

מִטְעַם 11

כתב עת לספרות
ומחשבה רדיקלית

ספטמבר 2007

MITA'AM

A Review of Literature
and Radical Thought

Edited by Yitzhak Laor

מיטאעאם
مجلة ادبية
وفكر جذري
إعداد:
يتسحاق لاور

יצא לאור על ידי עמותת "השכמה", למען טיפוח כתיבה ביקורתית וחשיבה מעוררת
(ע"ד) 580433795.

תודות לדני טרץ', אביס יריב ומלכה ליטוין.

הדימוי על הכריכה: "יריחו תחילה" (קטע), מאת שריף ואכד.

כתובת מזכירות המערכת: admin@mitaam.co.il

כתובת למשלוח כתבי יד (רק בדואר אלקטרוני): info@mitaam.co.il

(נא לכלול את שם המחבר בשם הקובץ ובגוף הטקסט; נא לציין את הדואר האלקטרוני
בגוף הטקסט)

טלפון 050-6371242

כתובת למשלוח המחאות לפקודת "השכמה", ת.ד. 24105, תל אביב 61240
הפקדה בנקאית: בנק הכועלים, סניף מס' 681, ח"ן 391855.

במלפנים 10 נשמט שמו של גיא רוז-גלבע שתרגם מערבית את המסה מאת ח'אלד ג'בראן.

תוכן העניינים

הרהורים על חקר ההיסטוריה	5	יצחק לאור
פניה (שירים)	7	אהרן שבתאי
ואדי ונציה (סיפור)	10	סיגל נאור פרלמן
קונטרפונקט (פואמה), מערבית שידן בק	17	מחמוד דרוויש
שישה שירים	25	הילה להב
שביל המים השחור (סיפור)	29	מיכל פאר
אחד־עשר שירים	37	דוד לזין
על שירת יאיר הורביץ (מסה)	43	סיגל נאור פרלמן
ארבעה שירים, מאנגלית שירה סתו	53	שרון אולדס
כשאהיה בן שלושים (שירים)	56	נועם שדות
שמלה כחולה (סיפור)	59	מירי שחם
אחד־עשר שירים	63	יונתן הירשפלד
החתול (סיפור)	69	ליך גליל
למקורותיה הגרמניים של התרבות העברית (מסה)	71	איתן בלום
השואה היא שלנו (של כל הלא־מוסלמים) (מסה)	94	יצחק לאור
חמישה שירים	101	יעקב בימון
כלסטיק (סיפור), מאנגלית לבנה ליפני	105	לוק סנסה
בסירה הצרה (שיר)	124	סל ניצן
שלושה שירים	126	ליאור גרנות
אגדה מרוקאית (סיפור)	129	רחל פרוץ
ראנא, אילו ידעת (פואמה)	132	חדוה הרכבי
האלפון שלי (יומן)	135	גילי בן אוזיליו
שני שירים	145	ורד ריבקין
קורבן (סיפור)	147	אביגיל גרץ
חמישה שירים	151	אלי אליהו
השלילה (מסה), מגרמנית דנית דותן	154	דיגמונד פרויז
ההכחשה (מסה פילוסופית), מצרפתית עלי ראונר	158	ד'אן איפולים
	166	המשחתפים בחוברת

יצחק לאור

הרהורים על חקר ההיסטוריה

גם אם קל הדבר לעשותו, אל נא תיחפזו לדבר סרה במלחמת לבנון, שהיו לה, לפחות, שני יתרונות בהם הקלנו ראש, אולי אף נטינו לזלזל בהם. ראשית, פשוט מדי לכנותה בשם מפְּלָה, בניגוד למפלות קודמות, שכוננו, אולי בגלל דלות כלשהי של לשון העבר, בְּשֵׁם ניצחונות; שנית, כמו בכל המפלות האחרות, אשר מפקדיהן הבכירים ביותר שרדו, הנה גם ממלחמת לבנון קל להסיק, בעזרת הקצינים הבכירים ששרדו, מסקנות. בעבר, לא זו בלבד שמלחמות, אשר הסתיימו בתבוסה, כונו בשמות נשגבים כמו "מלחמת השחרור", או "מלחמת הישועה", או "מלחמת יום הדין", אלא שבכמה מהן נהרגו מפקדים בכירים ביותר, כך בכל אופן מסרו לנו מורינו, מורי-מורינו, הורינו והורי-הורינו, ועם בוא ועדת החקירה להסיק מסקנות לא נמצאו לה עדויות ראויות מן הבחינה ההיסטורית, כלומר מן הבחינה המקיפה והכוללת, כי עם כל הכבוד לכאֵה של משפחת השָׁכוֹל – כמו שמיטיבה לכנות בדימוי פשוט אחד הלשון העברית המתפתחת המוני בני אדם מפוֹרְרִים שחייהם חרבו – אי אפשר לבקש מאנשים פשוטים, חלקם חסרי כל השכלה צבאית או היסטוריוגרפית, שלא לדבר על מצב החשיבה בזמן כאב – לסכם ולנתח את המלחמה; ובכל הנוגע למלחמת לבנון, הנה כל האלופים שהשתתפו בה – נשאר זמינים: לא רק שלא עזבו את הארץ, לצמיתות או לשנת שבתון, כדרך שנוהגים ההיסטוריונים עצמם, אלא הם אף העדיפו, ועודם מעדיפים, לנהל את עסקיהם מתוך מעונותיהם בתחומי ישראל, גם כאשר הם ממשיכים בעיסוקי שדה צבאיים – פיתוח נשק ומכירתו, ייעוץ לשליטים רחוקים, ובכלל זה הדרכה בכל הקשור לעיני פרטיזנים, ועסקי לוויינים – ברחבי לטינו-אמריקה, אפריקה, ומזרח אסיה, ולפיכך בהחלט אפשר, אם אכן יוחלט לחקור יום אחד את זוועת לבנון, בה נהרגו כ־35,000 בני אדם, 680 מהם ישראלים, בתוך תקופה קצרה, יחסית למספר הגדול של הטבוחים, הנכים, היתומים, הזועקים, מספר גדול הרבה יותר. איש אחד, למשל, בצידון, לא רק שאינו מצליח לישון מאז 1982 בלי לזעוק מפחד, מאז אותה פקודת פינוי והפצצה בעקבותיה, ביום שלישי 8.6.82, תיכף אחרי שצנחנו הנועזים של ר'

איגפו את העיר מצפון, אלא שגם ילדו-שלו, שנולד עשור לאחר פקודת הפינוי של אותו שמוק, גם הילד זועק ממש כמו אביו, רק בקול דק יותר, בכל פעם שמטוסי חיל האוויר שלנו עטים על העיר לגיחות הפחדה, או הפצצה של מחנה הפליטים הסמוך, עין אל חילוה.

ובכן, אם אכן יוחלט לחקור יום אחד את מלחמת לבנון, ניתן יהיה לזמן את כל האלופים לשיחות בירור ולתחקירים מפורטים ביותר, גם באמצעות צו בית משפט – אגב, גם תת-אלופים לא נהרגו – אף כי אין בכלל ספק שהם יבואו מרצונם, כדי לעזור לחקר ההיסטוריה. קירבה גדולה יש בין היסטוריונים לאלופי צבא, ומשום כך גם מומלץ למפקדים הבכירים, כמו גם להיסטוריונים, שלא לדבר על סופרים ומשוררים, ולכל מי שסבור כי יש לו מה לומר בוועדת החקירה שעתידה לקום אחרי המלחמה הבאה, להישאר בחיים, ולצורך כך אפילו להימנע מהשתתפות בה, או לפחות לא לקפוץ בראש, למען ישכילו לספר מה בדיוק אירע שם, ולא רק מה בדיוק אירע שם (כי כזאת יכול לספר גם כל אוֹד־רב"ט מגחלי הטנק, או פלסטינית קטועת-רגליים בתוך אפר בקתתה), אלא לספר מה בדיוק הוחלט, בניגוד למה שקרה, וגם בהתאם למה שכן קרה, ובקיצור, ידע ההיסטוריה אינו יכול להקריב את עוֹשֵׂיו, למען כותביו, כלומר למען ההיסטוריה, שבתוכה כולנו חיים: החיים והמתים הנזכרים אצל החיים, ומן הבחינה הזאת, כאמור, גדולים שבחיה של מלחמת לבנון, שהתארכה עד כדי הפיכתה לנושא מחקר ראוי, ותפחה כמו לבה בוערת, או סתם בוץ מלא דם, וכל האלופים, למעט אחד, שהלך להשתין בבניין עזוב ונורה מטווח קצר בידי לבנוני, או פלסטיני, למרות שנועד כבר לעמוד בראש ה"מוסד", תיכף אחרי שהמלחמה תסתיים, אבל היא לא הסתיימה כל-כך מהר, והפרטיזן, בתגובה, נורה מיד, מטווח קצר יותר מן הטווח, ממנו הרג את ראש המוסד המיועד, וגם זה לא הביא לקץ המלחמה.

2003

מתוך "ורד צלע", הוצאת הקיבוץ המאוחד, מארס 2006

אהרן שבתאי

טניה

א. 30.03.07

חבר מְנַח

דוד מְנַח

בְּקָר טוֹב

שְׁפָף לִי חֶלֶב
לְתוֹךְ הַקּוֹרְנִפְלָקִס

חבר מְנַח

דוד מְנַח

עָרַב טוֹב

לֶךְ לְבֵית הַמְרַקְחָת
מִוֶּל הַמְדְרָחוֹב

מְבִיא קוֹנְדוּמִים

ב. אָבֵל

אֶת מוֹת הָאִשָּׁה הַיְפָה
וְהַטּוֹבָה בְּיִתְרָה

אֲשַׁפַּח בְּחֵמֶשׁ דְּקוֹת

כי עיני תקועות
מעל התורה

את תחתוני הסטן הלכנים
את המכנסים שנתתי לקצר
לתופרת האוקראינית
ואת יתר בגדיה

הכנסתי לשה
שקי זבל נוצצים
כדי שיחלקו אותם לנזקקים

לא אתבלבל
מפרורי עונת השוקולד
במארזי הפלסטיק

ברוך בואכם
לחמים טריים
שדים חדשים

ג. לבי ריק כמו הדלי הזה

לבי ריק כמו הדלי הזה
בלעדך

אגחן
מעל האמבטיה
אמלאהו במים

אשרה בו
את הסחבה

ארחץ רצפה

ד. טניה הולכת בדירה

טניה הולכת בדירה

טניה מוציאה מהמקרר

בקבוק סודה

טניה יושבת על הספה

עם שקית הגרעינים

לקרא עתון

טניה מסתכלת מהחלון בעצים

טניה בודקת אם היונה בעציץ

עוד דוגרת

טניה יוצאת מהמקלחת

חגורה במגבת הכחלה

טניה אוכלת לפני השנה

פרוסת לחם עם סלט טונה

ה. טניה בוכה

טניה למדה לא להרפין

את ראשה בעננה

היא זקופה במעיל הפרנה

אבל

קולה נחנק מדמעות

כשהיא עונה לשאלה

על החרמת הכלואים בעזה

— מה קורה לי?

הם הרגישו שבכיתי?

— הם הרגישו

— זה קורה לי לאחרונה

זה קרה לי גם באדלאיד

סיגל נאור פרלמן ואדי ונציה

לכב' נאולו ציון וליל
רח' עמל 28
קרית אליעזר חיפה
ISRAEL

נאפולי 11.7.59

ילדים יקרים שלום רב,

מה שלומכם ואיך אתם מרגישים? אנחנו מאד דואגים לכם. נקווה שאתם בסדר. היום הגענו לנאפולי בשעה 12 בצהריים. שמחתי מאוד שהגענו ליבשה. ה"הרצל" יפה והאוכל טוב אבל הייתי קצת חולה. הקאתי כל הזמן. אבל כשירדנו לחוף הבראתי. בשתיים-וחצי יצאנו לטיול קצר של 2 וחצי שעות. היינו במקומות מאד יפים ובכל מקום נזכרנו בכם. חבל שאתם לא איתנו. אכלנו אגסים גדולים ואפרסקים גדולים. טעם פנטסטי. עברנו על יד אגמים יפים ובנאפולי עצמה יש מפרץ יפה והרבה יאכטות של אנשים עשירים מאד. תסתכלו על הגלויה מאחורה. כאן אנחנו נמצאים. הצטלמנו גם 2 תמונות ונקווה שיצליחו. הלילה ייתכן ונטוס לפריס, לא באנייה, כי התכנית קצת התקלקלה בגלל איזה קלקול קטן. נאפולי מאד דומה לחיפה בלילה. וגם ביום. אנחנו מרגישים טוב. תכתבו לי איך אתם מסתדרים. נקווה שאתם לא רבים ואוכלים. תקנו הרבה פירות כי עכשיו זה העונה. אל תחסכו את הכמה גרושים. מה שלום סבתא בנבה? איך אתם מסתדרים איתה? אל תלכו לים, שאני לא אדאג. תכתבו עם מרים ואל תשכחו את הדלת פתוחה ואת הברז לסגור. אחרת הבית יתמלא מים. תכתבו לי ללונדון כי לפריס אולי כבר לא תספיקו. זו היא הכתובת C/O Shoham 295 Regent st. / London. נשיקות ודר' שלום לשכנים ולמכירים. תשלחו לי את הכתובת של מרים כי שכחתי.

לכב' רשל סמרה
קרית שלום כרם-חמד
פרדס קטן מס' 3
תל-אביב
ISRAEL

פרס 12.7.59

מרים היקרה,

את הכתובת שלך אני לא יודעת, בגלל זה אני שולחת לאמא ותקחי ממנה. איך את מבלה בחיי הנישואים? תבשלי למושיקו את האורז עם האטריות שלימדתי אותך. זה מאכל מוצלח מאד! עכשיו אנחנו נמצאים בפריס. אתמול היינו בנאפולי וטסנו לפריס באווירון. זו היתה חוויה נהדרת. זה פשוט חלום, הטיול עוד לא התחיל כי היתה איזה שהיא תקלה בים ועם המזוודות. במקום להתחיל מפריס הגענו לנאפולי. מהאניה הגענו ישר למלון ושם אמרו לנו תשימו את המזוודות סביב לבריכה ותקחו תיק קטן רק עם מסמכים ותלכו לטייל שלוש שעות. כשחזרנו, כל מה ששמנו סביב לבריכה לקחו בטעות לז'נבה! ויש איתנו ארבע בנות, עשירות כקורח. אחת מהם את מכירה אני חושבת. הבת של אגינסקי מאיזה משרד של הממשלה. הם קיבלו את הטיול מתנה לצבא והם מלאות שמחת חיים, קופצות כל הזמן ממקום למקום! כשראינו שכל הדברים שלנו נעלמו, הם התגלגלו מצחוק. הבת של השר אמרה, יופי, עכשיו נקנה הכל חדש. ככה! ואני לקחתי שתי חולצות וזוג מכנסיים לי ולציון. ועכשיו צריך חדש. אבל אנחנו בפריס. פריס! תחסכי, מרים, תחסכי כל גרוש ותבקשי ממושיקו שייקח אותך. יש כאן באמת מראות שאי אפשר להאמין. כל השמחה פה! תסתכלי מאחורי הגלוייה זאת הנוטרדאם, כנסייה על המים. אין לי כבר מקום, אבל כשאחזור אספר לך הכל. תתרגמי הכל לאמא רק בלי התקלות. נשיקות לכולם וגם לילדים. תכתבי איתם.
שלך, לילי

לכב' נאולו ציון וליילי
רח' עמל 28
קרית אליעזר חיפה
ISRAEL

פרס 13.7.59

ילדים יקרים שלום,

מה שלומכם ואיך אתם מרגישים? תסתכלו על השולחן בהול יש את הכתובות ואתם רק צריכים לכתוב. ילדים יקרים, תשלחו מכתב ללונדון! לפי התוכניות

נגיע לשם מחר, ואחר כך לציריך ולפי הכתובות הלאה. מה אתם מבשלים? לא צריך לנער לסבתא בנבה את השטיח כל יום. רק בשלישי ובשישי. תכתבו לי מי מבקר אותכם ולאן אתם הולכים. הכל תכתבו לי. מלה במלה. היום טיילנו על הסיינה. אבא אומר שבתי הקפה על הסיינה מזכירים לו את בתי הקפה על המים בדמשק. הוא נהנה מאד! הוא מרגיש כאילו חזר הביתה ומתנהג מאד חופשי. אתמול קנה לו כובע אפור מצמר ומיד כשקם בבוקר הניח אותו על הראש וכל היום הסתובב איתו. גם בצהריים בשיא השמש! אמש היינו ב־4 קברטים מוצלחים מאד. איך שהם רוקדות הצרפתיות! ואיזה תלבושות! הרגליים כל הזמן באוויר. או שאולי אין להם בכלל רגליים! כרמלה – צילמתי תמונה אחת עם כל הלבוש, הכובעים, השמלות, הגרביים, הכפפות, המטפחות. בפורים את תהיי צרפתייה. אלי, אתמול ראינו ברחוב מישהו שדומה לדוד יוסף פרננדל של ויקטוריה, ואחר כך עוד אחד ועוד אחד. בארץ רק הוא נראה כמו פרננדל, אבל כאן בכל מקום עוד ועוד פרננדלים! אל תתפלאו, הצרפתים מכווערים מאד. אבל זה נכון מה שמספרים עליהם שיש להם שארם. איך שהם מדליקים סיגריה לנשים שלהם! הם קדים ומבעירים בו זמנית את המצית. גם אבא ניסה לעשות לי ככה וכמעט התגלגל עלי וכולם צחקו מאד.

קיבלתי פצעים ברגליים מרוב הליכה ואני לא יכולה ללבוש נעלים סגורות, רק את נעלי הבית. אבא אמר שגם אני נראית כמו פרננדל. לילה טוב, אוהבת ומנשקת כל אחד ואחד לחוד. תמסרו ד"ר שלום לאיזק ושישמור על עצמו. אם הוא מגיע הביתה בשבת תפתחו לו את המיטה בסלון. נשיקות גם לרחלה הקטנה.

לכב' נאולו ציון ולילי

רח' עמל 28

קרית אליעזר חיפה

ISRAEL

לונדון 16.7.59

ילדים יקרים שלום,

עד היום לא קיבלתי שום מכתב ואני כבר לא יודעת מה לחשוב. מדוע אתם לא כותבים, הרי ככה נדברנו. אנחנו נמצאים בלונדון ונהנים מאד, ורק אתם משגעים אותי שאתם לא כותבים ומקלקלים לי את המצב רוח. תסתכלו על הגלויה מאחורה, אלה ארבעה מקומות שכבר היינו בהם: למעלה מצד שמאל זה הטוור ברידג'. ברידג' בעברית זה גשר, אבל באנגליה זה הרבה יותר גדול ויפה. כיכר טרפלגר נמצאת בגלויה למטה משמאל. יש שם מראה מאד מעניין. כל היונים מכל לונדון מלקטות שם פידורים מהרצפה וכשהם רעבות הם באות לכיכר לאכול ארוחת צהריים. אבל הכי יפה זה שהיונים מסכימות לאכול מהידיים של האנשים. באמת! הם לא מפחדות ולא בורחות ומתנהגות כמו

כלבים וחתולים! מצד ימין למעלה אתם יכולים לראות את בית הפרלמנט שזה כמו הכנסת אצלנו. תמסרו דר' שלום לבן גוריון. והכי יפה, זה למטה מצד ימין. אלה הם החיילים של המלכה. הם ממש לא אנושיים. מחנכים אותם לעמוד ולא לעשות שום תנועה בפרצוף. תנסו להצחיק אותם ולא יצחקו. תבכו ולא יוציאו לכם מטפחת. עומדים ועומדים ועומדים! רק האנגלים יכולים לעמוד ככה! אם הייתם שומרים על המלכה, אלי, אתה כבר אחרי שעה היית משתעמם ואומר לכרמלה בואי ניסע לבקר את הבן של אדל עם השש אצבעות ברגליים ושניכם הייתם מתגלגלים מצחוק. והמלכה היתה נשארת בלי שום שמירה! בכל מקרה, היא מוסרת לכם דרישת שלום.

תכתבו מהר, גם אבא כבר דואג. אמא.

אם איזק הגיע תנו לו לקרוא את כל הגלויות. תנשקו את רחלה הקט

לכב' נאולו ציון ולילי

רח' עמל 28

קרית אליעזר חיפה

ISRAEL

ציריך 19.7.59

כרמלה. קיבלתי את מכתבך בציריך ואני מבולבלת מאד. לא שמענו כאן כלום על מהומות בוואדי בחיפה. אני מבינה ממכתבך שהמרוקאים התפרעו. מה יש להם? וחוקן מזה, מה למהומות האלה ולנו? עכשיו אני מוטרדת ומודאגת מאד. למה אלי לא כתב מלה? כרמלה, את כתבת שחבל שלא נסענו רק לעשרה ימים וגם אני אומרת אותו דבר. אבל הדברים שלך על העשרה ימים מטרידים אותי מאד. מה פתאום שכבר נחזור? אבא אומר שאני חולמת, אבל יש משהו במילים שלך שלא נוח לי. יש לי הרגשה שאת מהגנת על אלי! אולי אבא צודק ואני מחפשת רק בעיות ופירושים משונים. התמונה הזו (תסתכלו מאחורה) היא על הר בציריך שאנחנו נמצאים בה ושם גרים 350 מיליונרים. הנוף הוא עצום! נסענו היום על רכבת מנהר לנהר. זה לא רכבת, זה על חבלים, גבוה מאד. אולי קוראים לזה רכבת הרים. החדר שלנו הוא יותר יפה מכל בתי המלון עד עכשיו. יש לנו נוחיות צבעוניים במוזאיקה ובחדר יש רדיו טלפון וטלוויזיה עם שטיח פרסי על כל החדר. הצטלמתי במיטה מכל החדר. בכלל הצטלמנו המון תמונות. באנו הביתה ואבא אמר שנדמה לו שהוא לא צילם כמו שצריך. תארו לכם כמה שהאכזבה פה! אין מקום לכתוב יותר. אני מאד מתגעגעת לכולכם. כל יום אני רואה את התמונות שלכם שלקחתי איתי לפחות 10 פעמים. יש את כל התמונות גם של ההורים ומרים וכולם ורק תשלחו לי כבר את הכתובת שלה. את המכתב שלכם אני קוראת כל יום. הרבה נשיקות לכולכם, ולכתוב לי מהר שכולם בסדר וגם אלי

לכב' רשל סמרה
קרית שלום כרם-חמד
פרדס קטן מס' 3
תל-אביב
ISRAEL

ציריך 19.7.59

מרים יקרה ודר' שלום למשה,

מרים אני מודאגת מאד מאד. הילדים כתבו שיש מהומות בחיפה. משהו על התפרעויות של המרוקאים בוואדי סאליב ואני דואגת לאלי. הוא כבר בחור והוא נדחף למקומות שלא עניינו. מה למהומות האלה ולנו? לא הבנתי מכרמלה אם הוא היה שם ואם הוא בסדר ואני חושבת שהיא מנסה להסתיר ממני את האמת. אני לא יכולה ליהנות עכשיו מכלום. תעשי לי טובה, מרים, ותיסעי לחיפה. רק חמתי בנבה שם והיא אכפת לה רק את השטיח שלה ואת המיטה שלה.

תסתכלי בגלויה מאחורה. כאן גרים 350 מיליונרים. גם לנו יש חדר של מיליונרים. נוחיות עם מוזאיקה וכל החדר שטיח פרסי. יש גם רדיו טלפון. נסענו ברכבת הרים. גבוה מאד. ואל תדאגי על הבישולים שלך. תסתכלי בתמונה של אמא כשהיתה בת שנה. מי ידע שמהאצבעות הקטנות האלה ייצאו קציצות?

תודה על הכל, מרים, אני אחזיר לך עוד הרבה טובות.
שלך, אחותך לילי

לא להגיד לאמא מילה אחת שאני מודאגת! תספרי לה רק את מה שרואים בגלויה מאחורה ותגידי לה שאת נוסעת לבקר קצת את הילדים בחיפה.

לכב' נאולו ציון ולילי
רח' עמל 28
קרית אליעזר חיפה
ISRAEL

ונציה 22.7.59

ילדים!

הגענו לוונציה ואני מקווה שאולי הערב או הכי מאוחר מחר יגיע ממכם עוד מכתב. פתאום נעשיתם שתקנים כולכם. אי אפשר ככה. אל תעלימו ממני כלום! לא ישנתי כל הלילה! אני לא מבינה מה זה מהומות? ומה לכם ולמהומות? לא להתקרב לוואדי, אתם שומעים? אתה שומע אלי? כמו מאש להתרחק משם! אוי ואבוי יהיה לכם כשאני חוזרת! מרים בדרך לבקר אותכם

ואל תעצבנו אותה. תהיו ילדים טובים. בגלויה מאחורה אתם יכולים לראות את הקאנאלים של ונציה. ירדנו מהאוטובוס ונסענו בגונדילות למלון יותר מחצי שעה. גונדילה היא סירה קטנה ונחמדה, קצת דומה למה שאני עושה לכם מקיפולי נייר. יש כאן חנויות עם כל מיני זכוכיות ממורנו. משהו עצום! אבל איך אפשר להביא זה יישבר. היום יש לנו ציור לפני הצהרים. אבל זה ציור מסוג אחר לא כמו טיול רגיל! כי כאן אין לא אופניים וגם לא טקסי. שום אוטובוסים. רק סירות גונדילות מרחוב לרחוב! ואנחנו שטים עם סירות המלון שלנו. אם רחלה הקטנה היתה כאן ורואה את כל המים היא היתה רוצה רק פיפי (תנשקו אותה). יש לנו חדר גדול בלי נוחיות בחדר. בוונציה מסריח אבל מאד יפה. כל העיר מלאה תיירים וברחוב שומעים את כל השפות. אולי המכתב שלכם כבר יגיע מחר. אמא.

לכב' נאולו ציון ולילי

רח' עמל 28

קרית אליעזר חיפה

ISRAEL

פלורנס 23.7.59

ילדים מאד יקרים שלום,

לא יפה לשגע ככה את האמא. אי אפשר לעשות לה ככה. למה לה לבכות בטיול? לא הגיעה שום מלה. פה אנשים מהטיול שלנו מדברים מהמכתבים שקיבלו על שוטר שירה בשיכור בבית קפה של המרוקאים בוואדי סאליב ושנפצעו אנשים ושיש גם עצורים. גב' אורן שאיתנו כאן אומרת שהמרוקאים התפרעו ובזזו חנויות בהדר. מה עם החנות של ביכלר? לנו אין קשר לזה. אני לא מבין מה המרוקאים רוצים. מה הם רוצים? אמא הכניסה לה לראש שאלי היה שמה. מה הוא מרוקאי? מה הוא פושע? אנחנו כותבים כל יום ואתם חוסכים מילים. אמרתי לה שאין לזה קשר אלינו. אבל בינתיים נהרס לנו הטיול. אתם הורסים לה את הטיול בשתקנות שלכם. הגלויה היא מפלורנס באיטליה. חזרנו לאיטליה וכאן כבר נגמור את הטיול. פלורנס היא עיר מאד יפה עם מוזאומים שאין להם דוגמה בעולם. עיר עצומה! הרבה פסלים של גברים ערומים ברחוב (תסתכלו מאחורה). אבל העיניים של אמא אדומות מהבכי והיא לא רואה את כל הנוף הזה. כאן אנחנו נחים שלושה ימים מכל המראות ואחר כך אנחנו בפיוזה. הטיול מאד מעייף. צריך רגליים חדשות. הזמן מתקרב לחזור לחיי היומיום. ראינו דברים גדולים שיהיה קשה לתאר אותם. בארץ נספר לכם. אלי, אמא מחפשת לך מכנסיים יפות אבל לא תאמין כמה המחיר כאן מפולפל. מבקשים 50 ל"י. אמא מקווה למצוא יותר בזול. אבל אם לא תכתוב לא תקבל כלום וניתן אותם לאיזק. תפסיקו להדאיג אותנו ותכתבו מיד! אבא.

לכב' נאולו ציון ולילי
 רח' עמל 28
 קרית אליעזר חיפה
 ISRAEL

פיזה 25.7.59

ילדים יקרים שלי שלום וגם למרים שלום !

קיבלנו את המכתב והתרגשנו מאד. שמחנו מאד שאלי לא היה מעורב בשום דבר. אבל אני לא מבינה מה הוא עשה בוואדי באותו היום. הוא ניצל את זה שאנחנו בטיול ! גב' אורן אמרה שהילדים שלה נסגרו בבית מהפחד שלהם ולא יצאו ! היא אמרה שאבא חושי ואלמוגי ומפ"ח נבהלו מאד ושלחו את הפלנגות של הפועל לסדר את העניינים בוואדי כי פחדו שעכשיו יקרה הפחד והמרוקאים יעלו על העיר. יכולת להיפצע, אלי ! אני לא מבינה מה עשית שם ומה רצית. מה אתה מרוקאי ? אנחנו לא ככה. מה קשורים אלה אליך ? אתה עוד עושה עניין מגילה מינק ? היא ילדה טיפשה. אז אמרה פרענק. זה מההורים שלה שלא מבינים מה זה דמשק. ואני שמעתי שהאמא שלה גדלה עם עיזים בתוך הבית ! אלי לא מקופח. הנה קנינו לו מכנסיים. קנינו לך מכנסיים, אלי ! מרים, תודה רבה שהגעת אל הילדים ככה מעצמך אפילו עוד לפני שהמכתב שלי הגיע ! אני אחזיר לך על זה הרבה טובות מרים ! בבוקר הסתובבנו בפלורנס. יש פה עוד ועוד לראות. הצעירים כאן עשויים בידי הציירים הכי מפורסמים בעולם. אם אפשר הייתי שמה כמה בסלון ! היינו גם בשוק הקש ויש כאן סלים יפים מאד. נכנסתי להצטלם בתוך סל גדול אבל גירשו אותנו ונעל בית אחת שלי נשארה בתוך הסל ואבא רץ מהר והוציא אותה והמוכר רדף אחריו כי חשב שגנב לו משהו ואבא רדף אחרי עם הנעל כאילו כדי להחטיף לי וכולם צחקו. בארבע אחר הצהריים יצאנו לעיר פיזה עם המגדל המפו

ר

ס

ם

שלא עומד ישר. ועל יד המגדל, תראו בתמונה, יש עוד כנסייה שמטבילים בה את התינוקות וזה הברית מילה שלהם. ובכנסייה הזו סגרו את הדלת ואדם אחד שר ושמעו את ההד 10 פעם והבת של מר אגינסקי ממשרד הממשלה אפילו בכתה מהתרגשות ! גם הדרך חזרה מפיזה היתה יפה והצטלמנו וחזרנו בשעה 9 למלון וכל הדרך סיפרו בדיחות ובנדטו הנהג הצחיק אותנו מאד. עכשיו שהכל בסדר תמסרו דר' שלום לסבתא רשל ולף מרים ולמושיקו ולפרננדל ולוויקטוריה ולשכנים ולמכירים ולאיוק ולחמתי בנבה ונשיקות לרחלה הקטנה. שלום והרבה נשיקות. ממני אמא האוהבת והמתגעגעת אליכם.

מחמוד דרוויש

קונטרפונקט

לאדוארד סעיד

ניו יורק / נובמבר / השדרה התמישית /
 השמש צלחת מתכת נתנת
 אמרתי אל לבי הזר בצל:
 הזאת בכל או סדום?
 שם, בשער תהום השמלית
 ברום השמים,
 פגשתי את אדוארד לפני שלוש שנה,
 והימים היו גועשים פחות מן הזמן הזה...

שנינו אמרנו:

אם עברך הוא נסיון
 הפך את המחר למשמעות ולחזון!
 הבה גלף,
 הבה גלף אל המחר שלנו בוטחים
 בכנות הדמיון, ובגס העשב /

אינני זוכר שהלכנו לקולנוע
 בערב. אבל שמעתי אינדיאנים
 קדמונים קוראים לי: אל תבטח
 בסוס, ולא במודרנה /

לא. שום קרבן לא ישאל את תלינו:
 אני אתה? לו חרבי

גדולה מן תורד שלי... התשאל

אם הייתי נוהג כמוך?

שאלה פזאת מעוררת את סקרנות מחבר הרומן,
 במשך זכוכית המשקיף על

חֲבָצֵלוֹת בְּגֵן... שָׁם

יֵד הַהִשְׁעָרָה לְבִנָּה כְּמוֹ מִצְפּוֹן
הַמַּחְבֵּר בְּשִׁעָה שֶׁהוּא מַחְסֵל חֲשָׁבוֹן עִם
הַנְּטִיָּה הָאֲנוּשִׁית... אֵין שׁוֹם מִחַר בְּ
אֶתְמוֹל, אִם כֵּן הִבָּה נִתְקַדֵּם ! /

הַקִּדְמָה עֲשׂוּיָה לְהִיּוֹת גֶּשֶׁר הַחֲזָרָה
אֶל הַבְּרָכִיּוֹת... /

נִיּוֹ יוֹרֵק. אֲדוּאָרֵד מְקִיץ אֶל
עֲצָלוֹת הַשַּׁחַר. מְנַגֵּן נְעִימָה שֶׁל מוֹצָרְט.
רִץ בְּמִגְרֵשׁ הַטְּנִיס הָאוֹנִיבֵרְסִיטָאִי.
חוֹשֵׁב עַל מִסַּע הַמַּחְשָׁבָה מֵעֵבֶר לְגִבּוֹלוֹת
וּמַעַל הַמַּחְסוּמִים. קוֹרָא אֶת הַנִּיּוֹ יוֹרֵק טִימָס.
כוֹתֵב אֶת טוֹרוֹ הַמְּתוּיָח. מְקַלֵּל מִזְרָחָן
הַמוֹבִיל אֶת הַגְּנָרֵל אֶל נְקֻדַּת הַתְּרָפָה
בְּלִבָּה שֶׁל בֵּת-מִזְרָח. מְתַרְחֵץ. וּבוֹחֵר
אֶת חֲלִיפָתוֹ בְּאֲלֻגְנִטִּיּוֹת שֶׁל תְּרַנְגוֹל. וְשׁוֹתָה
אֶת הַקֶּפֶה בְּחֵלֶב שְׁלוֹ. וְצוֹעֵק עַל הַשַּׁחַר:
אֵל תִּחַעֲכֵב !

עַל הַרוּחַ הוּא הוֹלֵךְ. וּבְרוּחַ
הוּא יוֹדֵעַ מִיָּהוּ. אֵין תְּקָרָה לְרוּחַ.
אֵין בֵּית לְרוּחַ. וְהַרוּחַ מִצְפּוֹן
לְצִפּוֹנוֹ שֶׁל הַזֶּר.

הוּא אוֹמֵר: אֲנִי מִשָּׁם. אֲנִי מִכָּאן
וְאֵינִי שָׁם, וְאֵינִי כָּאן.
יֵשׁ לִי שְׁנֵי שְׁמוֹת הַנִּפְגָּשִׁים וְנִפְרָדִים...
וְיֵשׁ לִי שְׁתֵּי לְשׁוֹנוֹת, שְׁכַחְתִּי בְּאִיזוֹ מֵהֵן
אֲנִי חוֹלֵם,
יֵשׁ לִי לְשׁוֹן אֲנִגְלִית לְכַתִּיבָה
שְׁמִלוּחִיָּה צִיִּתְנִיּוֹת,
וְלְשׁוֹן שֶׁל שִׁיחַ הַשָּׁמַיִם
עִם יְרוּשָׁלַיִם, שֶׁהִטְעַמְתָּה כְּסוּפָה
אֲבָל אֵין הִיא מְצִיחֶת לְדְמִיוֹנִי

וְהִזְהוּת? אֲמַרְתִּי
וְאָמַר: הִגְנָה עֲצָמִית...
הִזְהוּת בַּת הַלְדָּה הִיא אֲכַל
בְּסוּף הִיא יִצִיר בְּעֵלֶיהָ, לֹא
יִרְשֵׁת עֶבֶר. אֲנִי הַמְרֻבָּה... כִּי
תוֹכִי כְּרִי הַמִּתְחַדֵּשׁ. אֲכַל אֲנִי
שִׁיף לְשֵׁאלַת הַקְּרֻבָּן. לֹלֵא הִיִּיתִי
מִשָּׁם, כִּי אֲזִ אֲמַנְתִּי אֶת לְבִי
לְגַדֵּל שָׁם אֶת צְבָאֵי הַמִּטּוֹנִימָה...
שָׂא אֶפּוֹא אֶת אֲרֻצְךָ בְּאֲשֶׁר תִּלְךָ וְהִיָּה
נְרֻקִיסִיסְט בְּעַת הַצְּרֻךְ /

— גְּלוּת הוּא הָעוֹלָם הַחִיצוֹנִי
גְּלוּת הוּא הָעוֹלָם הַפְּנִימִי
וּמָה אַתָּה בֵּין הַשְּׁנַיִם?

אֲנִי מְגַדִּיר אֶת עֲצָמִי
פֶּן אֲאַבְדָּהּ. אֲנִי מָה שֶׁאֲנִי.
אֲנִי הָאֲחֵר שְׁלִי בְּשִׁנְיֹת
הַמִּתְהַרְמֶנֶת בֵּין הַדְּבוּר וּבֵין הַמְּחֻנָּה
לוֹ כְּתַבְתִּי שִׁירָה הִיִּיתִי אוֹמֵר:
אֲנִי שְׁנַיִם בְּאֶחָד
כְּכַנְפֵי סְנוּנִית
אִם תִּתְאַחֵר עוֹנֵת הָאֲכִיב
אֶסְתַּפֵּק בְּהִבָּאת הַבְּשׂוּרָה!

הוּא אוֹהֵב אֶרֶץ וְנוֹסֵעַ מִמְּנָה.
[הַבְּלָתִי אֶפְשָׁרִי רְחוּק הוּא?]
הוּא אוֹהֵב לְנוֹסֵעַ אֶל כָּל דְּבָר שֶׁהוּא
כִּי בְּנוֹסֵעָה הַחֲפָשִׁית בֵּין תְּרַבִּיּוֹת
עֲשׂוּיִים הַמְּחַפְּשִׁים מֵהוּת אָדָם לְמִצָּא
דֵּי מוֹשְׁבִים לְכָל...
כָּאֵן שׁוֹלִים מִתְקַדְּמִים. אוֹ מְרַכְז
נְסוּג. הַמְזוּרָח לֹא בְּדִיּוּק מְזוּרָח
וְהַמְעֻרָב לֹא בְּדִיּוּק מְעֻרָב.
שֶׁכֵּן הִזְהוּת פְּתוּחָה לְרַבּוּי
לֹא מְבַצֵּר אוֹ תְּפִירוֹת /

המטפורה ישנה לה על גדת הנהר,
 לולא הזהום,
 היתה חובקת את הגדה השנייה
 האם כתבת את הרומן?
 נסיתי... נסיתי להחזיר לי
 דרכו את דמותי באספקלריות הנשים הרחוקות.
 אבל הן העמיקו לתוך לילן המבצר.
 ואמרו: יש לנו עולם בלתי תלוי בטקסט.
 לעולם לא יכתב גבר אשה, החדה והחלום.
 לעולם לא תכתב אשה גבר, הסמל והכוכב.
 אין אהבה דומה לחברתה. ואין לילה
 דומה למשנהו. תננו אפוא למנות את תכונות
 הגברים ולצחק!
 ומה עשית?
 / צחקתי על תפלותי
 והשלכתי את הרומן
 לפח האשפה /
 ההוגה מרסן את ספור מחבר הרומן
 והפילוסוף מנתח את פרחי הזמר /
 הוא אוהב ארץ ונוסע ממנה:
 אני מה שאני ומה שאהיה
 אצר את עצמי בעצמי
 ואבחר את מקום גלותי. גלותי היא רקע
 התמונה האפית, אני מגן על
 צרך המשוררים במחר ובזכרונות גם יחד
 ומגן על עצים שעוטות הצפרים
 כארץ וגלות,
 ועל ירח שעודנו ראוי
 לשיר אהבה.
 אני מגן על רעיון ששברה פריכות בעליו
 ומגן על ארץ שחטפוה המיתוסים /
 האם תוכל לחזר אל דבר פלשהו?
 / מלפני גורר את מאחורי ונחפז...
 אין זמן בשעוני להתוות קוים

בחול. בכל זאת אני יכול לבקר את האתמול,
כמעשה זרים בשעה שהם מקשיבים
בְּעָרֵב הַעֲצוּב לְמִשׁוֹרֵר הַרוּעִים:
"נַעֲרָה עַל עֵין הַמַּיִם מִמְּלֵאת כֶּדָה
בְּדַמְעוֹת הָעֵבִים
וּבֹכָה וְצוֹחֶקֶת מִדְּבוּרָה
שֶׁעָקְצָה אֶת לְבָהּ בְּמִשְׁבַּח הַהַעֲדָר
הָאֵם הָאֲהֶבָה הִיא שְׁלֵמִים מְכַאֲבָה
אוּ מִחְלָה בְּעַרְפָּל..."

[וכן הלאה עד סוף השיר]

אם כן מדוע הכסופים עלול לפגוע בך?
/ כסופים למחר, רחוק יותר גבה יותר
ורחוק יותר. חלומי מנחה את צעדי.
וחזוני מושיב את חלומי על ברפי
בְּחֶתוּל בֶּן בֵּית, הוּא הַמְּמַשִּׁי הַדְּמִיוֹנִי
וּבֶן הַרְצוֹן: יֵשׁ לְאֵל יְדָנוּ
לְשָׁנוֹת אֶת הַכְּרַחֲיוֹת הַתְּהוֹם!

וכסופים לאתמול?

/ רָגַשׁ שְׁאִינוּ נוֹגַע לְהוֹגֶה אֶלָּא
כְּדִי לְהַבִּין אֶת כְּמִיֶּהֶת הַזֶּר אֶל כְּלֵי הַהַעֲדָר.
בְּאֶשֶׁר לִי, כְּסוּפֵי הֵם מְאָבֵק עַל
הוֹנֵה הַמְּחֻזֵּק אֶת הַמְּחַר בְּאֶשְׁכִּיו
וְכִי לֹא הִסְתַּנַּנֶּת לְאֶתְמוֹל, בְּשָׁעָה
שֶׁהִלְכָתְ אֶל הַבַּיִת, בֵּיתְךָ שֶׁבֶּ
יְרוּשָׁלַיִם בְּשִׁכּוֹנַת טַאֲלִבְיָה?

/ הַכְּנֵתִי אֶת עֲצְמִי לְהַשְׁתַּרֵּעַ

בְּמִטַּת אָמִי, כְּמַעֲשֵׂה הַיֶּלֶד
בְּשָׁעָה שֶׁהוּא פוֹחַד מְאֹבִיו. נְסִיתִי
לְהַעֲלוֹת בְּזִכְרוֹנִי אֶת לְדַת עֲצְמִי,
וְלַעֲקֹב אַחַר שְׂבִיל הַחֶלֶב עַל גַּג בֵּיתִי
הַיֶּשֶׁן, נְסִיתִי לְחוֹשׁ אֶת עוֹר
הַהַעֲדָר וְאֶת רֵיחַ הַקִּיץ מִן

היִסְמִין בְּגֵן. אֶבֶל צְבוּעַ הָאֵמֶת
הִרְחִיקֵנִי מִכְסוּפִים שִׁפְנוּ כֹה וְכֹה כְּגִנְב
מֵאֲחֹרֵי.

הָאֵם פְּחֻדָּה? מָה הַפְּחִיד אוֹתָךְ?
/ אֵינִי יְכוֹל לִפְגֹּשׁ אֶת הָאֶבֶרֶן פְּנִים
אֶל פְּנִים. עֲמַדְתִּי בְּדִלֶת כְּקִבְצָן.
הָאֵם אֶבְקֵשׁ רְשׁוֹת מְזֻרִים הִישָׁנִים
עַל יְצוּעֵי שְׁלִי... לְבַקֵּר אֶצֶל עֲצָמֵי
לְחֵמֶשׁ דְּקוֹת? הָאֵם אֶשְׁחֶה בְּכַבּוֹד
לְדִירֵי חֲלוֹם יְלִדוֹתֵי? הָאֵם יִשְׁאַלוּ:
מִיֵּהוּ הַמְּבַקֵּר הַזֶּה הַטְרָדָן? הָאֵם
אוּכַל לְדַבֵּר עַל שְׁלוֹם וּמִלְחָמָה
בֵּין הַקְּרִבָּנוֹת וּבֵין הַקְּרִבָּנוֹת הַקְּרִבָּנוֹת, בְּלִי
מַלִּים עוֹדְפוֹת וּבְלִי מֵאֲמָר מְסֻגָּר?
הָאֵם יֵאמְרוּ לִי: אֵינִי מְקוֹם לְשִׁנֵּי חֲלוֹמוֹת
בְּחֵדֶר שָׁנָה אֶחָד?

לֹא אָנִי אוּ הוּא
אֶבֶל הוּא קוֹרֵא הַשּׁוֹאֵל עֲצֵמוֹ מָה
אוֹמְרֵת לָנוּ הַשִּׁירָה בְּשַׁעַת צָרָה?
דָּם,
וְדָם,
וְדָם
בְּאַרְצֶךָ,
בְּשָׁמִי וּבְשִׁמְךָ, בְּ
פֶרֶח הַשְּׂקֵד, בְּקִלְפַת הַבְּנָנָה,
בְּחֵלֶב הַתֵּינֹוקָה, בְּאוֹר וּבְצֵל,
בְּגִרְגֵר הַחֹטָה, בְּקִפְסַת הַמֶּלֶח /
צִלְפִּים מְעֵלִים פּוֹגְעִים בְּמִטְרוֹתֵיהֶם
בְּהִצְטִינּוֹת
דָּם,
וְדָם,
וְדָם,
הָאֶרֶץ הַזֹּאת קִטְנָה מְדָם בְּנִיָּה
הַעוֹמְדִים עַל סֶף תַּחֲתֵית הַמַּתִּים כְּמוֹ

הזכחים. האם הארץ הזאת באמת

מברכת או מטבלת

בדם,

ודם,

ודם,

שלא התפללות ולא החול ייבשוהו.

אין בדפי הספר הקדוש צדק

מספיק כדי שישמחו השׁהידים בחרות

להלך מעל העננה. דם ביום.

דם באפלה. דם במלה!

הוא אומר: השיר עשוי לארץ

את האבדן, חוט אור זוהר

בלב גיטרה, או משיח על

סוס, מכה מטפורת יפה, פי אין

האסתטי אלא נוכחות האמתי ב

צורה /

בעולם שאין לו שמים נהיית

הארץ תהום. והשיר אחת

ממתנות הנחומים, אחת מתכונות

הרוחות, בין דרומיות בין צפוניות.

אל תתאר את מה שרואה המצלמה

מפצעיך. צעק כדי שתשמע את עצמך,

וצעק כדי שתדע כי עודך חי,

וחי, וכי החיים על פני האדמה הזאת

אפשריים. המצא אפוא תוחלת למלה,

צר כוון או מראה תעתועים שיאריך את התקנה.

ושיר, כי האסתטי חרות הוא /

אני אומר: חיים שאינם מגדרים אלא

בנגוד למות... לא חיים הם!

הוא אומר: נחיה, ואפלו יעזבונו החיים

לנפשנו. הבה נהיה אדוני המלים אשר

יהפכו את קוראיהן לבני נצח – לפי

דברי חברך המיחד במינו ריטסוס...

ואמר: אם אמות לפניך

אֶצְוֶה לְךָ אֶת הַבְּלִתִּי אֶפְשָׁרִי !
 שְׁאַלְתִּי : הַבְּלִתִּי אֶפְשָׁרִי רְחוּק הוּא ?
 אָמַר : בְּמִרְחַק דוֹר
 שְׁאַלְתִּי : וְאִם אָמוֹת לְפָנֶיךָ ?
 אָמַר : אֲנַחֵם אֶת הָרִי הַגָּלִיל
 וְאָכַתְבּ : "אֵינְ הָאֶסְתִּי אֶלָּא
 הַשְּׂגַת הַנְּאוֹת". וְעַתָּה, אֵל תִּשְׂכַּח :
 אִם אָמוֹת לְפָנֶיךָ אֶצְוֶה לְךָ אֶת הַבְּלִתִּי אֶפְשָׁרִי !

כְּאֶשֶׁר בְּקִרְתִּי בְּסֻדוֹם הַחֲדָשָׁה,
 בְּשֵׁנַת אֲלֵפִים וּשְׁתַּיִם, הַתְּנַגֵּד
 לְמַלְחַמַת סֻדוֹם בְּבִנֵי בְּבַל...
 וְלִסְרֻטָן גַּם יַחַד. כְּגִבּוֹר הָאֶפִּי
 הָאֲחֵרוֹן הַמְּגִן עַל זְכוֹת טְרוּיָה
 לְחַלֵּק אֶת הַסְּפוּר /

נֶשֶׁר נִפְרָד לְשֵׁלוֹם מִפְּסָגְתוֹ מְעֵלָה
 מְעֵלָה,
 שֶׁכֵּן הַמְּגוֹרִים מְעַל הָאוֹלִימְפוֹס
 וּמְעַל הַפְּסָגוֹת
 מְעוֹרְרִים מְאוּס
 הֵי שְׁלוֹם,
 הֵי שְׁלוֹם, שִׁירַת הַמְּכֹאֲבוֹת !
 מערכית שירן בק

הילה להב

שישה שירים

Syrinx

טעיתי בצלי לחשב אותו עור
 כשפכר טעיתי בעור
 להכיר בו אהבה.
 הייתי קנה ורוח,
 אךני החלונות היו לי
 נהרות ואני שפתם,
 עד שנתנו אותי בידי
 המחלל לעשותני מלמד

המלמד היה לצלו של המלמד
 וזה היה לנהר. כך או אחרת סופי
 שאני מחליפה קנה ברוח. מדוע אני
 מסבירה –

אל יפלא ממך שבי טעיתי
 כך אלא שבגופך

נקסו

א.

חמלה היא של המים המשחירה
 את פני הילד פן תקבלנו אמו
 בקבנו ואדוותיו

ב.

שׁוּגָה בְּנַפְשׁוֹךְ אֶת פְּנֵי הָאֱהָבָה
 כְּפָנֵי הַמַּיִם. בְּגִי מוֹלְדָתִי הָאֵי
 שֵׁם יֵצֵא לָהֶם בְּטִבְעָה
 כָּל כָּךְ שֶׁכָּבֵר אֵינָם
 אוֹמְרִים שׁוֹב.
 הֵלֵא יִגְדֵּךְ שֵׁם הָיָא
 טוֹבְעַת כְּדָרְךָ שֶׁכָּאן
 מִפְּטִירִים: לְבוֹ גִּשְׁבֵּר

ג.

כְּכֹר כְּשֶׁנּוֹלְדָתָהּ הָיוּ קִצּוֹתָיו
 שֶׁל הַחֶבֶל פְּרוּמִים
 לְרִגְלֶיךָ תּוֹלִים
 מִצּוֹאֲרֵי

ד.

יְבוֹא הָאוֹר אֶל מְטָתִי. יִרְאֵנִי
 יִשְׁנָה. אִם עוֹד יִחְיֶה יְבוֹא
 בְּתוֹךְ חִלּוּמוֹתֵי. אֶצֶל הַמַּנְסָרָה הַמְרַסְקָת
 גַּם אֶת לֶכֶן הַחֲלִיל לְרִבּוֹאוֹת
 צְנֻחוֹת. הַיּוֹם הוֹלֵךְ וּמִתְבַּהֵר.
 הֵיטֵם פּוֹרֵץ
 וְנֶאֱסָף. פְּנִים
 שֶׁלֶךְ קוֹפְאִים. יְבוֹא
 גַּם חֶרֶף צְנֻחוֹתָיו.

יום

הַיּוֹם בְּחוּץ אֵינּוּ שֶׁקֵּט וּמָה בְּכֹךְ. הַיּוֹם
 כְּנֻנְתִי הָעִיר. הֶרְחוּב הִנֵּה שֶׁרְחוּבוֹת
 פּוֹנִים מִמֶּנּוּ בְּדָרְכֶם הַיֵּשֶׁר

אָליוּ – הַיּוֹם מִשְׁעָה שְׁקָם
 נִצָּב עַל רִגְלָיו, לֹא תִבְכֶּה, לֹא
 יִכְאַב. הֶרְחֹב רוֹאֶה. הֶרְחֹב הוּא עַד
 שְׁאִינוּ מְעִיד, אִם אֶצּוּחַ מֶה, הֶרְחֹב
 אֵינְנוּ מִתְעַד. מֶה אִם אֶפֶל. הֶרְחֹב
 אֵינְנוּ לְכוּל
 לְהָרִים. הַיָּמִים צְפוּדִים: הָעָרִים.
 כְּנֹנְתֵי הֶרְחֹבוֹת (מִשְׁמַע וְרִידִים
 שְׁחָרִים מִדָּם בְּלֶכֶן הַזְרוּעוֹת).

לבקש: הביטי

כִּמָּה אֶפְשֶׁר לְבַקֵּשׁ: הַבִּיטִי בְּעֵץ,
 הַבִּיטִי בְּאֶגְרוֹף הַמַּצְבִּיעַ וּבִלְבַב שְׁשֻׁלְחוֹ;
 לֹא אֶעִיד. אֵינְנִי רוֹאֶה אֶת הָעֵץ.
 לֹא רְאִיתִיו מְעוֹלָם לֹא שְׁמַעְתִּי אֶת
 הַיְלָלָה לֹא הֵייתִי עֹדָה לְצִלְלֵי הַפְּצוֹת.
 אֲנִי עֵץ. כְּרִצּוֹנָךְ אֲנִי הָעֵץ הַזֶּה.
 עֲתָה עֲלֶיךָ לְהִבִּין כִּי אֵין תּוֹעֵלֶת בְּהִסְבֵּר,
 אֲנִי הִסְבֵּר, וּבִרְצוֹנִי אֲנִי הִרְגַּלְתִּים הַתּוֹלוֹת
 מִן הָעֵץ אוֹ הָעֲנַף הַנִּשְׁכָּר וְעַל־פִּי רְצוֹנִי אֲנִי הַצְּנוֹאר.

האור

אֵינוּ פּוֹרֵץ,
 שֶׁהִכְרַחְתִּיו שְׁעַר
 וְעֲשִׂיתִיו צִינוּק.
 אֵינוּ בּוֹהֵק
 שְׁמִרְקָתִיו בְּעֶפֶר
 אֵינוּ כָּבֵה שֶׁהִכְעַרְתִּיו
 תְּמִיד טְבִיעַת אֶצְבַּע
 לַחָה עַל הַחִלּוֹן
 מִיִּשְׁהוּ מֵת כָּאֵן וְדֹאֵי
 אֶהְבֶּה
 אֶפְשֶׁר שְׁמִיִּשְׁהוּ

מְקַיֵּם בָּה אֶת נַפְשׁוֹ
בַּחלוֹן
גוֹף בְּלִי
רוּחַ, הַדִּי הַפְּסִיעוֹת
הוֹלְכִים וְנִשְׁמָעִים רַמִּים כְּכֹל
שֶׁתְּרַסֵּק, מִיִּשְׁהוּ נִחְנָק
מְאֹוִיר, הַשְּׂרָשִׁים
טָבְעוּ בְּמִים,
הַחֲלִיל הָיָה לְעֵץ. הָאוֹר הוּא
הָאוֹר הוּא הַחֲשׂוֹף
שְׂאִיֵּן לוֹ פוֹרֵץ

***

שְׂקֵמְתִי נוֹכַחַת, אֲנִי יְכוּלָה
לְהִשָּׁבֵעַ: לֹא נִמְצָא אֶפְלוֹ
חֶדֶר בְּחָלָל
הַמְתְּרוֹקֵן
(רִיק).
לֹא אֶשָּׁבֵעַ,
אִם כֵּן).
הַחֶדֶר: אוֹר חָלָל שְׂקוּף, קוֹל
רִם מְדִי

מֵה נְלַפֵּת בְּצוּאָרִי
(מֵה עֲשִׂיתִי בְּיָדִי)

מיכל פאר

שביל המים השחור

היא שכבה על המיטה, לאות בגופה, משתוקקת למישהו שיישא אותה אל האמבטיה, בראשה דימיינה את אוושת המים כשישקע גופה, יצלול, ולפתע צילצל הטלפון. היא מילמלה משהו אל תוך האפרכסת בטרם שמעה: "אנה? זה אני, אבא". התרוממה בבת אחת, מתנשמת. אחר כך פתחה את החלון, ענן לח היכה בפניה, הצמידה חזק יותר את האפרכסת אל אוזנה. הוא התקשר מגניו יורק, מהבית החדש; תשע-עשרה שנה לא שמעה ממנו, אולי הזמן סדק את קולו, אולי הסיגרים; מצייע לה לבוא אליו לביקור. "את מעשנת?" היא כיבתה את הסיגריה בספל הקפה לידה, כיחכחה ואמרה, "אני צמחוניית". אחר כך התעשתה, אמרה לו שלמען האמת עליה להגיע לגניו יורק, אולי אפילו במשך השבוע הקרוב.

(התמונה האחרונה שלנו יחד עדיין צרובה בזיכרוני

אוגוסט

עמדתי בפתח דלת חדר השינה על הקיר בצבע הלימון תלוי תצלום החתונה שלכם בשחור לבן החולצה שפופאי מצויר עליה דבקה לגופי ואני משכתי אותה ממני כל הזמן מביטה בכך ממין את הכגדים בארונוך שורק מקפל בקפידה את החולצות הנבחרות שורק אורז אותן לתוך מזוודה כחולה מצחצח את נעליך שורק מבריש את שערך ואז הרמת את מבטך אלי אל תהיי עצובה מתוקה את לא תרגישי איך הזמן עובר וכבר אני חוזר את תראי גם

(עכשיו אוגוסט)

היא המשיכה בשגרת חייה, אבל המראות טיפטפו, במיוחד מראות מנסיעות השבת לחוף הים: דרך מתמשכת עד אינסוף, היא עצמה יושבת לבד במושב האחורי במכונית המיני-מינור התכולה, גבעות החול הנמוכות מתרוממות ממערב, כבלי הטלפון רצים לצדם. משמאל היא רואה את הנוסעים החולפים על פניהם, נלפתת בגרון: לעולם יישארו חייה מקבילים לחייהם. היא רואה את הים פרוש כמניפה כחולה, את גליו הפראיים, המסוכסכים, את סבכי הקוצים המתגוללים עם כיוון הרוח, אביה פורש שמיכה צהובה באמצע הישימון הזה. היא זוכרת את המאמץ לחוש חופש, לחוש תקווה, את אמה

ממהרת לחבוש כובע לראשה. אין היא מבינה מדוע אינם יכולים לבלות את השבת בחוף תרבותי לצד בני אדם אחרים. אביה נכנס למים, כתם לבן טובל בבדידות נידחת. יומיים אחר כך כבר היתה בדרכה לניו יורק.

(במושב לפני יושב גבר דתי עם שמיכה כחולה מכסה על ברכיו מחזיק ספר תהילים מציצה מעבר לכתפו מנסה לקרוא את המלים הוא ער למעשי ומסיט מעט את הספר למעני אֲדַנִי מְעוֹן אֲתָהּ הֵייתָ לָנוּ בְּדֶר וְדֶר בְּטָרָם הָרִים יִלְדוּ וְתַחֲלֵל אֶרֶץ וְתַבֵּל וּמְעוֹלָם עַד עוֹלָם אֲתָהּ אֵל תִּשָּׁב אָנוּשׁ עַד דָּבָא וְתֵאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינַיִךְ כִּיּוֹם אֲתִמּוֹל כִּי יַעֲבֹר)

בשדה התעופה עצרה מונית. הנהג עזר לה עם המזוודות ובירך אותה באורדו, עד שהבין כי היא מישראל. עצבני מדי, מהר מדי, נהג את כלי הרכב והיא השעינה את מצחה על זגוגית החלון, נזכרה איך דימינה משך כל השנים מפגש עם אביה: הוא יחצה את קהל הממתנים, והם, במחוות מעריצים, חולקים כבוד לחליפה שלו, לזקיפות הקומה שלו, לסיגר הדבוק על שפתו התחתונה תמיד, כפות הידיים שלו רועדות קצת, אבל את זה אין הם רואים, רואים רק את מה שהם רוצים לראות, קדים לקראתו, והוא חולף על פניהם, מתקדם לעבר שער היציאה. זה המקום בו תפגוש בו, ברחבה מוצפת אור ניאון, בהווה מתמשך וסמיך. היא תגרור מזוודה תפוחה, תמשוך את רגליה הדחוסות במכנסי ג'ינס, תחלוף במבטה על פני הממתנים, מחפשת: אבא.

השמים היו דחוסים אפור. מוניות צהובות חלפו על פניה. בנייני הרחוב כאילו סגרו עליה. הבל נשימתה הכתים את זגוגית החלון, ולרגעים נדמה היה לה כאילו הם סובכים באותם רחובות, פוגשים אותם פנים, מאטים נוכח אותם רמזורים. היא רכנה לעבר הנהג, רצתה לומר לו משהו, אבל אז נמלכה בדעתה, השעינה את גבה אל המושב, וניסתה לעצום את עיניה. אז עצרה המונית. כניסת הבניין הסתתרה מאחורי כדי חרס ענקיים ומתוכם צמחו ועלו שיחי בוגנוויליות, טיפסו על הקיר החום, נאחזו בצבעו המתקלף. חמש מדרגות מכוסות שטיח ארגמן הובילו אל דלת כניסה עשויה עץ כהה. היא פתחה את הדלת וצליל חריקה קטע את המיית הרחוב. ריח כבוש עלה בנחיריה, מקום שלא אוּרָר שנים רבות, פרחים נרקבים. שוער לבוש אדום, לבן שיער, זקנו עבות, התקדם לעברה. אמרה לאן מועדות פניה, גילתה כתמי אוכל ישנים על חולצתו. הוא הילך לאט, שתק, צווארו מוטה כלפי מטה, פתח למענה את דלת המעלית. נכנסה, נתקלה בהשתקפותה במראה כהה. השוער לחץ על כפתור הקומה, ואז הניח אותה לנפשה.

(הבגדים שהשארתי מאחוריך תלויים בארון מצפים זוגות הנעליים נחים במקומם במגירה מצפים גם אמא ממשיכה לשכב בצדה הקבוע במיטתכם

מצפה ממאנת להבין שהפעם הנסיעה הזאת שלך היא (לתמיד)

יצאה אל מישורת הקומה, הריח הכבוש ליווה אותה, דבק בבגדיה, בשערה, והיא נדחפה קדימה, כאילו רק גופה פעל. הגיעה לפנייה שממנה התפצלו שני מסדרונות. התלבטה, בחרה במזרחי, גררה אחריה את המזוודה שגלגליה השמיעו רחש מונוטוני. המסדרון התעקל, והיא יחד איתו, קדימה, משנת את מספרי הדירות על פניהן חלפה.

צילצלה בפעמון ושמעה ציוץ ציפור מתוך הדירה. עצרה את נשימתה, כמו אז, בים, כשרצתה להראות לאביה כמה זמן היא יכולה לצלול מתחת למים. אף אחד לא ענה. שוב צילצלה, ושוב שמעה את ציוץ הציפור. אז נפתחה הדלת ובחורה גבוהה בשיער כהה, אסוף בקליפס כתום, עמדה מולה. למשך רגע ארוך בחנו זו את זו. הבחורה חיבקה אותה, הצמידה אותה חזק אליה.

"Oh, you must be Ana! I heard so much about you!"

לא ידעה מה לעשות בידיה, נתנה בה עוד מבט. עורה קורן, עיניה כחולות, נראית צעירה ממנה. אנה חייכה אליה בנימוס ונכנסה פנימה.

"Ana? Ana? Baby, tell her to come in"

בייבי הובילה אותה אליו דרך מסדרון ארוך ואפלולי. הוא שכב על מיטת ברזל גבוהה במרכזו של חדר גדול. כשראה אותה, ניסה להתיישב. בייבי מיהרה והיטיבה את הכריות מאחורי גבו, ועזבה בשקט את החדר. הוא סימן לה להתקרב אליו, היטה את ראשו לנשקה. היא לא היתה בטוחה שהיא מכירה את האיש הזה.

"תראי אותך. אני לא מאמין. בפעם האחרונה היית כזאת קטנה."

גם עכשיו נשמע קולו סדוק, שיעולים ליוו את דיבורו. היא תהתה כמה זמן המתינו המלים בגרונו, גירו את מיתרי הקול.

"אח, הייתי צריך ללבוש לכבודך את ה־fucking עניבה שלי."

בחורה גבוהה, זרה, הגיחה פתאום אל תוך חדרו, אל מה שנותר מחייו, התיישבה בכיסא סמוך, הביטה בפניו, בשיבת שערו הארוך, המסורק ואסוף בגומייה שחורה. היא דימתה כיצד בכל בוקר הברישה בייבי את שערו, אספה בגומייה, נישקה אותו על שפתיו. קמטים זעירים חרצו את מצחו, את לחייו, ועורו אפרפר. הוא לא דמה לאיש שעזב.

"So many times I've told Baby I'll bring you here, so many times.

But each time something else happened"

והשתתק. פעם רצה שתהיה פסנתרנית, פעם רצה שתהיה ציירת, פעם רצה שתהיה רקדנית, פעם רצה שתהיה דיילת, והוא יוכל לחצות איתה גבולות, פעם רצה שתהיה.

על משענת הגב של המיטה, אחד מכל צד, ניצבו שני דרורים, עשויים ברזל. מול המיטה קרוע היה חלון רחב, מכוסה וילון מאריג כחול שחסם את האור. שטיח ענברי כיסה את המרצפות, ועל ארונית הלילה עמדו תמונה ממוסגרת, חפיסות תרופה ומנורת קריאה. מבטה התעכב על החפיסות, ניסתה לפענח את האותיות האדומות השמנות, ואז גילתה בפנינת החדר, מאחורי הווילון, מכל חמצן.

"כבר הספקת לראות את ניו יורק?"

"רק עכשיו הגעתי..."

קילפה בעצבנות פיסת עור שצמחה על ציפורן אצבעה: רצתה למות, רצתה לברוח, רצתה להישאר, להקיא. התרוממה, התנוודדה. "איפה ה...? – ?" הוא כיוון אותה והיא נחפזה, סגרה מאחוריה את הדלת. חדר הרחצה היה חשוך והיא עמדה בכפות רגליים צמודות למשך רגע ארוך עד שגילתה את האסלה, לידה כרעה.

"את בסדר מתוקה? זה בטח מהטיסה. נבקש מבייבי שתכין לך כוס תה, ואז

תיקח אותך להסתובב קצת בעיר, תנשמי אוויר צח..."

"לא."

"She will be happy to do that". היא שונאת להיות בבית, רק מחכה

להזדמנות לצאת החוצה. דווקא היינו צריכים לעבור לבית אחר, יפה יותר... " בייבי נכנסה, הניחה על השולחן מגש ועליו כוסות תה וצלוחית עוגיות, מרוצה מעצמה כאילו זממה הכל.

"Baby, would you believe she is my daughter?"

"Oh, absolutely. She looks just like you, Pappy"

בייבי חייכה ואחר כך עזבה את החדר. "איך בייבי, יפה, לא? תאמיני לי, רק חברות יפות היו לאבא שלך. מה איתך? ספרי לי." הוא נאנח והיא מילמלה "בסדר". תחושה גופנית משונה עלתה בה, כאילו נותרה מאחור בעוד הזמן המשיך להתקדם, הפקיר אותה.

(מה לא ייאמר כאן בינינו המילים איבדו את ממשותן בחדר הזה פשעים ישנים שעקבותיהם נצרכו על גופי כקעקועים צייר לי אותך ואותי אוהזת בכף ירך הגדולה צייר לי בית מתנווד בלב ים צייר לי שמש אור נגוהות בצהוב וכחול צייר לי אותך שאוכל לקפל ולטמן מתחת לבית שחיי)

"ספרי לי מה את עושה שם, מה – ...", שיעול תקף אותו והיא לא ידעה מה לעשות, תמכה במצחו. "הם אומרים לי שאני בדרך החוצה. הסיגריות הרגו אותי. את לא מעשנת, נכון? לא מצאו להם משהו אחר? אני שוכב כאן כמו זקן, אלטעזאכן. תסתכלי עלי, 'סתכלי – ...'. הסתכלה. "אני נראה לך זקן?"

אבא שלך נראה זקן?" הוא קינח במטפחת בד את פיו, את אפו. "טוב שאמא שלי לא רואה אותי ככה. את מבקרת אותה?" הוא הניח את המטפחת על ארונית הלילה, התרומם מעט ושילשל את רגליו מעבר למיטה, התיישב מולה. "בטח את עסוקה. שמעתי שאת מפיקה גדולה – ..."

"לא גדולה, מפיקה כל מיני..."

"אני יכול לסדר לך כאן משהו, אם את רוצה."

מכנסיו נמשכו למעלה, חשפו את רגליו הרזות. גרביים חומות השתלשלו על קרסוליו. "לא יודעת".

"אני מכיר כאן כמה אנשים. טלפון אחד ואת מסודרת. רק תגידי לי, מתוקה. טוב?" היא משכה בכתפה. "גם אם פעם תרצי לביים סרט, אני יכול לספר לך סיפורים, את יודעת, שתהפכי אותם לסרט. הרבה סיפורים יש לאבא שלך. לפעמים אני שוכב בלילה, לא מצליח להירדם. אני לא טובל את כדורי השינה האלה, לא מאמין בהם. לא מאמין ברופאים. אז אני מגלגל בראש שלי את כל הסיפורים. כל-כך הרבה אנשים חיים בתוכי. לאן הם יילכו כשאני כבר לא אהיה כאן." כשדיבר, צחק, וחרחרור עלה מחזהו. אחרי שהשתתק קירב אותה אליו, נישק אותה על מצחה.

(רוצה לצרוח להשחית את הרגע הזה כמו דובה פצועה נלחמת על כל שנייה של חיי איתך בחרת בנדודים בחרת בזרים בחרת בנשים בחרת בעושר בחרת בשקרים בחרת בכל במרחב הגדוש זהב מתפקע מהבטחות ובמי לא בחרת אבי)

"אולי אני אלך בלילה, בשינה. אז בטח לא ארגיש כלום. אולי אפשר למות בלי כל הרעש הזה של הכאב..."

הרים את התמונה מהארונית. בתצלום נראתה מציבת הקבר של אמו, עשויה שיש. שני כדים נטועים למרגלותיה, ורקפות טריות גולשות מהם. בפנינת המסגרת נערץ היה תצלום בשחור-לבן של האם בצעירותה, כתמים צהובים כירסמו בו.

"היא אהבה רקפות, אל תשכחי להביא לה רקפות כשאת מבקרת אותה." בשרוולו ניגב את האבק מעל התמונה. "רק רקפות אמא שלי אהבה, ראית אותה לפני ש...?" הוא חשב שזה הסוף, שככה נראה הסוף. שימיו ספורים. חייו היו צריכים להיראות אחרת, להתחיל במקום אחר. אני מובס. יכול היה להצביע במדויק על הסדקים שהתרחבו. החיים שלי מפרפרים, כמו גורי הכלבים שקניתי לך כשהיית ילדה, ומיד כשהפריעו לי סילקתי אותם ממך, ואני, אני הפרעתי לרבים בחיי, אני כבר לא רואה בכירור, לא שומע בצלילות, הדופק שלי מטושטש, כפות ידי רועדות. אמא שלי זוחלת תחת עורי, מתחננת שאבקש מחילה: לא צריך לבקש מחילה, עזבי אותי במנוחה, אמא, הרפי ממני

(אני צוללת לתוך המשחק מטביעה את הדברים שאני רוצה לומר לך על קרקעית תשוקה סבוכה לבירינט של מלים מחפשת אחר המבט שלך שייכנס לתוך מחזור הדם שלי שהוא גם שלך שלי שלך המבט שיעצור אותי שיעטה עלי עור שלא אתאדה)

הוא ספר את הנקודות, רשם בפנקס, בדיוקנות. טרף שוב את הקלפים, לסתותיו הדוקות. בייבי נכנסה לחדר, פערה את עיניה.

"Oh, Pappy. You shouldn't play with your daughter"

בייבי התיישרה על המיטה בסמוך אליו, ליטפה את שעריו.

"אל תשימי לב אליה. תורך."

זה היה הקלף שחיכתה לו. הוא בדק את הקלפים, חישב שוב את הניקוד.

"You see, baby? she is coming all the way from Israel to beat me."

הראה לה את הפנקס, הראה לה את הרשימה, הראה לה את הניקוד.

"חילקתי לך קלפים טובים, אה?" ואז הוסיף כאילו לעצמו, "עוד הפעם חילקתי לך קלפים טובים".

(וכל הזמן הזה ציפיתי לך ובוקר אחד פתחתי את הארון לגעת בשאריות שהותרת אחריו ואספתי אותם אל חיקי וערמתי אותם מחוץ לבית ואת החולצה שלך שאהבתי יותר מכל הנחתי בראש הערימה וטמנתי נרות לבנים והצתתי ולהבות אש
אחזו בכל)

בבת-אחת נראה עייף. היא קמה, ביקשה ללכת, ובייבי אמרה לה משהו, אבל היא כבר לא שמעה אותה.

(ישבתי על רצפת הארון המיותרם מבגדיך סוגרת אחרי את הדלת שואפת אל קרבי את עקבות הריח שלך משוטטת באוזניים בעיניים באף, בשקט הצילו נשר מפי אני לא נושפת לא נושפת לא נושפת מתאפקת
לא)

כרעה על ברכיה לצד המיטה, לחשה לו: "לך לישון, אתה צריך לישון עכשיו." הוא הניף את ידו בביטול. "זאת ה־fucking מחלה. היית צריכה לראות אותי קודם, לא ככה, מתוקה."
"כן, היא מילמלה.

"אני לא יודע מי יבוא לבקר אותי הלילה," אחזו בפרק ידה, סירב לשחרר אותה.

בייבי ליוותה אותה אל הכניסה, שם נפרדה ממנה בחיבוק עז. היא השיבה לה חיבוק, ובייבי ליטפה את לחיה, אומרת: "Just like your father"

היא שוטטה משך שעה ארוכה במבוך המסדרונות. לבסוף מצאה את המעלית. נכנסה כשגבה אל המראה, והמעלית ירדה מטה מטה. (העיר רושפת פיה הם הודפת אותי אל סימטה שכוחה דחוקה שהזמן גלד עליה הזיכרונות פורצים השפה נלקחת ממני שוב ושוב מתמוטטת מגמגמת ברחובות המוצפים גוררת אחרי את המזוודה כל הזמן כל הזמן אוגוסט)

דוד לוין

אחד-עשר שירים

והטפחות

והטפחות על הכתף לא פסקו
 והכתפים לא אמרו.
 מבקר עד ערב מלילה עד יום, כה הרבה כתפים
 לטפת, זמן רב לא נראו.
 ורק משהגיעו אל אחרון הכתפים (לא קדם לכן)
 תזרו הידים לביתן
 והכתפים המשיכו לשכב דומם.

אוגוסט 2006

דוד

אתה שדודך הלך למלריה ודודתך לקנדת.
 אתה שאמך הלכה למקלחות.
 אתה שבזרוע אביך צלבו ספרות.
 אתה שהיית שארים נמלטים אל חוף.
 אתה שראית פנים נופלים
 לבלי קום בין הגבעות.
 אתה שיש לך יותר חברים בין המתים
 מאשר בין העומדים ויושבים.
 מה לך בסדום. מה אתה מחפש בצמרה

הבה נגילה הבה

הִבֵּה נְגִילָה הִבֵּה נְרַנְנָה
 אוֹמְרִים הַקּוֹלוֹת לַסַּבּוֹנִים
 אֲבָל הַסַּבּוֹנִים אֵינָם יְכוּלִים.
 לַסַּבּוֹנִים מִחֻשְׁבוֹת עַל אָבָא וְאֵמָא סַבּוֹנִים.
 לַסַּבּוֹנִים זְכוּרוֹנוֹת מֵעֲפִילִים סַבּוֹנִים בְּלִטְרוֹן.
 הִבֵּה נְגִילָה הִבֵּה נְרַנְנָה
 לֹא שִׁירָם שֶׁל סַבּוֹנִים.
 הַסַּבּוֹנִים גּוֹרְבִים גּוֹרְבִים בְּקִיץ עַל אֶף
 שֶׁהֵם נוֹעְלִים סְנֵדְלִים. וְעֵינֵיהֶם נִפְקָחוֹת לַרְוּחָה
 בְּרֵאוֹתָם עוֹר שְׁזוּף.
 יֵשׁ הַגּוֹרְסִים שֶׁהֵם מֵצֵאֵצְאֵי קִין.
 עֵרֵב יוֹם הַשּׁוּאָה

אני לעיניה ראיתי

אֲנִי לְעֵינֶיהָ רָאִיתִי
 לֶף דַּע לְמָה הִיא רָאֵתָה.
 לֶף דַּע אֵשָׁה בְּמִטְתָּךְ.
 מַה רוֹאֶה שְׁנֵתָה.
 כַּמָּה חוֹמוֹת בְּחֵלוֹמָה.
 מַה לֵּב צַעֲקָתָה.
 הַלְמוֹת דְּמָה.
 לֶף דַּע. לֶף דַּע.
 בְּחֵנְתִי הִמְיָה. מִשְׁקַל שְׁתִּיקָה
 לְבִנְתִי סֶמֶק שְׁעָלָה בְּגוֹפָה
 הַפְרָדְתִּי נְמוּכִים מְגֻבְוֵהִים
 בְּקוֹלָהּ. טִיב רַעְדָה.
 לֶף דַּע אֵשָׁה קָרְבָה.
 אֵשָׁה בַּה זָרַע לֹא נִזְרַע.
 אֵשָׁה שְׂאִין בַּה תִּלְתֵּל.

געגועים. לא געגוע

געגועים. לא געגוע.
 בגלל הדביקות. בגלל שהם מרבי רגלים.
 כיון שהם עשויים שמנים ונוטים לתפת.
 כיון שהם לא מניחים. כיון שהם תובעניים.
 כיון שהם בספת נעולה שאין לפתחה.
 כיון שפחם פכח משיכת האדמה.
 התבוננות ארפה ומרפזת במי ברוז נבלעים
 בכיור עשויה לעזר לצאת מן החשוק.

ואיך

ואיך אַתאַר יפּיָה.
 אַשָּׁה שְׁבֵאתִי עַד פְּרָבְרִי לְבָה.
 אַשָּׁה שְׁעִינָה הָאֶחָת גְּרִוֵן
 וְהַשְּׁנִיָּה חֲמַנְיָה דְרוּכָה.
 אַשָּׁה הַכּוֹתֶבֶת כָּל יַמָּה בְּיוֹמָנָה –
 "הַעֲגוּל לֹא מַכִּיר בְּמַרְבֵּעַ".
 אַשָּׁה הַנוֹכְרֶת בְּאוֹר וּמְזִינָה חֲשֻכָה.
 אַשָּׁה הַיּוֹדֵעַת לְרַקֵּד עַל קַלְשׁוֹן.
 לְהַשִּׁיט סִירָה עַל סֶף מְדְרוֹן.
 אַשָּׁה הַרוֹחֶצֶת פְּנֵיהָ בְּשֵׁתָן.
 אַשָּׁה שְׂאֵהֶבְתָּה קֶשֶׁה כְּבִגְדֵתָה.
 אַשָּׁה שְׁפִיחַ הַזְּמַן בָּהּ לֹא בָּא.
 אַשָּׁה שְׂדֵחַתָּה יֵשׁ בָּהּ לְנַפְגָּף בְּיָדָהּ לְשָׁלוֹם.
 הִנֵּה הַקָּשִׁי.

הדממה איך לומר

עכשוו שהם מאחור וְהַהֲרִים.
 המוסיקה איך לומר, שוּנָה.
 הַצְּלִילִים פְּלִיטִים. עֲטוּפִים קוֹרִים. "אֵיָה אֶהוּבְתִי שְׂאֵהֶבָה נִפְשִׁי" לֹא בְּנִמְצָא.
 נְסוּג מֵהַתְּרַגְּשִׁיּוֹת עֲזוּת. נִמְנָע. מְנִיחַ שְׂמִיכָה לְהַחֵם תְּשׁוּקָה
 הַמוּסִיקָה, אֵיךְ לומר, לַתְּנִים רְתוּקָה.

מה לנו פה אם לא לאהבה אני גוער בצלילים המנסרים אור
 מתדפקים על הרצפה. מבקשים פתחה.
 אם למעד, אזי מעל האדמה. לא מתחתייה.
 "איה אהבתי שאהבה נפשי" בנעדרים לא בנופלים.
 ראו קרקע מוצקה. עינו ערף כמיהה – מאבות הבריאה.
 אך הצלילים _____
 עכשו שהים מאחור וההרים.
 הדממה איך לומר

כפור

אני
 על בריאות החלשה מבקש
 ואני
 על חכמת העלפון ותבונת העיפות
 ואני
 על הצמרמרת – זעקת שוא ותו לא
 ואני
 על צד שמאל ששנתו ערכה ועל ימין המפלל לעזרה.
 מפצירים. דוחקים
 מכים על חזם
 עיניהם לנבוה ורם.
 יוחנן מהרצלה פתוח
 צבי מקרית שמונה
 שלמה מלד
 יואל מירושלים.

כיון שנמצא

כיון שנמצא צלום
 ישאר חיוף לימים הבאים.
 אך מי ששתה עמו מדי בקר קפה מעיד
 ימיו היו בעקר ערבים, בהם היה מוחק.
 מצליח באביו. נכשל באמו. זו היתה עולה
 בו שוב ושוב, מציפה ראשו בים גערות –

"מדרון! תהום! תהום!" ואז הִזָּה רַץ לִים
 מוציא שאגתו על הגלים ומניח לאדוות ללִטפּוֹ
 "כֶּף צְרִיכָה הֵייתָ. כֶּף". הִזָּה אומר וחוזר נכנס
 למטתו מבלי שיתחיל נעליו ומוחק. מצליח באביו.
 נכשל באמו. לא פעם אמרתי לו. הנח. צא מזה.
 סופך שתעלה על אוטובוס ולא תדע מתי לרדת.
 אָבֵל הוא, חלודה היתה לו בלב. הִזָּה לו עציץ בבית
 אָבֵל הוא, לא את הצמח. רק את האדמה רָאָה.
 דָּבָר אַחַד אָנִי יְכוּל לְהַגִּיד, אָפְלוּ פְּלִיט קִבְּצָן שָׁאִין לוֹ
 דְּלֶת לְהַפְגֵּס בָּהּ וְאִין לוֹ מְלִים לְמַחְשָׁבוֹת, לֹא מִבֵּין
 בְּעֶצֶב שְׁלֵם מֵה שֶׁהֵבֵן אָדָם הִזָּה הִבִּין בְּרָבֵעַ. וְתִרְאָה
 מֵה נִשְׁאָר מִמֶּנּוּ. חִיוֹף! לֶךְ תִּבִּין מִשְׁהוּ בְּחַיִּים.
 הוּא יָדַע אֵת כָּל שִׁיר הַשִּׁירִים בְּעַל פִּה.

מכל חכמת המעשים

מְכַל חִכְמַת הַמַּעֲשִׂים
 חִכְמַת עוֹנוֹת הַשְּׁנָה גְּדוּלָה מְכַלֵּם
 וְאִין נִפְלְאָה מֵאֲהַבַת אִשָּׁה לְאִשָּׁה
 הִיא אוֹמֶרֶת וְחוֹצָה מְדַרְכָּה לְמְדַרְכָּה
 מִמְהֶרֶת לְעֵלוֹת לְרִכְבֹּת וּמִשֵּׁם בְּאִירוֹן
 לְאֶרֶץ מִשֵּׁם לְכָאן לֹא תִחֹזֵר. וְאָנִי
 שְׁחִכְמַת הָעוֹנוֹת לֹא בְּדַרְכֵי וְאֲהַבַת
 אִשָּׁה לְאִשָּׁה לְעוֹלָם לֹא אֲדַע, חוֹשֵׁב
 עַל גְּרַעֲיָנִים וּשְׁקָדִים שֶׁהֵייתִי בְּשִׁעָה
 זו קוֹנָה בְּשׁוּק הַפְּרָמָל, מִשֵּׁם צוֹעֵד
 לְעֵבֶר אֶלְנָבִי, לֹא פּוֹסֵחַ מִבֵּט לְעֵבֶר
 טְשָׁרְנִיחוֹבְסְקִי וּבְיֵאֱלִיק וּמִמְשִׁיף
 יוֹרֵד לִים – אַחַד מִחִכְמַת הַמַּעֲשִׂים
 נִכְנָס וְנִעְלָם.

דברים שאומר פולוניוס ללארטס בנמל התעופה בן גוריון

מלא עיניך. עשה בהם זכרונות
 עשה בהם כביר. עשה בהם מיצב
 ועל אף שגם הוא מראית עין הוא יעשה
 ימיה יבשות ואיים. יהפך מחשבות לצעדים.
 עשה חמתך אושה. הולך צעקתך קרה.
 עשה שלום עם הכלבול ועם העפעפים הלאים
 אמזן בהם ידך לנפגף לשלום.
 השמר מגעגועים. הזמנת געגועים
 אורחים קרואים. קני סוף לטפניים
 דורשי שלומך. לא! פורץ. גנב מבית הזמנת.
 עופות דורסים. הונים עוקדים ערפים ושורפים הזמנת
 שוברים לך את הלב ומשאירים אותך בחיים הזמנת.
 געגועים הם זן טורף. תמיד רעבים. תמיד נוכרים.
 התמצא בממלכת המלים.
 עשה שעות בחניות צעצועים.
 עשה שלא תשתעל כדוק הולידיי
 בצאתך לאוקי קורל שלך!

סיגל נאור פרלמן

"את חשה את הרוח, אשר במוקדם או במאוחר תהיי שייכת לה ולא תחשי"

על יאיר הורביץ, בפתח השנה העשרים למותו

אילי הַיָּה זֶה אָבִיךָ,
או אילי אִמֶּךָ,
שְׁפָרְכוּ רוּחַ סָבִיב צְוֹאֲרֶךָ.
אֶת מְעוֹפְפֶתָ, עָפָה,
לְכַאוֹרָה עוֹלָם פָּרוּשׁ לָךְ לְרוֹחָה.
וּבְכָל־זוֹת, אֵין עֵין שְׁתַּבְּחִין בָּךְ,
גַּם בְּרוּחַ נְמוּכָה, עַד מָה
סָבִיב צְוֹאֲרֶךָ הָרוּחַ בְּרוּחָה,
או בְּמִשָּׁא הַמְּכַבֵּיר עַל כְּנָפֶיךָ.

שתי אופציות מעלה הדובר בפתח השיר (מס' 16), כשהוא מביט בציפור במבט קרוב ואינטימי, אותו מבט הנמתח לכל אורך הקובץ "ציפור כלואה"; האחת היא שאביה של הציפור הוא שכרך את הרוח סביב צווארה, ואילו השנייה – שאמה עשתה זאת. מפליא מאוד הניסיון לדייק בסימון "האחראי" לכריכת הרוח, כלומר הצעיף/חבל סביב צוואר הציפור מצד אחד, והקלות בה מומרות שתי האופציות הללו זו בזו ("אולי", "או אולי"), מצד שני. הפליאה נפתרת בצליל; התנועות הסגורות (־ָ ו-־ֶ) החותמות את המילים "אביך" ו"אמך" מהדהדות את הצליל הסגור במלה "צווארך" ואת האות כ"ף במלה "שכרכו", ומצביעות על הפעולה הדטרמיניסטית – "כריכת הרוח" בידי ההורים – הפעולה שנטבעה במעופה של הציפור הבוגרת; מעוף זה, המשוחרר ממחשבות העבר ("אולי אביך... או אולי אמך..."), נקבע באופן פרדוקסלי דווקא בידי הוריה שכרכו צעיף קל, אורירי וחסר דאגות סביב צווארה ("אֶת מְעוֹפְפֶתָ, עָפָה, / לְכַאוֹרָה עוֹלָם פָּרוּשׁ לָךְ לְרוֹחָה", מלגלג עליה בחום הדובר), ובה בעת זהו מעוף כבד הנמשך אל האדמה מכורח הידוק הרוח

סביב הצוואר עד שהיא הופכת למעין חבל ("עַד מָה / סְבִיב צְוֹאֲרָךְ הָרוּחַ פְּרוּכָה). התנועה בין השמים לבין האדמה, המתנה את מעוף הציפור לאורך השיר ולאורך הקובץ כולו, איננה בלתי מוכרעת כאן והיא מתגלמת באכזריות במלה "כרוכה"; התנועה הפתוחה של המלה נבלמת באות כ"ף, המופיעה פעמיים, חונקת; גורלה של הציפור כבר נחרץ, אפוא, ותנועתה המשוחררת-מוקפדת נהפכת לשירת הציפור האחרונה שלה וממילא גם לשירתו האחרונה, המזוקקת עד יופי, של משורר שלא פחד מן היופי – יאיר הורביץ.

בראיון שנערך עמו ב"חדרים" 7 הפנתה אליו הלית ישורון את השאלה: "אתה לא חושש שאתה מחליש את מצב המצוקה, כשאתה עוטר אותה בצמחייה עשירה כל כך?" "להפך", ענה הורביץ, "היופי הזה יש בכוחו למשוך יותר שימת לב מאשר שירה מונוטונית וחדגונית שאנחנו מורגלים אליה." ברור מן הדברים הללו כי הורביץ מציב עצמו כקוטב פואטי מנוגד לשירת זך שיצרה מרחק בין האני-המשורר לבין עצמו ובינו לבין הקורא, מרחק שלעולם אינו מצטמצם בשל סבך של חשדנות הדדית, של אירוניה ושל אינטלקטואליזם העובר כחיץ בין השירה ובין העולם. ואמנם, אם המלים הן מולדתו של זך, אזרחותו הפואטית, הרי מולדתו של הורביץ, ובמיוחד ב"ציפור כלואה", שואפת למצוא לה מקום בו המלים על העולם והעולם עצמו מתלכדים עד כי אי אפשר להבחין ביניהם. האם הציפור עליה מביט האני המשורר כשהיא "מְנַתְרֶת/ עַל שְׁלֶחַן הַעֵץ הַסְּמוּךְ" (שיר 1), היא ציפור של ממש או דימוי של ציפור? האם היא נעה/מגביהה/נעלמת/מתאנה/עפה בעולם הממשי או בעולמו הפנימי של האני-המשורר? אי אפשר לקבוע את מקום הציפור כאן או שם; הציפור של הורביץ חומקת מהגדרות של ממשות ושל ממשות מדומה והיא רוטטת בין האפשרויות הללו בעדינות כה רבה עד כי כל ניסיון לנערץ אותה יאַיֵן אותה באחת.

יחד עם זאת, אין ספק שהאני-המשורר נזקק לציפור מורטטת זו ("וּבִכְל־זֹאת לְרַגַע דּוֹמָה לִי שְׁאֲנִי שׁוֹמֵעַ בְּתַנוּעוֹתֶיהָ / אֶת שְׁמִי, יְאִיר יְאִיר"), כדי לנסח את קיומו אל מול הציור *Memento mori* ('זכור את יום המוות'), שבשלב זה של שירתו הופך להיות איום ממשי. שירתו של יאיר הורביץ נכתבה תמיד ביחס לתחושה הזו; למותו של אביו, כשהיה יאיר בן שמונה, היתה השפעה מכרעת על שירתו בדומה להשפעה של מות האב על שירתם של בני דורו, יונה וולך ומאיר ויזלטיר; ואולם, בשונה מהם מנכיח הורביץ את ההעדר הזה בהיסוס; יותר משהוא צועק את קיומו הוא מרפרף אותו בין היש לאין:

כָּאן עֲרִירִי
וְאֶסֶנִי נְטִיפּוֹת־הַלְעֵנָה קְרָאתִיהוּ יֶלֶד־מָוֶת בְּאַהֲבָתוֹ אוֹהֵב
כְּמוֹ מָוֶת אֶהְבֶּתוּ רְנָחָה
וְכָאן אֲנִי, יֶלֶד עֲרִירִי
(“שירים” 1960 – 1973, עמ’ 105)

ובשיר “תם ותהום קיים”:

כִּכָּה זֶה יֶלֶד אֶת אָבָא לֹא רוֹאֶה לְיַד מָטָה, לְיַד רְחוּבוֹת שֶׁל יֶלֶד
שֶׁהֵם רְחוּבוֹת שֶׁל יֶלֶד לְלֵלָה שֶׁיֶלֶד אֶת אָבָא בּוֹדָה
עַד שְׁאוּל וְעַד שְׁנֶשֶׁבֶר לוֹ לְגוֹף מֵהַגּוֹף
(עמ’ 138)¹

ואולם, הנכחת ההעדר אל מול ה-Memento mori, יותר משהיא תימאטית בשירתו של הורוביץ היא בעיקרה תחבירית וצלילית; הורוביץ מתקשה להיפרד משורה או מצליל, לא בשל הצורך להיות מוסיקלי בכל מקרה, אלא בשל מה שנראה כניסיון להיאחז במה שכבר יש:

אֲנִי עִיר לִי יֵשׁ, יֵשׁ לִי שְׁמֵשׁ
שְׁמֵשׁ לִי יֵשׁ
בְּשֵׁפֶת פְּרוֹת מְרַעֲיָה מְתִיקוֹת בְּעוֹר עֲדִין
וְנִימִי נִשְׁמָתָה חֲגִיגִימִים לְבוֹאִי.
עִיר לִי יֵשׁ וְאֶשְׁנָבִי הַשְׁמֵשׁ בְּטֹהוֹר הַבְּשִׁילוֹ,
שְׁמֵשׁ לִי יֵשׁ
שִׁיר לָהּ צְבָעוֹנִי חֲלֵמָתִי
וְעַל לָבָה נָחָה מוֹעֲקָה וְכָלָה לִיבָה
(עמ’ 103)

התקדמותם של שני הבתים הראשונים בשיר “חשכה תמתק” היא התקדמות ספיראלית; לאחר שהצליח לתפוס את העיר ואת השמש, הוא חוזר אליהן שוב

1 כאן ניכרת הקרבה המנטאלית והפואטית של הורוביץ לדליה רביקוביץ; ראוי בוודאי לציין כי מות אביה של רביקוביץ בילדותה הטביע חותם עז על שירתה.

ושוב. יחד עם זאת, החזרה כאן אינה נובעת מצורך פואטי לדייק (כמו אצל זך, למשל), אלא מן הניסיון לכבוש את מה שבסופו של דבר אינו ניתן לכיבוש; כובד סגולי שמגיע לשיאו בחתימה:

נָאָה הַיְתָה הַאֲדָמָה לְקַבּוּרָהּ, נָאָה הָיָה הַיָּם,
הַרוּחַ יִפְתָּהּ,
מוֹעֵקָה חֲגִיגִית בְּמַחְסוּמֵי חֲשָׁכָה תִמְתַּק.

בשיר "ולא רוח משם", ההתקדמות הספיראלית של האני-המשורר הממאן להרפות מן השורה ומן הצליל בולטת אף יותר:

וּכְכֵן, יָאִיר אֶת יָאִיר
שׂוֹאֵל לְאֵן יָאִיר גִּלְף, עַד מְתִי יִנְבַע הַפֶּחַ הַמְנַחֵם
הַמְנַחֵם כָּל שְׂנֵקְרָה וְלִנּוּ לְעַת מַפְלֵת מִי, מִי לִנּוּ
הַקְּמִים צָחִים רְעֵנִים מְאֻפְלָה אִם לֹא יָאִיר אֶת
יָאִיר שׂוֹאֵל, אֲנִי שׂוֹאֵל
יָאִיר

בשש השורות מופיע שמו של המשורר שש פעמים, כיתדות שאותן הוא נועץ, צעד אחר צעד, כמי שמטפס על הר. ואולם, ההתקדמות המהודקת ממילא הופכת להיות מהודקת עוד יותר משום שאין מדובר ביאיר אחד אלא בשלושה; האחד הוא "יאיר" הכותב את השיר, והאחרים הם התפצלותו של "יאיר" לשני "יאירים" שבהם הוא מביט ועליהם הוא כותב כשהם משוחחים, שואלים, מנסים להתנחם. יותר משמצליח כאן הורביץ להנכיח את קיומו אל מול ההעדר הוא מפוגג אותו: במקום בו עומדים שלושה "יאירים" לא נותר ולו גם "יאיר" אחד.

שונה מאד ניסוחו של המצב הקיומי אל מול ה-Memento mori בקובץ "ציפור כלואה"; המוות המאיים כאן הוא מוות ממשי. בשיר החותם את השער השני בקובץ – "פרפור פרודורים", מתאר האני-המשורר את גסיסתו במפורש:

עַל סֵף הַפְּרוּדוֹרִים
בֵּינִי לְבֵין
חֲדָרֵי הַפָּאב, טְרַקְלִינֵי הַתְּקֵה הַקּוֹרְנִים יִפְעָה,

אולמות המעידה ומרתפי התרדה,
אֶבְנִים עֲמוּסוֹת עוֹמְדוֹת בֵּי.

אֲנִי מִמְתִּין לַמַּיִם הַמְחַלְחָלִים בְּהַתְמַדָּה בְּנִקְרוֹת הַצְּפוּרִים
לְקִרְאָת אֶקְלִים נּוֹפֵחַ שִׁיר בְּכַנְף הַצְּפוּר הַרוֹעֵדָה.

ההמתנה למוות מתוארת כטביעה; הדובר עומד וממתין להצפת המוות את חדרי הלב, חדרי הגוף. זו גם נקודת המוצא של הקובץ "ציפור כלואה" שבצדק נחשב לשיאה של יצירתו; ההמתנה השקטה למוות מחייבת אותו להיפרד מן החזרות הספיראליות, האובססיביות כמעט, על שורות ועל צלילים, ולוותר עליהן. השורות והצלילים נשלחים בכל שיר כשורה אחרונה, כצליל אחרון, המבקשים את ההד שלהם קודם כל מחוץ לשיר, בעולם, בציפור המשוחררת מן האני המשורר ורק אז חוזרים אל השיר, אל ה"אני", בטון מונמך ומשלים; וממנו נשלחים החוצה, שוב. הקווים הללו הנמתחים על ידי האני-המשורר משתנים באורכם ובעוביים; לעתים הם נשלחים החוצה, ארוכים ודקים, ולעתים הם קצרים ועבים, וחוזרים מיד אל ה"אני", מקרקעים אותו. הנה, למשל, הבית החותם את השיר הראשון:

בְּשֵׁעַת דְּמְדוּמִים זֹו לֹא הִיְתָה כְּנֻנְתָּה אֵלַי
וּבְכָל-זֹאת, כְּשֶׁהִגְבִּיהָ וְנִעְלָמָה
הוֹתִירָה בְּעֵינַי, בֵּין כְּנָף לְתַכְלֵת,
אֶךְ קוֹ אֲוִיר חוֹר.
מִשָּׁהוּ אָמַר בֵּי:
הוּ אֶת צְפוּר הָאֶבֶן,
תְּכַרְךְ שֵׁעַת קִרְת־רוּחַ

את התנועות הארוכות בשיר המלוות את תנועת הציפור ניתן לדמות לקווים ארוכים הנשלחים אל העולם כתקווה: "בשעת", "היתה", "כוונתה", "אלי", "כשהגביהה" "ונעלמה" "הותירה" "בעיני", "כנף", "אך", "אוויר", "אמר", "את", "האבן", "תבורך", "שעת", "קורת"; בה בעת מצרות התנועות הקצרות, המופיעות לעתים באותן מלים עצמן, את המקום בו ניצב האני המשורר, ממנו הוא מביט בציפור: "דמדומים", "לתכלת", "חינר", "האבן", "רוח"; ואולם, החריזה בין המלים "לתכלת" ו"האבן" המופיעות בסופי השורות השלישית והשישית, וכן משקלן האמפיריכי, יוצרים הארכה של הטון. טון זה, המביע את הכרתו של האני המשורר במצבו ובמיקומו, המובחנים מתנועת הציפור, איננו ממהר להיות טון משלים אלא הוא מתלכד עם ההברות הארוכות,

המקוות, עד שהוא נמוג באיטיות. התיאור "קן אָויר תִּנּוּר" מצייר במלים את ההתפוגגות האיטית הזו של התקווה השוקעת אל תוך השיר. בשיר מס' 3 הקווים המשורטטים בידי האני-המשורר קצרים ומעובים והם לוכדים בתוכם את תנועת הציפור:

סִגְלָהּ לְעֶצְמָהּ אֶת תְּכוּנוֹת הָעָרֶב: מְאָדָּן הַחֲלוֹן
תְּלִית מִבֵּט בְּמִנְרַת הַתְּקָה,
כְּמוֹ אֲמָרַת לְצִמְצִים עוֹלָם,
לְקִבֵּעַ קִירוֹת סוּגְרִים.

הַתְּפִיתִי לְהֶאֱמִין לְקַרְבָּהּ הַזֶּה
שְׁבִינָא אֹר לְאֹר, שְׁמֵשׁ וְתִקְרָה,
אֶף כְּשֶׁנִּתְאַחַר הַתְּאֵוִית
לְמִנְרָה הַפְּנִתִית.

כֹּה סָמוּךְ אָנִי חָשׂ אֶת כְּנַפֶּיךָ אֲסוּפּוֹת,
מִרְחֵב הַמְּצַמְצִים אֶת גּוּפְךָ וּמְרַחֵב אֶת צִלְךָ.

תנועת הציפור היא תנועת מבטה ("תְּלִית מִבֵּט בְּמִנְרַת הַתְּקָה"), כוונותיה ("כְּמוֹ אֲמָרַת לְצִמְצִים עוֹלָם, לְקִבֵּעַ קִירוֹת סוּגְרִים"), ומאוייה ("...הַתְּאֵוִית לְמִנְרָה הַפְּנִתִית"). כאן מצטמצם גם המרחק בין האני המשורר לבין הציפור עד שהם הופכים לאחד ותנועותיה של הציפור ביחס למרחב הן גם תנועותיו שלו. לכן, לא במקרה התנועה הפתוחה הבולטת בשיר היא במלה "תקרה" (המופיעה פעמיים), המקום הגבוה ביותר בחדר, ובו בזמן הציפור גם מוגבלת למרחב צר זה.

היופי המוחצן במכלול שירתו של יאיר הורביץ הופך במחזור "ציפור כלואה" ליופי שקט שצבעיו חיוורים, אפורים, לבנים ונעים על ציר של אור וצל: "שֵׁעַת דְּמִדּוּמִים", "כְּתָמִי אֹר", "בְּאֹר הַבְּהִיר", "אֲפְרוּרִיּוֹת הָעֵינִים", "וְעֵינֶיךָ הַצּוֹפִיּוֹת דּוֹמָה כִּי כְּהוּ", "הָאֹר נֶאֱסָף לְמִקְוֵה, כּוֹיָה, / לְפִקְעַת חֲשׂוּכָה, אֲטוּמָה"; הגוונים החיוורים הללו עוברים בקלות את הגבול המטושטש ממילא בין קיום לאי קיום, בין נראות לאי נראות, ובעדינות מדויקת הם משורטטים את איונו של הגוף ואת הפיכתו לאוויר:

וְכָךְ, יוֹשֶׁבֶת עַל בְּרִזְלֵי הַמְרַפֵּסֶת
אֶת חֲשָׁה אֶת הָרוּחַ,
אֲשֶׁר בְּמִקְדָּם אוֹ בְּמֵאָחַר
תִּהְיֶי שְׂיֻכַת לָהּ וְלֹא תַחֲוִשִׁי.

המעבר מן החיים אל המוות איננו עובר דרך התפוררותו של הגוף; הציפור יושבת על ברזילי המרפסת המוחשיים וחשה את הרוח בגופה החי, אותה רוח שתתמזג בה עם מותה. כך גם במקום אחר:

...אִז מִן הָאָרֶץ צִפּוֹר הַנְּשָׁמָה
מְמַרְיָאָה לְשָׁמַיִם וְנִהְפָּכֶת רוּחַ.

בְּנִחְלָה הִרְחָבָה, בְּמִנְחָה הִרְבָּה,
הָרוּחַ בְּשִׁלְל לְשׁוֹנוֹתֶיהָ מְשַׁמֵּיעָה
וְאֵין שׁוֹמֵעַ קוֹלָהּ.
וּבְמִקּוֹם הַהוּא אֵין מְבַדִּיל עוֹד
בֵּין מַיִם לְמַיִם,
בֵּין גּוֹף לְעֶפֶר.

התפוררותו של הגוף, כפי שעולה מן השיר הזה, אינה מעניינת את האני-המשורר; על "המקום ההוא" לא חלים חוקי הארץ ולכן הוא מתעניין רק במעבר המעין-אטמוספרי של הגוף ממצב צבירה אחד לאחר. אי אפשר לא לראות בהתמזגות ההרמונית הזו של הגוף עם רוח המוות תגובת נגד של הורביץ למראה אביו המוטל בקברו; הוא עצמו הסביר זאת כך בראיון להלית ישורון:

כשהגענו לבית הקברות, פתאום אתה נשאר ילד, אבא שלך שם למטה ואתה עומד על הקבר, יש קהל. בעיני, עיני ילד, היו המונים. ומעל עומדים השמים. יש מדרג של קטן וגדול, של אתה בחלל. וזה נשאר בי עד היום, שמקום שאני נמצא בו, אני חייב להרחיב אותו בעדנה הרבה ביותר שאני יכול, וכמעט לברוח מהנקודה המכרעת או הכואבת ביותר, ששם החבילה שוכבת. השקפת העולם הפואטית של הורביץ מנסחת אפוא את המעבר מן החיים אל המוות כהתפוגגות, והיא מבקשת לעקוף בכך את גופו המוטל של המת. גם בנקודה זו בולט השוני בין תפיסתו הפואטית של הורביץ לבין זו של נתן זך, המרבה לעסוק בקובץ "שירים שונים" במראהו הנורא של הגוף המתפורר כשהוא מעלה רימה ותולעים. ואולם, התחמקותו של הורביץ, ביודעין, מתיאור התכלותו הפיזית של הגוף אין משמעו אמונה בהישארות הנשמה (ובוודאי אין

להורביץ עניין בהחייאת מודל המת-החי של נתן אלתרמן, מהמשפיעים המרכזיים על שירתו, בעיקר בראשיתה; בשיר מס' 12 מתאר האני-המשורר את הציפור ה"נוצצת מבט בשמש":

צינף הן שני גלגלי פרדה.
מה יהא עליהן כשיהפכו קלים כנוצה וריקים מרוח?

ההתמקדות איננה בגורל נפשה של הציפור לאחר שתמות, אלא בשאלה מה יהא על גופה לאחר שיתאין. יתרה מזאת, זכירת יום המוות, ה-Memento mori, אינה נוגעת למה שיקרה לאחר המוות, אלא לזכירת המוות המעוצב במילותיו של המשורר החי:

עצים ואגמים בראשך
הם איי זהב,
המשנים את מסלולך, חורצים את דין פנייתך
ונזויות כנפיך הפרושות.
לעולם לא תדעי אותם,
אך את האנדרטה התקוקה בראשך
את מפסלת או רושמת בכתב רוח
המעניק משמע למסע.

כשהוא ממלל את הערגה הקובעת את גורלה של הציפור, למשל ברמיזתו ל"איי הזהב", מחוזות געגועיו של ביאליק, הופך האני-המשורר את השירה לפעולה המקיימת, בו זמנית, את שאפשרי ואת שאיננו; השירה היא המעניקה משמעות למסע הנכסף והממשי, גם אם רק בראשה של הציפור ובראשו של האני-המשורר.

בשיר מס' 8 המופיע בשער "פרפור פרוזדורים" מבקש האני-המשורר:

שמע את הלב הנשבר בשעת בין-ערבים זו,
כאלו אך צעדים הם, ולפתע, כאתנחתא,
דמה הפרעה כה שקטה המונעת ממך את
ההדים. או-אז, במגע קרוב, תשמע
את הצעדים הקצובים שאבדת. כמה תהרהר,
אינה השאלה. תרדה עמומה כנודמת
תשקע בפאתי פגוד לא-נראה. ירח,

כָּתוּם בְּיַד־חֵלוֹם, יִפְנֶה מְקוֹם בְּחֻלָּל חֲשׂוּף,
וְיֵאָסֵף כְּשֶׁבֶר עַב אֶל בְּאֵר הַמַּיִם הַצּוֹנְנִים.
לֹא אֶת הַגָּשֶׁם תִּשְׁמַע, אֶלֶּא הַלְמוֹת לְלֹא־קוֹל,
וּכְכֹל שֶׁתִּסָּב שִׁמְת־לְבָב תִּסְרֹב הִיא לְפִרְדָּה.

מה שמדהים בקובץ "ציפור כלואה" הוא שהלב הנשבר של האני-המשורר אינו מבקש תשומת לב לעצמו אלא דרך תיאור הציפור. הקריאה על הציפור הקלה, הענוגה, המפרפרת בין חיים למוות, היא הגורמת ללבי להישבר. עליה אני מבקשת לגונן מפני המוות, לחבקה כגוזל, אני כמעט מתפתה לומר כתינוק, אך אני יודעת שעלי לקרוא בשקט את מותה בלי לגעת בה; כל נגיעה קלה בה, כל שכן חיבוק, תאַיֵן אותה. שוב ושוב אני שוכחת, הורביץ הוא זה שמשכיח ממני, כי את מותו שלו הוא כותב. אני נזכרת בפר גינט ליד מיטת אמו הגוססת ומבקש להשכיח ממנה את מותה הקרב; הוא משחק עמה במשחק ששיחק עת היה ילד: המיטה היא מזחלת שלג, הסדין לה מכסה של עור, והרצפה – קרח:

אוֹזָה הֵה, לְנִשְׁף נִפְלֵא הַסַּעֲתָ
אֶת אִמְךָ הַחֹלֶה, הַזְקֵנָה!
פֶּר הִי, הוּ! סַע, סוֹסִי, שְׂאֲנִי!
אוֹזָה זֹו הַדְרֵךְ? בְּטוֹחַ אֶתָּה?
פֶּר זֹו הַדְרֵךְ!
אוֹזָה טְלִטוּל הַמְזֻחֶלֶת
הוּא מִמֶּשׁ שׁוֹכֵר עֲצֻמוֹתֵי.
פֶּר כֵּן, הַדְרֵךְ הוֹאֵת לֹא קֵלָה הִיא.
אוֹזָה אֶרְכָּה הִיא הַדְרֵךְ, פֶּר.
פֶּר רְאִי, הִנֵּה הָאֶרְמוֹן לְפָנֵינוּ,
וְנִגִיעַ אֵלָיו חִיש־מֵהָר.
אוֹזָה אֶת עֵינֵי אַעְצֶם וְאֶשְׁכַּב לִי,
בְּיָדְךָ אֲנִי נֶעְרִי.²

פר ממשך ומתאר במונולוג את הכניסה לארמון, שוכח את האם הגוססת, משכיח אותה מאיתנו. הוא אינו מבחין כי האם כבר מתה, וגם אנו, שבויים

2 הנריק איבסן, "פר גינט", הוצאת דביר תל אביב, תשכ"א, תרגום לאה גולדברג, עמ' 107.

בסיפורו, איננו מבחינים. ב"ציפור כלואה" כותב יאיר הורביץ על עצמו דרך ציפור ספק ממשית ספק מדומה, מורטטת, ועושה בכך, בנדיבות אין קץ, את מעשה פרגינט:

מתירה את תנועותיה שוב את מתגרה בי.
את בתכונתך הצפורית
ואני יונק האבן.
מכוננית לאדן החלון את אינך מגלה אפוק,
מרוקמת משאלות.

המסעות שתכנו, ההפלגות הנושנות,
שבים אלינו אפלים, חסרי תאם
בין שירת צפור לגוף יגע.

אני מבקשת שלא נשכח את המשורר הנפלא הזה ואת תשוקתו העזה ששיריו יכונסו, כולם. בא הזמן.

שרון אולדס

ארבעה שירים

סקס בלי אהבה

איך הם עושים את זה, מי שעושים אהבה
 בלי אהבה? פנים כרקדנים,
 גולשים זה על זה כמחליקי קרח
 על הקרח, האצבעות קרסים
 נעוצים זה בגופו של זה, פרוצים
 אדמים כמו סטיק, כמו יין, רטבים
 כתינוקות בלדתם, שאמותיהם עומדות
 למסרם. איך הם גומרים ועולים אל
 עולים אל עולים אל אלהים עולים אל
 מי המנוחות, ולא אהבים
 את האחד שעלה לשם אתם, אור
 זורח לאט כאד מעורם
 הצרוף? אלה הם הדתיים האמתיים,
 המדרין, המקצוענים, מי שלא
 יכירו במשיח שקר, שלא
 יאהבו את הכהן במקום את האל. הם לא
 טועים לחשב שמאהבם הוא תענוגם,
 הם כמו אצנים גדולים: הם יודעים שהם לבדם
 עם משטח המסלול, הקר, הרוח,
 התאמת הנעלים, פריאות הלב-
 ראה הכוללת – אינם אלא גורמים, כמו שתפם
 במטה, ולא האמת, שהיא
 הגוף הבודד לבדו ביקום
 נגד הזמן הכי טוב שלו.

השדיים של אבי

המשטח הרך שלקום, המשי המכריק של שערים
 השוץף בעדינות במורדותיהם כמו
 מים. הנחתי את לחיי – פעם אחת,
 אולי – על תבניתם המוצקה,
 אזני לחוצה כנגד המטען
 השחר של הלב שבפנים. לכל היותר
 פעם אחת – ובכל זאת כשאני חושבת על אבי
 אני חושבת על השדים שלו, ראשי נח
 על חזהו הניחוחי, כאלו בליתי
 שעות, שנים, בריח הנה של פלפל שחר
 ואדמה הפוכה.

שיר למאהב הראשון שלי

עכשו כשאני מבינה, אני אוהבת
 לחשב על האימה שלך – שקבלת לידיך נערה
 מטרפת מאהבה, גופה הארך, הטרי,
 הנא, רזה כמו סבון
 מפחת, שדים עגלים וזקופים
 ומבהיקים כבועות סבון,
 מנחת לרחב רגליך, בת שמונה-עשרה,
 לא נגועה. אני מתאנה להבין את
 האימה שלך, עכשו, איך לקחת אותה,
 קוטים כאלו שפכת מעי דג,
 עוזב בבקר עם דבורים על האשה.
 עכשו כשאני
 יודעת על פחד האהבה
 אני אוהבת לחשב על גופה החם הלך
 ירקרק כמו דג שזה עתה השח, רוטט
 וטופח על סלע – נופל לך
 לידיים, גבר, מפרפר כמו הזין שלך,
 אשה מוטרפת מאהבה, חמה
 מהתנור, חדה כמו כלי חדש לגמרי,

משתלֵהֶבֶת לְרַחֵב יְרֵכֶיךָ וּבְפִתְחֶךָ
 יִכְלֹתָ רַק לְשַׁלֵּף אֶת הַדְּבָדְבָן שְׁלֵה כְּמוֹ
 חִלְזוֹן מִקּוֹנִכִּיתוֹ הָאֶפְלָה וְאִז
 לְהַשְׁלִיךְ אוֹתָהּ. יֵשׁ לִי יְרֵאת כְּבוֹד לְאֵימָה
 שְׁיִכּוֹלָה לְבִזְבוֹז כֶּף, אֲנִי מֵאֲהֶבֶת בְּנִצְרָה שְׁהִלְכָה
 וְהִצִּיעָה עֲצָמָה, בָּאָה אֵלֶיךָ
 וְהִנִּיחָה זֹאת לְפָנֶיךָ כְּמוֹ סְעוּדָה עַל צִלְחַת,
 אֶת הַבָּשָׂר הָעֲדִין – בֵּן, בֵּן,
 אֲנִי רוֹצֵה בְּמִנְחָה.

הִקוּ

כְּשֶׁהִבְנוּ שְׁזָה עָלוּל לְהִיּוֹת סִרְטָן,
 שְׂכַבְתִּי לְצַדֶּךָ בְּלִילָה,
 כִּי יָדֵי נָחָה בְּתֵלֶם חֲזוֹף,
 עוֹרֵק הָעֵלָה. הִיָּה בְּרוּר שְׁלֵא
 נַעֲשֶׂה אֲהַבָּה: עֵמֶק בְּתוֹךְ גּוֹפִי
 הַגּוֹשׁ הַקָּטָן הַקָּשָׁה. בְּחֻצֵי הָאוֹר
 שֶׁל חֻצֵי חַיִּי, יָדֵי בְּשָׁסַע
 הַחֵד הַיְּפֵהפָה שֶׁל חֲזוֹף, גִּיא
 הַצִּלְמוֹת,
 הִיָּה רַק רִגַע הַהוּוֹה, וּבְעוֹדֶךָ
 יִשָּׁן בְּדַמָּה, הַתְּבוֹנֵנְתִי בְּךָ כְּפִי שְׁאֲרָם מִתְּבוֹנֵן
 בְּיָלֵד שְׁזָה עֵתָה נוֹלֵד, עַר בְּכָל רִגַע
 לְגַם, לָקוּ שְׁנַחֲצָה
 מִתוֹךְ הַחֲשֵׁכָה.

מאנגלית שירה סתו

נועם שדות

כשאהיה בן שלושים

.1

מתי אתחיל
ואני נשוי?

אולי לעולם לא.
אולי לעולם אשב בדרך
אחשב מחשבות שוא
על דברים שלעולם
לא יקרו.

חשבת שאהיה מפרסם
והכל התבדה,
נותתי
בלי כלום.

רק פתנתי לגופי.

איפה בורא עולם?

.2

פעם
הייתי גאון,

הִזָּה לִי זִינן,

הִזָּה בִּי מִשֶּׁהוּ טוֹב,

הַיּוֹם לֹא נִשְׁאַר כְּלוּם,

רַק פָּאָב בְּלָב.

.3

לְעוֹלָם

לֹא אֶהְיֶה שְׂמַח,

מִדּוּעַ הוֹרֵי הַתְּנַגְּשׁוּ?

בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁל 2007

מִשֶּׁהוּ

יִתֵּן לִי עֲבוּדָה ?

.4

כָּלֵב,

אֲנִי כָּלֵב

בֶּן כְּלֵבָה,

וְחִמּוֹר מִזְדִּינן,

הַסֶּבֶל וְהַפָּאָב,

מַה יִּהְיֶה אִתִּי?

הַפָּאָב.

.5

בְּגִיל 30

אוֹלֵי יְהִיָּה לִי אוֹטוֹ

וְאֶסַּע לְחַו"ל

וְאֶשְׂכַּח מֵאֲבָא

אֲבָא בְּבָא.

מפסיק לנעוּס

כְּתַבְתִּי שִׁיר עַל מְשׁוֹרֵר שֶׁאֲנִי לֹא סוֹבֵל אוֹתוֹ
 וּמְחַקְתִּי
 לָמָּה ?
 כִּי פְחַדְתִּי מִמֶּנּוּ
 הוּא נִרְאָה לִי קֶצֶת חוֹלָה רוּחַ
 וְאֶכְזֵר
 וְהוּא יְכוּל לְפַגֵּעַ בִּי בְּכֹל מֵינֵי דְרָכִים
 וּמָה אֲנִי צָרִיךְ לְהִסְתַּבֵּךְ
 חָסֵר לִי בְּעִוֹת בְּחַיִּים
 אֲז מְחַקְתִּי
 אֶפְלוּ לֹא הִשְׁאַרְתִּי לִי עֵתֶק
 שֶׁיְהִי לּוֹ לְבָרִיאוֹת
 שֶׁיִּמְשִׁיךְ בְּחַיִּים

מכּוּבַד

דודו טופּז,
 דודו טופּז,
 אוֹמֶרֶת הַזְּקֵנָה
 כְּאֵלוּ לֹא הִגִּינִי שֶׁרְאִיתִי אֶתְמוֹל אֶת דודו טופּז.
 כֵּן,
 דודו טופּז.
 אוֹתוֹ רְאִיתִי אֶתְמוֹל
 כְּשֶׁשִׁילְתִּי בְּגָן.

מירי שחם

שמלה כחולה

שמלה! שמלת צמר כחולה! פסים לבנים בחזית, עוגן אדום רקום משמאל! גולת התרגשות נוסקת במעלה גרונה, ונעמי, אי נעמי, ממהרת לבלוע הכל בחזרה. באפלולית הצהריים המזמינה של הפסאז' היא מתעכבת מול חלון הראווה של "לתלמיד", וחושבת, האושר הוא שמלת צמר כחולה עם פסים לבנים בחזית. חושבת? יותר מזה. מאמינה. שמלת צמר וזוג נעליים חדשות, אמן הלוואי. ושכולם יסתכלו ויגידו בהתפעלות אמת, "תתחדשי נעמי, כמה יפה לך."

היא מעתיקה את משקלה לרגל אחת, ואחר כך לרגל השנייה. עיניה ממששות את האריג, כחול הוא הצבע האהוב עליה. נדמה שכבר ראתה את השמלה תלויה בחלון הראווה. אתמול. לא. בכל אופן לפני ימים. אולי בשבוע שעבר? כן. לפני שנים. אפשר לצאת מן הדעת. כמה יפה השמלה. נעמי הודפת את דלת החנות ונכנסת פנימה, עיניה משתהות על פיסת קרטון אפורה, עליה שירבט מישהו:

פתוח

מזגן עובד

נעמי מפענחת את המלים בזו אחר זו, שפתייה זעות באלם קול. קלי קלות – היא מצליחה לקרוא בלי ניקוד, למרות המלכודת הקטנה שטומנת לה האות ח'. פתואח. החנות ריקה מקונים, מעט חשוכה, והמוכרת עומדת גבוה על סולם, מארגנת סחורה על מדפים עליונים. על כורחה לוטשת נעמי עיניים לעבר תחבושת עבה בצבע גוף. התחבושת מהודקת בחווקה סביב רגל אחת נפוחה, אך אין במראה הבשר הגולש כדי להפחית כהוא זה מנחישותה של נעמי. לצד הרגל התחבושה ניצבת עוד רגל, חשופה, מרושתת ורידים ירקרקים, כמו בגבינה המסריחה שדודה בטי אוהבת לאכול.

שתי רגליים, וכל אחת מהן אחרת, ואף אחת מהן לא דומה לרגל אמיתית. "כבר יורדת," קוראת המוכרת, מיישרת את אחרונת הקופסאות הלבנות על המדף.

נעמי חוששת שהמוכרת המבוגרת תמערד ותיפול עליה עם כל הסחורה, ישר על הראש. היא נסוגה מעט, להמתין על יד הקופה. רוקעת קצובות ברגליים, ה-ש-מ-לה.

טופפת אצבעות על הדלפק, ה־שמ־לה.

נעמי מביטה באצבעותיה הטופפות, עיניה מתרחבות: לא ייתכן שאלה הידיים שלה, הרי אלו ידיים של אשה זקנה. קמטים. קמטים. קמטים וכתמים. רוצה לצעוק. שותקת.

המוכרת יורדת מהסולם, וחייכה חיוך מעודד, "כן?"
"השמלה הכחולה, בחלון."

המוכרת מהנהנת, כמאשרת את הבחירה –

"יופי. בשביל הנכדה? גם אני לקחתי אחת בשביל הנכדה הבכורה שלי," בדרך אל הקולבים עוד מספיקה להשחיל, בתך דיבור מהיר, "בת אחת־עשרה. לומדת פסנתר שנה רביעית בקונסרבטוריון של דוניה וייצמן. ובת כמה שלך?" נעמי לא עונה. היא שונאת שיעורי פסנתר, ומתעבת את המורה שגופו מדיף ריח מרוכז של משחת שיניים (נעמי חושדת שיש אנשים המעדיפים לסבן בזה את כל הגוף). היא זוכרת אותו מלטף ברוך בלתי נסבל את זקנו בעת שהוא מדבר אליה, אצבעותיו הארוכות גדושות שפע מעורר קבס של אהבה עצמית. היא משתדלת לשוב ולהתרכז בדבריה של המוכרת, הלא רק לפני רגע פנתה אליה זו בשאלה. היא זקוקה לקצה חוט, לא יותר מקצה חוט, אך המאמץ רק מבלבל אותה יותר. דבר כזה, מה שרוצה לזכור – חומק־פורח נפרם ואיננו, ואת הזוטות דווקא זוכרת, ומה שרוצה לזכור...

התמונות. התמונות חזקות ממנה, אלא שנעמי כלל אינה בטוחה שאלו התמונות הנכונות: פסנתר. לידו מונח הילקוט החום של המורה פסחוב, זה עם האבזם השבור שמעולם לא טרח לתקן. "שלוּמְפֶר", הפטירה אמה, שמשום מה ייחסה חשיבות מרובה לתקינות אבזמים. הילקוט הפרוץ שבה את דמיונה של נעמי, בכל הזדמנות פישפשה בו, חיפשה מכתבי אהבה חשאיים (שוודאי טמנה לו שם המורה השמנה לכינור), אולם בתיק היו רק כמה חוברות תווים ותפוח עץ מקולף.

גם את עלבונותיה אוצרת נעמי היטב, מהו החומר המשמר את טריות העלבונות: פעם ברחה הביתה באמצע השיעור לאחר שאדון פסחוב העיר בקשר לציפורניה הכסוסות, "נעמי רובין, פסנתרנית צריכה לטפח ידיים יפות ולך יש ידיים של חנווניית."

"איזו מידה את צריכה?" המוכרת חוזרת להיות מוכרת.

"ארבע־עשרה," אומרת נעמי, לא אומרת, לוחשת, וגם הלחש איננו לחש ממש, אלא חצי לחש. תמיד היה לה גוף קטן. האמנם יש לה נכדה? היא צריכה לשאול את משה. היא תמיד שואלת את משה.

יוצאת מהחנות, מטלטלת שקית אדומה. מדי פעם מציצה פנימה, לוודא שהשמלה עדיין טמונה שם, שלא נעלמה פתאום. בזמן האחרון, גם על חפצים אינה סומכת עוד. נאנחת. ההליכה קשה עליה. אין ספק שמשוהו השתנה. במקום שקודם היה אוויר, עכשיו יש אדמה. התחושות לא תמיד פוגשות את

המלים הנכונות, ובכל זאת, מעל למלים, במרווחים, נעמי מרגישה את השממה היטב. יובשו המצמית של העור הצמוק, מעט הבשר שעוד נותר לרפד בו את עצמותיה המזקינות. הגוף שלה מדבריות. בינתיים חיות המלנכוליה הקטנות מתרבות תחת אבנים באין מפריע. בלילות פיהן שותת ארס. בלילות היא נעה בחדרים כאשר מסתורין, דורכת על צללים, מפסיקה פתאום לנשום, כדי לשמוע אם מישוהו נושם תחתיה, במרווחים, ומשה מפציר, "בואי לישון כבר, נעמי." כאילו מעשה השינה הוא מעשה של מה בכך, ולא מחרוזת של היטמנויות: ראש טמון בכר, גוף טמון במיטה, מיטה טמונה בחדר, חדר טמון בתוך בית קטן, שורת ברושים מפה ומשם טומנת את הבית, ומעבר לאלה – הכל חשוף.

המוכרת. נכדה. היא חייבת לזכור לשאול את משה אם יש נכדה. כשנעמי שואלת יותר מדי שאלות, משה מוציא מהוויטרנה אלבום תמונות. שניהם מתיישבים על הספה בסלון ומדפדפים. נעמי מחייכת. כשנעמי מחייכת, גומת חן אחת אוכדת בתוך הקמטים, אך הגומה השנייה עוד מחזיקה מעמד יפה, מתנדנדת על קצה סהרו של חיוך.

משה מראה לה את התמונות ומצביע,

"זוכרת? כל אלה? זוכרת?"

היא שוב מחייכת, חיוך תאום לחיוך שמצטלם נפלא בחתונה של רונית ודן: נעמי בשמלת ערב כחולה נוצצת, שיערה מורם ועגיליה נוטפים. "אשתי היפה־פיה," משה מגן בבאס החגיגי שלו, שחוצה מלים רגילות לשניים. חתונות אי אפשר לשכוח. הכל מתועד. ועוד יותר אסור לשכוח את הרגעים האחרים, רגעי הכרעה לא פחות מכריעים, כאלה שבאים בחטף, בלתי קרואים. איש לא עמד וצילם את אבא של נעמי נחנק בעצם הדג. רק בזיכרון של נעמי שמורה התמונה: קודם השתנק, אחר כך הכחיל, כחול חיוורוני שהלך והעמיק, והנה נעמי עומדת על יד הילקוט, והנה הילקוט מוטל על רצפת המטבח, והצבעים המתחלפים של אבא, והצעקות של אמא ויללות האמבולנס העזות. באלבומים העבים אין לכל זה זכר, וגם הילקוט כבר איננו.

בינתיים חם, חם מדי בשביל מחשבות מסובכות. נעמי בדרך הביתה כבר לא עסוקה בעניינים ההיסטוריים שלה, ואפילו לא מהרהרת מה יאמר משה למראה השמלה שקנתה. עניין חדש מטריד אותה. יש לה פיפי. לא פיפי שהגוף יכול לבלוע חזרה בשקט, לא פיפי שמתאפקים עליו עד שמגיעים למקום מהוגן – פיפי טובעני, מפונק, ילדותי, דורש "עכשיו! עכשיו!" לא מרפה. אין דבר יותר "עכשיו!" מפיפי. נעמי מצמידה בחוזקה רגליים, מכווצת מה שצריך, מנסה להסיח דעתה במחשבות יבשות, אך שום דבר לא עוזר. היא נכנסת לגינה ציבורית, מוכנה לפשרה היגיינית בדמות בית שימוש מסריח ומטונף. צעדיה קצובים, ובמקום "שמאל ימין", היא משננת, "נו כבר." רגע לפני שהיא עושה במכנסיים נעמי לוחצת בחוזקה על ידית הדלת, מגלה

שהשירותים הציבוריים נעולים בפני הציבור. אין ברירה. היא מאתרת בסמוך שיח גדול של הרדוף נחלים, ממהרת להיבלע בתוכו, צריך לכרוע והכיפוף קשה עליה, וריח השתן שלה ושל אחרים כבר מתערבב במתיקות המרעילה של הפרחים הוורודים. נעמי מביטה בעיניים כלות בזרם השתן מרטיב את מכנסיה, ואין בה כוח לעצור, והחרפה גלויה.

עכשיו באמת אין ברירה. היא מסירה את מכנסיה ואת תחתוניה, חושפת רגליים שאינן מורגלות במשבי רוח ישירים. כהרף עין נשלפת השמלה החדשה מהשקית, ונעמי משחילה פנימה ידיים צנומות ואחר כך ראש. השמלה מתאימה בדיוק. היא צוררת את בגדיה הרטובים לתוך השקית האדומה, צריך למהר הביתה, משה ממתין, אולי כבר חתך סלט ירקות, אולי הוא דואג. משום מה ההליכה קשה עליה כעת עוד יותר, בכל צעד האדמה קושרת אותה אליה. גם בימים כתיקונם הייאוש אוכל בגופה כמו עששת, ועכשיו האספלט שוקע תחת נעליה, צעדיה כבדים, וכל תנועה היא מאבק אמיתי.

רגליה? לא, לא רגליה, רגליה קטנות, אלו נעליה שכבודות כל כך, גוררות אותה מטה, תהומות ומצולות. כך אי אפשר להתקדם לשום מקום. נעמי מתיישבת על ספסל וחולצת אותן. אולי עכשיו אפשר סוף סוף להתחיל לנשום והיא נושמת לניסיון, מקצות בהונותיה ועד לקודקוד. יופי. עכשיו לקום, נעמי, היא משדלת את עצמה, נעליה מופקרות תחת הספסל בכל כובדן, וגם שקית הקלון.

ברגליים יחפות, נס,

היא שוב קלה, קלה ומרקדת,

קלה כמו אוויר, קלה מן האוויר –

נעמי מפזמת שיר ילדים של מוצרט על נפלאות האביב, ומרחוק, כתם צבעונים מטושטש, ילדות שרות ומקפצות במעגל. הרוח מתגברת לרגע, חוטפת מראשה של נעמי את המטפחת הכחולה, פורעת את שיערה, אך נעמי אינה שמה ליבה לכך, היא רצה קדימה, יחפה, מנופפת בשתי ידיים אל עבר הילדות, "חכו לי! חכו לי!" ולחייה אדומות וחמות.

יונתן הירשפלד

אחד-עשר שירים

חרב

חרב, מטבֵּעָה, תְּמִיד מִתְּהַפֵּכֶת.
וְהִפְצַע
לְעוֹלָם
חֶסֶדוֹ

צֶל שֶׁל גְּרוּשׁ קְבוּעַ
בַּמְשׁוּאַה שֶׁל גֵּן עֵדֶן.
יְלָדָה,
אֶת סוּדְקָתָה,
יְלָדָה

שיר וידו

אֶרֶץ גֵּל
וְחֹד מִגֵּל
כְּבֹד עֲפֻצִים
וְהִמְזַמְנֶת:
בְּרִבּוּרִית שְׂכֵמוֹךְ
תְּבוֹאִי.
בוֹאִי כְּמוֹ לוֹהֲנִגְרִין
לֹא,
כְּמוֹ שְׂמֵן זֵית.

אָרְךָ גַל
חַד מְגַל
שְׁמֵץ מֹת בְּגִלְגַל
הַעֵינַן
וְחַדְל.

שלושה שירים Ready Made

.1

רַק לְעֵת סוּף הַקַּיִץ
הַתְחַלְנוּ בְּשִׁרְפַת גְּוִיּוֹת.

בְּתַחֲלָה עַל עֲרֻמוֹת יַעֲצִים
וְאַחַר כֵּן בְּבוֹרוֹת.

בְּרֵאשׁוֹנָה שְׁפַכְנוּ נֶפֶט עַל הַגְּוִיּוֹת:
יוֹמָם וְלַיְלָה עָלָה עֶשֶׂן מִן הַבוֹרוֹת.
(ורודולף הס, עדות, "על הפתרון הסופי של הבעיה היהודית", תרגום ירוחם טולקס)

.2

עוֹד בְּשִׁרְפוֹת הַרְאשׁוֹנוֹת תַּחַת כַּפַּת הַשָּׁמַיִם, הַתְּבַרֵר שְׂאֵי אֶפְשָׁר
בְּמִזְג אֲוִיר רַע, אוֹ בְּרוּחַ הָעֵזָה
הַתְּפִשֵׁט רֵיחַ הַשִּׁרְפָה

הַתְּפִשֵׁט רֵיחַ הַשִּׁרְפָה בְּרוּחַ הָעֵזָה
וְאֲזַרְחֵי כָּל הַסְּבִיבָה
דְּבִרוּ עַל יְהוּדִים, וְעַל הַשִּׁרְפָה.
(סם)

.3

הוֹרֵי הַתְּאֻמָּצוֹ הַרְבֵּה
בְּאוֹתָם יָמִים
לְרַפְּאֵנִי.

לרפאני
מאהבת חיות
אף הכל היה בכדי.

ליום הולדתי השביעי קבלתי את
הנס שלי, פוני שחר כפחם
בעל עינים נוצצות
ורעמה ארכה.

לא ידעתי נפשי
מרב שמחה – הרי נמצא לי ידיד.
נמצא לי ידיד, עיניו נוצצות והוא שחר כפחם.
(רודולף הס, עדות, "ישותי", ילדות ונעורים 1900-1916, תרגום רות לבנית)

שיר על טהרה

זקבים
מתמרים
כקטרת במקדש גופי.
אני טהור.
צום. ציור. שתיקה.
ואהבה גדולה, ללא משא.

ובענין נוכחותו של המוות

ובענין נוכחותו של המוות
רציתי לומר
כשעמדת ואני ישבתי
כשהיית בדרך החוצה
ולא אמרתי

אין ההרים פושטים את הכחל
אל תחזיק בידך כנף

מְעִיל אוֹ צְפוֹר
שִׁיר
הָאֲזָכָרָה מִשְׁפִּיחָה אֶת הָרִיק –
וְלֹא אֲמַרְתִּי.

העננים של ראוסדייל

אֲנִי דוֹחָה אֶת הַחַיִּים
כְּמוֹ שָׁמֶן אֶת הַמַּיִם, לֹא,
כְּמוֹ עָנָן אֶת הַשָּׁמַיִם
כָּל גּוּנֵי הַמְּוֹת נִפְרָשִׁים בְּמַנִּיפֹת
שְׁקִיעָה שְׁחֹרָה עַל צָחוֹר סְדִינִיף.

וְאֲנִי דוֹחָה אֶת הַחַיִּים וְנוֹשֵׁף שְׁפָתַיִם
מִי יוֹדֵעַ, אוֹלֵי בֵּינֵתַיִם עֵב קָטָן כְּנִית
יְבֹשֶׁר אֶת קוֹל הַמּוֹן הַגָּשֶׁם
וְהַאֲבֵל יִפְלֵס לִי שְׁבִיל
אֲלֵיךְ.

כל החיות הקטנות

כָּל הַחַיּוֹת הַקְּטָנוֹת הֵן מְפֻלְצוֹת
(בְּאֲדִישׁוֹתָן לְמֹוֹת
הֵן אֲלֻמוֹתִיּוֹת)

כָּל הַחַיּוֹת הַקְּטָנוֹת הֵן מְפֻלְצוֹת
(מִחֻלְדָּה וּמִטָּה
הֵן טְמֵאוֹת)

כָּל הַחַיּוֹת הַקְּטָנוֹת הֵן מְפֻלְצוֹת
(בְּעֶקֶר תְּרָקִים
וְחִסְרֵי מִפְרָקִים)

כָּל הַחַיּוֹת הַקְּטָנוֹת הֵן מְפֻלְצוֹת
(וְשֵׁם הוּא כּוֹתֵב, כִּי בְּטָעוֹת יְסוּד הַשְּׂאֵלָה עַל סוּפִיּוֹת הָאֵל:
שֶׁלֶהֲנִיחַ, כִּי מְקוֹם הָאֵל בְּעוֹלָם הַגְּדוֹל, פְּרוּשׁוֹ לֹא לְרֵאוֹת
שֶׁהָעוֹלָם, מְקוֹמוֹ בּוֹ)

שִׁירִימָשֵׁם

טָרוֹר דְּמֵדוּמִים
סֵפֶר שִׁירִים

הַיּוֹת חֲלִיָּה
בְּשֶׁרֶשֶׁת

הַשִּׁירָה שְׁלִי הִיא
פְּגוּעַ רְאוּהָ

הַרוֹכֵב מִבְּמִבְּרָג
אֶלֶף-מֵאֵתִים-שְׁלוֹשִׁים-וְחֵמֶשׁ
לְמִנִּינָם.

אֲצִילִי כְּנָה
לְכֵן, אֲכַל לֹא מְשִׁישׁ:
לְכֵן מִחֲוָרוֹן.

הַשִּׁירָה שְׁלִי הִיא רוּחַ הַרְפָּאִים שֶׁל הַרוֹכֵב מִבְּמִבְּרָג,
הִיא הַשֵּׁד

לוֹהֲנֵגְרִין רוֹכֵב עַל בְּרַבּוּר
גַּם אֲנִי, רוֹכֵב עַל בְּרַבּוּרִי.

אֲכַל הוּא יוֹרֵק זֶרַע וְקוֹרֵס
לְפָנַי שֶׁהוּא מְמַרְיא

הַשִּׁירָה שְׁלִי הִיא
שְׁלֵא יִדְעוּ אֶת שְׁמִי

זיגפריד ירצח
ברונהילדה תצרח

מישהו חיב לעשות את זה, מישהו אלים
מישהו חיב להרג את האלים.

השירה שלי היא מוטיב החרב הקסומה
מנגן ברקע סצנה של אהבה

לילך גליל

החתול

אנחנו שונאים אותו. הבערנו אש מהעיתון של אתמול. רקפת מעבירה בה אצבע. שום שריר לא זז. אם היינו בגטו, היא היתה שורדת. אני לא, כי אני פחדן. אבל עם רקפת אני לא.

היא מוציאה סנדוויץ' מהתיק, מרחרכת, ומגישה לי אותו. לחם עם שוקולד. אני לא רעב. אמרנו שאנחנו שונאים אותו. אני מחזיר לה את הסנדוויץ' והיא מכניסה אותו בחזרה לתיק. אסור לזרוק.

האש כבתה. האצבע של רקפת אדומה. מה נעשה לו, מה? אני מבטיחה לך שנהרוג אותו, בלי בעיה. אני מהנהן ומוציא סיגריה. רקפת מחכה שאצית אותה בשבילה. היא לוקחת שלוש ומעבירה אלי. אני לוקח שלוש ומחזיר לה. אנחנו מסתכלים במה שנשאר – אפר שחור.

זה מה שנעשה לו, היא אומרת, ואני עושה פוורו ומעיף עם הרגל. כלום לא נשאר. אולי בכל זאת נאכל את הסנדוויץ'. היא מוציאה ונותנת לי חצי. אנחנו לועסים בקול. מעט מאוד שוקולד. אני שונא שמתקמצנים. זה לא היא, זה אבא שלה. כבר אמרנו שאנחנו שונאים אותה.

באה ילדה. מה אתם עושים כאן, תולה את עיניה בשאלה. עופי מכאן. הילדה מסתובבת והולכת. המבט שלה נשאר. מה אנחנו עושים כאן?

בא חתול. רקפת מרימה שתי אבנים וזורקת עליו. החתול לא זז. היא אומרת: מיצי, מיצי, ומושיטה לו את הקשה של החצי-סנדוויץ' שלה. החתול מתקרב לאט. יש לרקפת סבלנות. היא לוקחת אבן גדולה יותר, מכוונת ויורה לעברו. האבן פוגעת לו בראש. החתול מיילל ובורח. גם המבט שלו נשאר. רקפת מסתכלת. שום שריר לא זז.

אנחנו שונאים אותו, היא אומרת. אני עונה לה: מה שתגידי. היא אומרת: תן לי אותו. אני מוציא מהתיק ונותן לה. הוא לא טעון.

החתול בא שוב, כאילו כלום. רקפת משחקת באקדח. שום רמז לא היה כאן בהתחלה, אז מאיפה יכולנו לדעת שזה מה שיקרה. רקפת מרימה ומכוונת. החתול לא זז. תביא את הכדורים. גם אני לא זז. תביא, אני אומרת לך. אני מביא. היא מכניסה כדור. סוגרת. יודעת איך, כי לימדתי אותה. היא מכוונת

שוב אל החתול. אנחנו שונאים אותו. לגמרי שונאים אותו. קמצץ מניאק. האצבע של רקפת על ההדק. עכשיו זה החתול על הכוונת. מחר זה יהיה הוא. רקפת לא יורה. היא מניחה את האקדח על הארץ.

כבר כמעט חושך גמור. הילדה באה שוב. היא מלוכלכת. מה את מסתובבת כאן, לכי. היא לא הולכת, רק עומדת ואומרת: רקפת, אני מכירה אותך. רקפת אומרת: עופי מפה, אמרתי לך. הילדה לא זזה. רקפת מסתכלת על האפר ואז לוקחת מהר את האקדח ומרימה. אמרתי לך לעוף, לא? רקפת מכוונת את האקדח אל הילדה. שום שריר. המבט של הילדה מתרחב. היא לא אומרת יותר שום דבר, רק מסתובבת מהר ועפה. מהר יותר, מהר יותר, בבקשה.

רקפת לא יורה. היא מורידה את היד ומניחה את האקדח בין הרגליים שלה. היד שלה חזקה. את האצבע היא מכניסה לפה וביד השנייה לוקחת את הקשה של הלחם וזורקת רחוק. כבר חושך ומתחיל להיות קר. רקפת אומרת: תביא את הגפרורים. אני מביא. רקפת מדליקה גפרור אחד, שורפת אותו עד שהוא נגמר. אחר כך עוד גפרור. ועוד אחד. היא מדליקה את כולם. גם את הקופסה. עכשיו שום דבר לא נשאר.

צללית כהה מרחוק. זה בטח החתול. הוא מתקרב אל הקשה של הלחם ואוכל אותו. רקפת מרימה את האקדח. אם היא תירה עכשיו, כולם ישמעו. אני מצטמצם בין הכתפיים שלי. אם היינו בגטו, היו מגלים אותנו עכשיו. היא לא יורה. היא מניחה את האקדח ולא זזה. החתול נעלם.

שקט גמור מסביב. חושך וקר. אין לנו אש יותר וגם לא תהיה. רקפת מצמידה את הרגליים שלה. מתחתיה האקדח. אף אחד לא ייגע בה יותר.

איתן בלום

למקורותיה הגרמניים של התרבות העברית

על הדחקת תפקידו הלאומי של ארתור רופין – "אבי ההתיישבות היהודית בארץ ישראל"

"אין שלטון שאינו חייב חלק מיעילותו – ולא דווקא הזניח ביותר – לאי־הכרתם של המנגנונים המייסדים אותו."

פייר בורדייה, "שאלות בסוציולוגיה"

"אבא... זאת שאלה שהתכוונתי לשאול אותך כבר הרבה זמן. הלילה ההוא... אתה יודע... הלילה שעשית אותי... איך הוא היה? כשהייתי רק נצנוץ בעין שלך. איך הוא היה? מה היה הרקע שלו? אתה מבין, אני רוצה לדעת את העובדות האמיתיות לגבי הרקע שלי. זאת אומרת, למשל, האם האמת היא שחשבת עלי כל הזמן, או שאולי אני הייתי בעצם הדבר האחרון שחשבת עליו? אני שואל את זה רק מטעמי מחקר, אתה מבין את זה נכון? אני סקרן."

הארולד פינטר, "השיבה הביתה"

בשנת 1907 נשלח ארתור רופין לפלשתינה כמומחה מטעם התנועה הציונית העולמית למחקר־גיחה על אפשרויות הקולוניזציה שלה. בתום עבודה קדחתנית שארכה פחות מחודשיים הגיש לשולחיו חוות דעת שכללה הצעה לתכנית פעולה. כעבור שבועות אחדים מונה בידי הוועד הציוני המצומצם לנציג התנועה בפלשתינה ולמנהל "המשרד הארצישראלי", אותו הקים ביפו ב־1908, והפך במהרה – כפי שהגדיר אותו ברל כצנלסון – ל"קולוניזטור" המרכזי בקולוניה העברית החדשה. מאותה שנה ועד ל־1942 לא היתה שום פעילות או תכנית גדולה – כלכלית, יישובית, משפטית, דיפלומטית וחינוכית – שבה לא היה מעורב רופין ברמות הגבוהות ביותר.

מיום כניסתו לתפקיד פעל רופין במרץ בלתי־נלאה ליישום תכניתו לייצר אוטונומיה אדמיניסטרטיבית, כלכלית ותרבותית ללא תלות ברשויות

(העות'מנית, ומאוחר יותר הבריטית). משימתו המרכזית בשלבי הקולוניזציה הראשונים הייתה לרכוש במהירות אדמות רבות ככל האפשר, ולהקים עליהן יישובים יהודיים בכל צורה אפשרית. פיזור האוכלוסין בתוך המובלעת היהודית בפלשתינה, כמו גם הגבולות של תכניות החלוקה מ-1937 ו-1947 נקבעו במידה רבה כתוצאה מהמדיניות שהכתיב ל"חברת הכשרת היישוב" (אותה הקים) ולקק"ל, בה היה חבר מרכזי. היסטוריונים של החינוך רואים בו את מייסד מערכת החינוך הארצישראלית והיסטוריונים של השדה המשפטי מגלים כי פעילותו בתקופת היישוב הובילה באופן שיטתי להתהוות משרד המשפטים הישראלי. אף על פי שסיים את תפקידו הרשמי כראש המשרד הארצישראלי ב-1925, המשיך רופין בפעילות אינטנסיבית ובעלת השפעה עד סוף ימיו בראשית 1943. הוא היה הדמות המרכזית בגיבוש "עסקת החבילה", כפי שכינה אותה לאחרונה זאב שטרנהל, בין "הבורגנות הלאומית" לבין תנועת העבודה. בשנות העשרים ייסד את בנק הפועלים, ובשנות השלושים היה גורם מרכזי בגיבוש "תכנית ההעברה" שנחתמה עם המשטר הנאצי וביישומה. באותן שנים הקים גם את "המכון למחקר ולתכנון כלכלי" שעסק בתכניות כלכליות וחברתיות עתידיות, ובכללן תביעת פיצויים מגרמניה לאחר המלחמה.

בנוסף לתפקידיו בארגון הציוני ובמקביל אליהם, עסק רופין במחקר אקדמי אינטנסיבי ונחשב למומחה בינלאומי בסוציולוגיה, דמוגרפיה, ואנתרופולוגיה של היהודים. ספריו ומאמריו הרבים (למעלה משלוש מאות פריטים)* נחשבים לניסיון הרציני הראשון למחקר מדעי של היהודים בתקופה המודרנית. תרומתו האדירה של רופין לתנועה הציונית העניקה לו בהיסטוריוגרפיה הציונית – מספרי לימוד דרך האנציקלופדיה יודאיקה ועד היסטוריונים המכונים לעתים "פורט ציונים" – את התואר 'אבי ההתיישבות היהודית בארץ ישראל'.

ואולם, על אף המטען האמוציונאלי והמשמעות המכוננת של התואר 'אבי ההתיישבות', ההיסטוריוגרפיה הציונית מתייחסת אליו למעשה כאל פקיד "מתקדם בדיעותיו"¹, והוא מצטייר בה בדרך כלל כמומחה חיצוני, א-פוליטי, לבירוקרטיה וכלכלה. בזיכרון הישראלי הקולקטיבי, כפי שזה משתקף במערכת החינוך ובתקשורת, הוא נתפס כאישיות חסרת משמעות מיוחדת ובעיקר עמומה. במסה זו אני מבקש להציג את רופין כמתכנן תרבות (יזם של תכנית תרבותית, מפעילה, המעריך ומנסח אותה מחדש בהתאם לצרכים

* בין 1901 ל-1936 פירסם רופין כ-372 פריטים ביבליוגרפיים. ים כתביו מהווה מקשה אחת, החוזרת פעם אחר פעם על דברים אחדים.

המשתנים של השדה החברתי² כאחד היצרנים והמפיצים המרכזיים של ההביטוס ושל דגמי הזהות העבריים-מודרניים.

זהות תרבותית

רופין נולד ב-1876 בעיירה הקטנה ראוויץ (ראוויטש), בפרובינציה המזרח-פרוסית פוזן, שהיוותה גבול גיאוגרפי ותרבותי מטושטש בין גרמניה, אשר ביקשה להרחיב ולעבות את נוכחותה במקום, לבין פולין, שראתה בפוזנא חלק משטחה ההיסטורי. מתחילת המאה התשע-עשרה הפעילו הפרוסים במרחב זה "קולוניאליזם תרבותי", ובנוסף לסיפוח אדמות פולניות ניסו לבסס את הדומיננטיות שלהם באמצעות גרמניזציה של האוכלוסיה, תוך דחיית השפה והתרבות הפולניות. זהותו התרבותית של רופין היתה תוצר מובהק של האינדוקטריציה הגרמנית בפוזן/פוזנא. כמו רוב היהודים באזור, הוא שאף להתקבל לתוך התרבות הגרמנית.* במעבר זה מזהותו המזרח אירופית-פולנית לזהות חילונית גרמנית מודרנית, מ"אמונותיה הטפלות" של אמו ומהידיש המביכה, הדיבור "הדוחה" עם הידיים וההתנהגות הפנטזיונרית של אביו הרוכל³ לתרבות הגרמנית, שקידשה את הגבריות והמדע, בידל עצמו רופין מהוריו ומיהדותו.** יומני הנעורים שלו מלאים תיאורים המבטאים סלידה מהגוף ומהמראה היהודיים, ומבטאים "אנטיפתיה חזקה", כפי שהתורדה ביומנו, לנשים ונערות יהודיות. רופין הגדיר גם את גופו ומראהו שלו כמכוערים. רגש נחיתות זה ליווה את "עיצוב הִיְתָר" (hyper-Bildung) שלו, תהליך ארוך ותובעני. הוא הצטיין בסיף, התעמלות וריקוד, התאמן ברכיבה על אופניים, בשחייה ובתרגילי ירי (אקדח) בפילות מרוחקות של היער. באותם ימים אופטימיים עדיין האמין כי התחברות אל הפולק [Volk] הגרמני היא אפשרית – אפילו ליהודי – רק בעזרת כוח הרצון, באמצעות הזדהות מודעת וטיפוח הכוחות האינטלקטואליים המתבטאים בעיקר בשליטה בשפה

* יהודים רבים במרחב זה תפסו את עצמם כחלוצי המודרניזציה ומפיצייה בפרובינציות פרוסיה (דימוי עצמי שנבע בחלקו מהמניפולציה של השלטונות). שיתוף הפעולה של היהודים עם השלטון הגרמני, הערצתם את חוקי המדינה הפרוסית, ונטייתם המתרפסת לעתים, גרמו למתח בינם לבין הקהילה הפולנית והקתולית שראתה בהם "רוכבי אופניים" (Fahrradler) המרכינים את ראשם בפני השליט ודורכים על מי שמתחתם.

** בנעוריו התבייש רופין באביו עד כדי כך שסירב להיראות עמו בפומבי, ותיאר אותו ביומנו כמהמר כפייתי שאין לבטוח בו.

ובספרות הגרמנית. בדומה לרבים ממנהיגי הציונות, רופין הגיע אל היהדות דרך הציונות. הוא לא תפס את היהדות באמצעות קשר ישיר אל מסורתה או שפתה, אלא הבין וחווה אותה דרך הרפרטואר הגרמני.* בשנות המעבר מנעויות לבחורות החל רופין לנסח את תפיסותיו בנוגע לתרבות במונחים גזעיים ששיקפו את הספרות הדרוויניסטית הפופולארית, אותה קרא בקדחתנות, כאילו אצרה בחובה אמת עמוקה, שעשויה לגאול אותו, או להוביל אותו להרס מוחלט.** בבחירות של 1893 לרייכסטאג חש הזדהות גמורה עם המפלגות האנטישמיות, ואף ביקש להתקבל לאחת מהן בתור "פטרויט גרמני"⁴ (כפי שהוא מציין ביומנו מה-15.12.1893). הזדהותו עם האנטישמיות הגרמנית הגואה ביטאה את אכזבתו מתכניות ה"תירבות" המשכיליות והליברליות של האמנציפציה, אותן החל לתפוס כשטחיות ומלאכותיות. הוא הסכים עם האנטישמים, כי היהודים לא יהפכו לגרמנים אם "יכתבו ספרים על גתה". ביקורת זו הובילה אותו לחשוב על דרכים שונות ועמוקות יותר לטרנספורמציה של היהודי.

הדרוויניזם פּוֹלְטְאָנְשְׁאוֹנְג***

הציוני היחיד והיהודי היחיד שהשפיע על רופין עמוקות היה מקס נורדאו (1849-1923), אותו העריץ משחר נעוריו. אף על פי שרופין היה משפטן מוסמך, וכתב את הדוקטורט שלו בכלכלה פוליטית/לאומית, היתה לו סקרנות אינטלקטואלית אמיתית, ואת הצלחתו האקדמית הראשונה השיג במסגרת פרדיגמה בין-תחומית חדשה, אשר בתוך שנים ספורות הוכרה בשם "היגינה גזעית" (Rassenhygiene) או אויגניקה. אחד מפטרוניו האקדמיים של רופין היה מן היצרנים הדומיננטיים של הפרדיגמה החדשה הזאת בגרמניה, הביולוג

* בפעם הראשונה ניסה רופין ללמוד עברית ברצינות בעת שלמד באוניברסיטת ברלין במסגרת המכון לחיאלוגיה פרוטסטנטית, ואולם, עד סוף ימיו לא הצליח ללמוד את השפה, אף כי המורה הפרטי שלו היה בן חסותו, ש"י עגנון הצעיר, שנסע מפלשתינה לגרמניה, בעידודו של הפטרון ובתמיכתו הכלכלית. באמצעות עגנון הכיר רופין את ברנר, שתירגם לעברית את ספרו הראשון.

** הוא קרא את הספר האנטישמי "היחיד ומה שלוו" (1845) מאת שטיירנר, ותהה אם היה "דים", "לפחות מבחינת יכולתם לתפוס רעיונות, נחוצים מהנוצרים, במלים אחרות, מהאינדר-גרמניים?" זה יהיה נורא עבורי אם הייתי צריך להאמין במחשבה כזו. (ביין, א, 198).

*** בניגוד לתרגום מקובל ל"תיאוריה" או ל"השקפת עולם" המושג "פּוֹלְטְאָנְשְׁאוֹנְג" הוא בעל משמעות של שיפעול, דחף מתמיד להשפיע על המציאות ולהיות ניוון ממנה. לא מצאתי לנכון לתרגמה, כדרך שמתרגמים אותה ל"תפיסת עולם", גם משום שאצל רופין היתה להבנתה הזאת בין המושג הגרמני לבין תרגומו הרווח – משמעות מרכזית, האחרון שיקף פאסיביות "יהודית" בשבילו.

הבלונדיני, תכול העיניים, ארנסט האקל, אותו תיאר ביומנו כ"טיפוס הגרמני הנהדר"⁵. ביקום המוניסטי, על פי האקל, כל הכוחות הפיסיקליים והכימיים, כמו גם האורגניים והאנושיים, נובעים ממקור אחד של "כוח חיים" ראשוני. בעידודו של חבר לספסל הלימודים באוניברסיטת ברלין ניגש רופין לתחרות אקדמית ייחודית, שנודעה מאוחר יותר כ"פרס קרופ", ונוהלה ונוסחה בידי האקל. מארגני התחרות, בה זכה רופין במקום השני, ביקשו מהכותבים לעסוק בסוגיית יישום התיאוריה הדרוויניסטית בארגון החברה והמדינה.* "פרס קרופ" והפרסומים הנלווים אליו מציינים נקודת מפנה בהתקבלות ה"היגינה הגזעית" בגרמניה, כיוון שהעניקו לה לגיטימציה מדעית, יחסי ציבור ותקציבים. זה היה הפרס האקדמי החשוב ביותר באותו זמן, אשר קישר בין מדע לחברה.

האקל ו"הליגה המוניסטית" שאותה הקים בעיר יינה ב־1906, במטרה להפיץ את "הדרוויניזם פֶּוֹלִיטִיִּים אֶוּגֶּנְטִים" נתמכו באופן מאסיבי בידי בעלי ההון הגרמנים, שהגדילו בסוף המאה התשע־עשרה את הכנסותיהם והפכו את גרמניה למעצמה התעשייתית החזקה ביותר באירופה. קפיטליסטים רבי עוצמה אלו, ביניהם שְטוּם בעמק הֶסָאר וקרופ בחבל הרור, קיוו ליישם את התיאוריות הדרוויניסטיות במפעליהם, כמו גם להחדיר אותן למבנה המדינה. הם התעניינו במיוחד בתיאוריות הנוגעות לסלקציה של כוח העבודה, אשר נתפס יותר ויותר במונחים של "אנרגיה" וטופל כ"חומר אנושי". עולמו של רופין, ועמדתו כחוקר, נוצרו גם הם מתוך זיווג זה, בין מדעני חברה וחסידים ה"היגינה הגזעית" שביקשו ליישם את התיאוריות שלהם במציאות החברתית, לבין בעלי ההון, אשר ביקשו לארגן את מפעליהם ולמנוע את עליית האיגודים המקצועיים הסוציאליסטיים העצמאיים.

הזכייה ב"פרס קרופ" העניקה לרופין כרטיס כניסה לחוגים ולכתבי עת אקדמיים יוקרתיים, והפרס הכספי הנכבד (6,000 מארק; כמשכורת שנתית של פקיד בכיר) חילץ אותו ואת משפחתו ממצוקתם הכלכלית. חיבורו התפרסם ב־1903, כמסה בשם "דרוויניזם ומדעי החברה". המסה של רופין ניתחה את הדרך בה אפשר ליישם את התיאוריה של דרווין בארגון החברה והמדינה, וביטאה אמונה נלהבת בכוחה של "הנדסה אנושית" לקדם את האדם לרמה חדשה של מוסר וחירות. אף על פי שהכיר בכך שהחזון הביורופואי שלו תובע הקרבה גדולה מהפרט, תמך רופין במדינה ובתפקידה המרכזי והעניק לה זכות

* במקום הראשון זכה וילהלם שאלמייר (Schallmayer) בחיבורו "הורשה וסלקציה" שנחשב לאחד הטקסטים המבשרים את הולדת "היגינת הגזע" הגרמנית. במקום השלישי זכה לודוויג ולטמאן, שפיתח את חוט המחשבה של גופינו בנוגע לאי השוויון בין הגזעים, וליתרונות הגזע הנורדי.

מוחלטת להתערב בחייו של הפרט. "הפרט יתפוס בהשתייכותו למדינה ובפעולותיו למען המדינה את חלקו בנצח, בהיסטוריה של האנושות. הוא חייב להתייחס אל המדינה באמונה דתית אמיתית. [...] אין משימה שנראית גדולה מדי בשביל המדינה."⁶ רופין העלה את הרעיון לפיו מדיניות הרווחה והחינוך חייבות להיות משולבות בתכנית של השבחת הגזע, שבה יעודדו את הנכים ואת חולי הנפש להימנע מהולָדה (שם).

במאמרים שפרסם רופין בכתב העת "ההווה" (Die Gegenwart) בשנים 1902-1903, הוא שטח בנחישות את הוֹלְטְאָנְשְׁאוּג שלו. במאמרו הראשון בסדרה, "ריבוי הפולק", הוא עירער על התפיסה הליברלית בדבר עליונותו של הפרט, טען כי המסורת הנוצרית העלתה את חשיבות הפרט יתר על המידה וכי אין זה עיקרון אוניברסלי שאסור לערער עליו.⁷ הוא קבע כי הפרט צריך לראות במדינה את סיבת חייו, ושאל באופן רטורי: "האם אין שינויים בצרכיה של המדינה מחייבים תיקון של המוסר?" בהזכירו את ניטשה, סיכם כי איכות הפרטים צריכה להיות חשובה יותר מכמותם (עמ' 322). במאמרו השני דן רופין בין היתר במושג העל-אדם (Übermensch).⁸ היה ברור לו כי אדם כזה צריך להתפתח – "כמו בעלי חיים אחרים" – "רק בקרב בני מינו הדומים לו" מבחינת "המבנה הפיסי" (עמ' 149). את הביקורת של ניטשה על המדינה ראה רופין כלוקה בחסר כיוון שהעל-אדם אינו יכול לממש את עצמו אלא במסגרת המדינה.

לעל-אדם, על פי רופין, יש חשיבות עליונה בשביל המדינה, כיוון שהוא מציב דגם אידיאלי לחיקוי, שאינו רק מנטאלי אלא גם פיסי וביולוגי. אחת מאבחנותיו – העשויה להנהיר את התנהלותו שנים ספורות לאחר מכן – היתה הדרך בה הגדיר את היחס בין העל-אדם לאדם כזהה ליחס בין האדם לחיה (שם). בדברי הסיכום הדגיש כי במדינה האידיאלית חייבים האזרחים להיות מודעים להשפעת הפעילות המינית שלהם על המדינה, ולשעבד אותה ל"קידום" ו"לעיצוב הנעלה" של הגזע (שם).^{*} במאמרו האחרון בסדרת המאמרים בכתב העת "ההווה", "מוות ואלמוות", הציג רופין הסבר לתיאוריות של הזואולוג הגרמני אוגוסט וייסמן, וקישר אותן לשאלות פילוסופיות על משמעות האלמוות. התיאוריה של וייסמן העניקה לו תובנה חשובה על נצחיות הגזע: היא אצורה ב"המשכיות [רציפות] פלאסמת הגזע", כלומר בחומר הביולוגי ולא במסורת הרוחנית. "אנו קשורים אל קודמינו לא

* הניסיון להחדרת חוקים ודגמים שיעצבו את ההתנהגות המינית של אזרחי המדינה הגרמנית למטרת בריאות הפולק והשבחת הגזע היו חלק מרכזי בסדר היום של הליגה המוניסטית של האקל.

דרך המסורת הרוחנית אלא באמצעות רציפות החומר הראשוני המצויה בגופנו. " בכל אחד מאיתנו יש "חתיכה... מאוד קטנה מהקודמים לנו".⁹ במלים אחרות, היהודי הוא יהודי כיוון שיש לו מבנה ביולוגי יהודי, ומכאן ששינוי בביולוגיה שלו ישנה גם את רוחו.

הדחייה

אך בשדה המשפט הגרמני חווה לפתע רופין את הדחייה האנטישמית בעוצמה שלא הכיר, והיא שגיבשה בו את ההכרה כי לעולם ישאר זר בחברה הגרמנית, ללא כל קשר למידת התרומה שלו. בשיר "ללא מולדת" כתב:

בְּאֵין לִי מוֹלְדֵת אֲשֶׁר תֵּאֱהָבֵנִי
לְבִי מֵה קָבֵד וְעָצוּב
אֲרָצִי בְּה גְדֵלְתִי חֲבֵלְתִי
אֵינְנִי עֲלֵיָה אֶהוּב.
(תירגם שמשון מלצר)

תחושת משבר זו היתה הרקע למעבר המהיר של רופין אל הציונות. מנקודת המבט של התגבשות זהותו התרבותית, התבטאה המרת זהות זו בהיפוכן של הירארכיות והגדרות גזעיות אותן הפנים בתהליכי החניכה שלו לתרבות הגרמנית. במקום להתבייש ב"יהודיות" שלו ולדחות אותה, כפי שנהג בילדותו ובנעוריו, החל לגלות צדדים חיוביים בפולק היהודי. השלב הראשון בהליך הזה לווה בהזדהות רגשית חזקה עם הקבוצה הדחוייה ביותר במרחב התרבותי הגרמני באותה תקופה – זו שבנעוריו התבדל ממנה בדבקות – יהודי מזרח אירופה.

ב-1903 כתב רופין ביומנו כי החליט להקדיש את מחקריו העתידיים ואת כתיבתו לנושאים יהודיים. באותה שנה יצא למסע בגליציה, שם אסף חומרים למחקר על יהדות אירופה (במיוחד במזרחה ובמרכזה). בסתיו 1904 הוזמן לברלין לעבוד ב"משרד לסטטיסטיקה יהודית", מונה בתוך זמן קצר למנהל, והכתיב שיטות עבודה מתקדמות ומקצועיות. הוא נשאר מנהל המשרד לסטטיסטיקה רק זמן קצר, אך תקופה זו היתה משמעותית, הן להתפתחותו כמדען חברה והן ליסודו של מאגר מידע סטטיסטי ודמוגרפי, עליו התבססו אינספור מחקרים והתדיינויות, דיפלומטיות ומשפטיות, בנוגע ליהודים במאה העשרים.¹⁰ פעילותו החלוצית בשדה הסטטיסטיקה הציונית היתה צעד מכריע

בדרך להאחדת היהודים כאומה מודרנית המיוצגת על ידי התנועה הציונית בפלשתינה, והיתה לה גם השפעה מכרעת על האופן שבו תפסו האויגניקאים הגרמנים את היהודים כגזע.¹¹

"היהודים בהווה"

את "היהודים בהווה", ספרו הראשון והמשפיע ביותר של רופין, תירגם יוסף חיים ברנר ב-1914 תחת הכותרת "היהודים בזמן הזה". רופין עצמו כתב ביומנו כי הספר לא הציב רק את "האקספוזיציה המדעית הראשונה של הציונות", אלא גם את "הבסיס התיאורטי לעבודתי המעשית בפלשתינה". הפולק היהודי, על פי ספר זה, נמצא בסכנת הכחדה, והתרופה היחידה למצב זה היא הציונות: "לנגד עינינו מתפוררת ומתמוטטת אבן אחר אבן מבניין היהדות, שהיה כל-כך איתן ומוצק מלפנים", כתב במשפט הראשון של הספר, "ההמרה ונשואי-תערובת מפחיתים את שורות היהודים במדה מתגברת וגורמים להן אבדות גדולות [...]". בשורות האחרונות של הטקסט הוא כתב: "הציוניות אינה איזו קאפריסה או פנטסיה לאומית: היא המלחמה הנואשה, האחרונה של היהודים על קיומם היהודי."¹²

בעקבות יוסטון סטיוארט צ'מברליין, חוקר התרבות (וחתנו של ואגנר), קבע רופין כי לאורך ההיסטוריה שלהם ידעו היהודים כיצד לשמר את הטוהר הגזעי, בעיקר באמצעות מסורות וחוקים שכוונו למניעת התבוללות – האיסור על "נישואי תערובת" ועל אכילה עם לא יהודים, חוקי הכשרות, הרעיון בדבר "הקדושה" המיוחדת של העם היהודי והיחס האינדיפרנטי של היהדות לכל התרבויות האחרות בעולם. כל אלה סייעו לשמר את היהדות כ"ארגון דתי המסוגל באופן ראוי להערצה לסגל כוח סיבולת – למען השימור הפיסי והתרבותי של הפולק היהודי". על פי הפרשנות האויגנית של רופין, משה רבנו, חז"ל, הרמב"ם וממשיכיהם, היו קודם כל רופאים ואנשי מדינה – המקבילה של הרשויות הרפואיות ופקידי הסניטציה – אשר משימתם היתה לשמר את הבריאות המוסרית והפיסית של הפולק.¹³

התיאוריה של רופין בספר המשמעותי הזה היתה תוצאה של חיפוש ארוך וקדחתני אחר הדרך הנכונה והיעילה ביותר לטרנספורמציה של היהודים. הוא הציע תהליך של השבחה גזעית. תכניתו הניחה כי הליקויים הרבים שמנתה התרבות המערבית ביהודים עשויים להיפתר באמצעות שימור הטוהר הגזעי שלהם. אחד האתגרים המרכזיים היה להביא להכנעה קולקטיבית של מה שהוא כינה "האינסטינקט המסחרי" של היהודים, האחראי לתאוותם היתרה לממון. התיאוריה שלו בעניין זה היתה מבוססת במידה רבה על התיאוריות של

הכלכלן הגרמני ורנר זומבארט, שסבר כי היהודים "מתוכננים" מבחינה ביולוגית, אינטלקטואלית ומוסרית למפעל הקפיטליסטי, והם בעלי נטייה מוגברת להתנהגות כלכלית חסרת אחריות ומשמעת. רופין הכיר את זומבארט באוניברסיטה וציטט מכתביו גם ב"היהודים בהווה" וגם במקומות אחרים. זומבארט, מצידו, הכיר את כתביו של רופין ושיבח אותם. מחקרו הקלאסי על חיי הכלכלה היהודית (1911) ייחס את הקפיטליזם המודרני ליהודים וניתח את הקשרים החברתיים והכלכליים במונחים של גזע. הוא טען כי איכויות הדם עשויות להסביר אופי גזעי.¹⁴ זומבארט תמך באופן עקבי בציונות, ושיבח כמה כתבי עת ואגודות סטודנטים ציוניות. הוא הציע, בדומה לרופין, פתרון של סגרגציה ל"שאלה היהודית".¹⁵ עם עלות הנאצים לשלטון היה זומבארט לאחד מתומכיהם הנלהבים.

כמו בנוגע לליקויים יהודיים אחרים, הדרך להתמודד עם ה"אינסטינקט המסחרי" המוגבר הזה, אותו קשר רופין בעיקר ל"אלמנט השמי", היתה באמצעות שמירה על טוהר הגזע היהודי: יש למנוע ערבוב גזעי (Rassenvermischung) מאחר שהוא מחליש את מה שרופין כינה בשם "אופי גזעי", והאמין בו עד סוף ימיו.*

...ואם מכל האמור יוצא, שהתכולות היהודים בנוצרים על ידי המרה ונשואי תערוכת אינה רצויה מנקודת ההשקפה של התקיימות סגולותיהם הגזעיות, הרי שחובה מוטלת לעצור בעד הפרוצס הזה ולשמור על קיום היהודים בתור עם מיוחד.

(ה"היהודים בזמן הזה", עמ' 162)

הדגש שרופין שם, שוב ושוב, על חשיבות הטוהר הגזעי היהודי, היה תוצר של השיח המדעי והרפואי, אשר שיבח את הטוהר הגזעי ותפס את היהודים כדוגמה קיצונית לגזע המפר את האידיאל הזה. הרעיון לפיו האנומליה היהודית נובעת מערבוב גזעי היתה מקובלת בקרב הוגים אנטישמיים רבים, כמו למשל מקס וֶבֶר או צ'מברליין, אבל גם על אנתרופולוגים יהודים. זוהי דוגמה נוספת לדרך בה קיבל רופין את ההנחות של תורות הגזע האנטישמיות אך הציע להן תיקון. זהו אחד הערוצים המרכזיים למעבר של דגמים מהתרבות הגרמנית לעברית. לא רק תנועות הנוער הציוניות ושירי הלכת שלהן, או שירי המקהלות של תנועת העבודה, התעצבו בהשפעה גרמנית. רופין וציונים אחרים עיצבו מחדש את התיאוריות הגזעיות כך שתהלומונה את מטרות

* כמה ימים לפני מותו, ב־1943, כאן, בפלשתינה, בעיצומה של השמדת העם היהודי באירופה, החל רופין לרשום בכתב ידו פתיחה לחיבור על הגזע היהודי, באמצעות מיון של אפים. דגמי ה"מחקר" שלו היו אפים ופרצופים של מנהיגים שונים בתנועה הציונית. (הארכיון הציוני המרכזי, A 107/347).

הציונות.¹⁶ מכל מקום, תפיסה זו הובילה את רופין למסקנה שהתרבות היהודית החדשה אינה יכולה להיבנות על בסיס גזעי רחב ומגוון:

התרבות אינה ניתנת להעשות מעשה מוזאיקה; היא יכולה להבנות רק על יסודות קולטוריים עממיים קיימים בפועל. זאת אומרת בנדון שלפנינו על יסוד תרבותם של יהודי מזרח אירופה. ובה נאמר, כי רק מנושאי התרבות העברית הישנה, היינו יהודי מזרח אירופה, אפשר לצפות, כי הם יהיו החלוצים של התרבות העברית החדשה.

(“היהודים בזמן הזה” עמ' 167)

לפרקטיקה של הסגרגציה היה מקום מרכזי בתכנון התרבות של רופין, שטען כי כדי ליצור תרבות משל עצמם חייבים היהודים להתרכז בקהילות סגורות ולחיות בנפרד מכל תרבות אחרת (עמ' 187). בנוסח העברי, נאמר:

מעלתם השכלית של היהודים נשארת עומדת על מרום ערכה בתור סימן גזעי ומצדיקה את החפץ ואת השאיפה לשמור על הטפוס האנושי הנבחר הזה, שיתקיים גם להבא בתור חטיבה מיוחדת לעצמה מבלי להתערב באחרים, כי רק באופן שכזה תהא תקומה שלמה לתכונותיו הגזעיות. [דגש במקור]

עמוק בתוך פעילותו הקולוניאלית בפלשתינה, ב-1931, התפרסם ספרו של רופין על הסוציולוגיה היהודית ובו נאמר: “אנחנו יכולים להשתמש בפסוק מספר יחזקאל כמוטו לאויגניקה: אבות אכלו בוסר, שיני בנים תקהינה.”¹⁷ מה היה “הבוסר” שאכלו האבות על פי הפרשנות הביולוגית של רופין לנביא יחזקאל? מדוע כהו שיני הבנים? התשובה לשאלה זו מנוסחת בכתבים באופן מסורבל ולעתים עקיף, אבל ניתן לנסח בקצרה באופן הבא: הסיבה להתדרדרות הפולק “היהודי המקורי” (Urjude) היתה עליית היסוד הגזעי השמי בגוף הפולק היהודי, בייחוד זה של הטיפוס הבדואי (Beduinentypus) או האוריינטלי; היהודים המקוריים השתייכו, למעשה, לשבטים אינדרו-גרמאניים שהחלו בשלב כלשהו להתערבב בגזעים השמיים באופן שהפר את עקרון השימור הגזעי. הרכיב השמי בגזע היהודי, שהפך בהדרגה לדומיננטי, ניתק אותם מהטבע, מאדמתם ומדרך חייהם החקלאית-יצרנית. הוא פיתח בהם – אף קודם לחורבן הבית הראשון – את האינסטינקט המסחרי הבלתי נשלט שלהם.¹⁸ את הקישור בין השמיות למטריאליזם ניתן למצוא באופן המפורש ביותר בכתביו של רופין בנוגע לערבים, טיפוס הגזע השמי המובהקים. במאמרו מ-1919 לכתב העת הציוני האמריקאי “מכבים”, מאמר שכותרתו “יחס היהודים לערבים” כתב בין היתר:

עכשיו, נכון שלערכים יש תפיסת חיים מטריאליסטית חזקה... נכון גם שבחיי היומיום של הפלאחים (Fellahs) שאלת עשיית כסף ממלאת תפקיד ראשי וכי בשיחה של שני פלאחים, כאשר הם משוחחים, אין משהו אחר נשמע זולת בשליק.¹⁹

את ההאשמות הגזעניות שאיימו על רופין בחברה הגרמנית, בדבר המטריאליזם והתאוה הכלכלית המוגברת של היהודים, הוא החיל עכשיו, מנקודת השקפתו העברית (הלא-שמית) על "הגזעים השמיים": יהודי המזרח והערכים. (במהדורות האנגלית והגרמנית של "יהודים בהווה" נעשה שימוש בהגדרה "יהודים ערבים").

תכניתו של רופין ביקשה אפוא להוציא את האלמנטים השמיים מן הגזע היהודי או לצמצם את נוכחותם, וכך להשיב את האיזון הגזעי הרצוי לפולק היהודי.* אם כן, המשימה הראשונה של המפעל הציוני היתה חייבת להיות איתור של קבוצת היהודים המקוריים, אלה שיש להם קשר ביולוגי ישיר לקבוצה העברית הקדומה, טהורת הגזע. אבל כיצד אפשר לאתר אותה? כיוון שהתפיסה הפולקסיטית, על פיה פעל רופין, הניחה קשר ביולוגי בין הפולק לבין אדמתו המקורית, חייבת הטרונספורמציה הביולוגית של היהודי להיות קשורה לאדמתו המקורית: רק באדמה זו "יתחילו מעיינות הרגש הטבעי (Naturempfinden), החתומים ביהודי הגטו, לזרום מחדש".²⁰ חשוב לשים לב למקור הגרמני, ואולי כדאי להזכיר כי ברנר בתרגומו עשה מאמץ לעמעם, באמצעות "כביסת-מלים" מקראית, את הנימה הטכנית-מדעית של המקור הגרמני: "להפיח רוח חיים בעצמות היהודיות היבשות" (עמ' 207).

ואולם, עוד בטרם יובאו היהודים לאדמת ארץ ישראל כדי לברר את התאמתם אליה, קיבל רופין החלטה מכרעת בחשיבותה. אם היסוד השמי הוא דיסגני (dysgenic), הרי הקבוצה המרכזית של היהודים "טהורי הגזע", זו שעליה ביקש לבנות את הבסיס לפולק היהודי המתחדש, חייבת להגיע מקרב יהודי מזרח אירופה, שכן אפשר, בקלות רבה יותר, לאתר בקרבם "אלמנטים" שאינם שמיים. כך יוצא, שהיהודים הספרדים ו"יהודי המזרח" (שם, 205) אינם מתאימים, כיוון שהם נִשְׁאִים של אלמנטים דיסגניים; לא רק שאין הם מגלים את הסימפטומים להתחדשות אויגנית המתגלים בקרב חלק מיהודי מזרח אירופה, אלא שיש, לדעת רופין, הוכחות מוצקות לכך כי יהודי המזרח מצויים בתהליכי התנוונות ביולוגיים, ולפיכך אף אינם מציינים עוד בזמן החדש את

* המקור לתפיסה זו של רופין היה כנראה צ'מברליין, שטען כי הדבר ההכרחי ביותר בגרמניה הוא להיפטר מהיסודות השמיים – יותר מכל הם המעכבים את ההיטהרות של הגזע ההינדרוגרמני, מתוכו עתיד הגזע הארי להתעלות. (אוריאל טל, "יהדות ונצרות ב'רייך השני" [1914-1870], תהליכים היסטוריים בדרך לטוטאליטריות", 1985, 230).

הגזע היהודי.²¹ בכל כתביו הדגיש רופין באופן נחרץ את עליונותם של האשכנזים על "יהודי המזרח" ועל "היהודים הספרדים" באינטליגנציה שלהם, בכושר היצירתיות שלהם, ביכולתם המתימטית, בזריזותם, בעושר הדמיון שלהם, בהיגיניה שלהם,²² ומעל לכל באיכות הביולוגית של 'כוח החיות שלהם' או בניסוח אחר 'היכולת לחיוניות הקיום' שלהם (Lebenszähigkeit), הכוח הביזמיטי הזה, המאפשר לפולק ולפרטיו לצלוח את "מלחמת הקיום" (Daseinskampf). כוח ויטאליסטי זה, שטופח באופן טבעי וחסין את היהודים האשכנזים, אינו קיים לדעת רופין בקרב הספרדים ו"יהודי המזרח". אבחנות אלה הובילו אותו למסקנה שהרכיב השמי בגזע היהודי נמצא בתהליכי התנוונות, ושלמעשה הטיפוס היהודי המובהק – היהודי האשכנזי – קרוב יותר למשפחת הגזעים ההינדרו-גרמאניים מאשר לגזעים השמיים.²³

התיאוריה של רופין, הרואה באשכנזים את "האלמנט הוויטאלי" או את "הטיפוס היהודי המובהק" בעידן המודרני, איפשרה לו להרחיק את היהדות מהשיוך השמי ובתוך כך לקבל את תיאוריות הגזע בנוגע לנחיתותם של השמיים. לגבי דידו, היהודים המקוריים והבריאים, האחראים למעלותיה של התרבות היהודית, משתייכים מבחינה גזעית בעיקר לקבוצת האינדרו-גרמאניים. אף על פי שדבק בחלקם היסוד השמי, שממנו נובעת חמדנותם הבלתי נשלטת, מוכיח מחקר הגזע המודרני כי היסוד השמי בגזע היהודי נמצא בהתנוונות. תהליך התחייה הלאומית הציונית מאשש תפיסה זו בהיותו תהליך אויגניטיבי, המסלק מעליו בהדרגה את היסודות הגזעיים והתרבותיים השמיים.*

* לאחר שהשתתף בכנס בינלאומי על גנטיקה בברלין ב-1927 רשם רופין ביומנו: "יותר ויותר נוכח אני לדעת, עד כמה יש לראות בשיבת היהודים לארץ ישראל ולחקלאות תופעה אויגנית ממדרגה ראשונה." (יומן, 14.9.1927, אצל יעקב גורן, "אתרור רופין – חייו ופועלו", יד טבנקין, 2005, עמ' 412). מנגד, הפנטזיה, בדבר קיומה של קבוצת ארים-יהודים קדמונים, זכתה לתהודה גוברת בגרמניה בתקופה שבה התעצבה התיאוריה של רופין. אם ישו היה יהודי, האם אין הפיכתה של אירופה לנוצרית מהווה סוג של שמיזציה (Semitization)? השיח הגזעי הדינמי גיבש בהדרגה הסבר לקושיה זו, ולפיו מקורו הגזעי של ישו היה בשבטים אריים אבודים, גזע לוחמים שגלש מהרי אסיה כדי לכבוש את אירופה. ה"אריזציה" הזאת של היהודי איפשרה לצ'מברליין, האקל ורבים אחרים לקבל את האיכויות הרצויות במסורות היהודית-נוצרית תוך ביטול האלמנטים השמיים המתגלים ב"יהודים האקטואליים" של אירופה. רופין הפנים כנראה את ההסבר הזה. לצ'מברליין, האקל, ורבים אחרים נקל היה לקבוע כי דוד המלך, הנביאים, ויותר מכולם ישו ושליחיו, היו למעשה צאצאיה של הקבוצה הגרמנית-אמורית, כלומר הם לא היו שמים (ועל כן גם לא יהודים מקוריים). ברוח זו נתפסו גם המכבים כלא-יהודים; מאחר שהגבורה כשלעצמה איננה תופעה יהודית אלא ארית, ממילא אינה יכולה להתגלות אצל בני הגזע השמי, ומכאן שהמכבים הם בעלי דם נורדי וצאצאיהם של כובשים סקיטיים או אינדרו-גרמאנים (אוריאל טל, "יהדות ונצרות ברייך השני", 1985, 223). חשוב לשים לב על כך כמה שיקף האתוס הציוני הארצישראלי, הווי תנועות הנוער – שלל הדימויים של הצבר, בספרות הילדים וכוונן גם ספרות המבוגרים – את הפנטזיה של האריות. ראו גם הערה 31.

בסוף המאה התשע-עשרה לא היה כמעט הוגה בתנועה כלשהי (מן הסוציאליזם ועד לציונות) שלא השתמש בטיעונים דרוויניסטיים או ביולוגיים, ובמקרים רבים אף אויגניים. למרות זאת, בחינה של הוולטאנשאונג המיוחד של רופין מגלה עד כמה יסודי היה מושג הגזע בתפיסה של מתכנני התרבות העברית. יתרה מזו, מה שהופך את רופין למיוחד בהקשר זה הוא העובדה שהיה מסוגל, כמו מעט מאוד אויגניקאים אחרים (למשל, גלטון), ליישם את התיאוריות שלו במציאות החברתית.

פעולה

החל מימיו הראשונים בפלשתינה ניסה רופין לאתר את "החומר האנושי", "האיכותי", כבסיס ל"גוף הפולק", אותו שאף לייצר.²⁴ במקביל, הוא והמשרד הארצישראלי עשו כל שביכולתם כדי למנוע את חדירתם של "אלמנטים" שליליים ודיסגניים. בהרצאה שהעביר בקונגרס הציוני ה-15 (1927) הוא הסביר את המדיניות שלו: "ישנם כאלה המאמינים שבפלשתינה יתפתח אדם מטיפוס משובח יותר (höherer Menschentyp) מתוך עצמו. אינני שותף לאמונה זו. מה שנזרע היום, נקצור בהמשך."²⁵ על הדרישה ל"עליית איכות" חזר רופין בפורומים רבים, בהם הדגיש את חשיבות "ברירת החומר האנושי", בה "תלוי בעיקר כל המבנה הציבורי היהודי בארץ ישראל לעתיד לבוא."²⁶

מהמחקר ההיסטורי עולה כי רופין פעל במרץ לסלקציה של מועמדים להגירה עוד בארצות המוצא שלהם, כבר בשנים הראשונות לבואו. על פי הנתונים שמביא אלרואי, בין השנים 1912-1914 מספר הפניות מצד מהגרים, אשר ביקשו להגיע לפלשתינה ונדחו בידי רופין, עלה על שמונים אחוז.²⁷ ואולם, גם אלה שנבחרו, אבל לקו במחלות או בפציעות חמורות בעת שהותם בפלשתינה, הוחזרו בידי אנשי המשרד לנמלי המוצא שלהם.²⁸ שיטות הפעולה של רופין היו חלק מתכנון התרבות הכולל שלו, במסגרתו הקים רשת של חוות הכשרה ויישובים חקלאיים, כדי לאפשר תנועת מלקחיים: לשלוט באדמות שבבעלות התנועה הציונית, ולגבש, באמצעות סלקציה אינטנסיבית, את "החומר האנושי" שיהווה את הרכיב הגזעי הדומיננטי בגזע היהודי הישן-חדש, "אלמנט" אותו כינה "טיפוס המכבי".²⁹

בגרמניה בסוף המאה התשע־עשרה. מדע זה הציג דרכים לעיצוב מעמד הפועלים באמצעות מערכת חדשה של קודים סמליים המכוונים להעניק משמעות לחיי הפועלים, וייצר דגם חדש של יחסי עבודה – "שיטת שטום" (Stumm) על שמו של תעשיין הפלדה קארל פרדיננד פון שטום – דגם שהיה מקובל בכל המפעלים הגדולים בגרמניה. "שיטת שטום" התגבשה בשדה בו התנהל מאבק בין האיגודים המקצועיים והמעסיקים בחבל הסאר. המנהלים ב"שיטת שטום" הציעו לפועלים יצרנים וצייתנים מערכת של תמיכה חברתית וכלכלית, במטרה למשוך אל צידם עובדים נאמנים – "שבט עבודה" (Arbeiterstamm) – שירסנו את האיגודים המקצועיים. הפועלים אמורים היו לתפוס את העבודה ה"יצרנית" כשיקוף של תכונות מוסריות: הם שיבחו עבודה קשה ומשמעת ותפסו את העבודה כ"אמצעי לשיפור" היכולת וכמה שמסייע לפועל להימנע מהתעצלות או מופקרות. הסלקציה התבצעה בדרך כלל בעזרת הפועלים עצמם.

דימוי "האב" שדבק ברופין זמן קצר לאחר כניסתו לתפקיד, כמו גם יחסו־שלו לפועלים כאל בניו, דומים מאוד לדגמי התפיסה ב"שיטת שטום". גם נוסח הפנייה שלו לפועלי העלייה השנייה, ודאגתו המתמדת להעניק לעבודתם משמעות החורגת מתפוקה כלכלית או קולוניאלית גרידא, הם דגמים מובהקים של "שיטת שטום". הדרך בה ניהל את חוות ההכשרה והקבוצות, דרך שהתבססה על תכנון, פיקוח וסטטיסטיקה דקדקנית, כמו גם תשומת לב רבה לגוף הפועל ולכושר היצרני, הם דגמים מרכזיים ברפרטואר זה. ברור גם, כי קבוצת המהגרים הצעירים שרופין שאף לגבש כקבוצת "טהורי גזע", ושהיתה נאמנה לו כמו לאב, היוותה גלגול מובהק של "שבט העבודה" משיטת שטום. היתה זו קבוצת הליבה של הפועלים, הנאמנה לו ול"משרד". לקבוצה זו – שתוארה בידי אחד מבני העלייה הראשונה כ"חבר הבונדיסטים אשר עושים לו [לרופין] חונף" – היה תפקיד מכריע בהנחלת הרפרטואר שלו למהגרים החדשים ובהתארגנותם בהתאם למטרות המשרד הארצישראלי (למשל, בהכוונתם למשימות ה"לאומיות" בניגוד למשימות "אוטופיסטיות"). יצירת קבוצה זו, שהתבססה באופן עקרוני על סבסוד הפועלים הנבחרים וטיפולם, היא שבנתה למעשה את הגרעין האנושי ממנו צמחה תנועת העבודה.

מימיו הראשונים במשרד הארצישראלי תיווך רופין כ"אביר מינהלי" בין בעלי ההון – הפרטיים והלאומיים – לבין הפועלים. בהרצאה שנשא לפני בעלי מטעים ב־1914 אפשר לשמוע כיצד החדיר דגמים מ"שיטת שטום" לשדה החברתי הארצישראלי:

השביתות אינן עתה קשות כמו שהיו לפני. עכשיו באים פועלים מנוסים בעבודות החקלאות. עכשיו מרבים לבוא פועלים שאפשר לבוא עימם לכלל הבנה. באחת האסיפות הבעתי את דעתי לפני הפועלים, כי טובת העבודה

היישובית דורשת שיתאימו את התנהגותם לכך כדי למשוך הנה את הקפיטל העברי, ושצריך לייסד מוסד עליון מורכב מנותני-עבודה ופועלים כדי לפשר במקרים של סכסוך. בדעה זו אני מחזיק גם כעת. ואל נא יפול פחד מוסד כזה על נותני העבודה. [...] הדעות הרדיקליות של הפועלים אינן מביאות אותי לידי ייאוש: במשך הזמן תקחינה קצת הדעות הללו.
(הרצאת רופין לבעלי המטעים, עמ' א-ב, ד, 1914, אצ"מ L2/70)

באותה רוח הציג רופין את הקבוצה כמכשיר לעיצוב פועלים יצרנים. על החווה החקלאית חולדה, שהיה לו חלק חשוב בהקמתה, כתב בדיווח לבעלי המטעים: "בחולדה ראיתי כי הקבוצה דוחה מתוכה את העצל" (שם, ד). שלוש שנים קודם לכן, במאמריו ב"הפועל הצעיר", הציג בפני המהגרים הצעירים (ומאוחר יותר בפני המהגרות) תכניות שנוסחו בשפת התמריצים של "שיטת שטרם":

הגיל הממוצע הרצוי בתור עונת ההגירה לא"י הוא 17 שנה; לאחר כך: 1-2 שנים בתור פועל מתלמד באחת מאחוזות הלימוד [חוות ההכשרה, בכינרת למשל]; 2 שנים בתור פועל אצל איכרים פרטיים במושבות; 5 שנים (או כשהפועל רוצה לעבור בבת אחת למעמד האיכרים, לפחות 10 שנה) בתור פועל בתוך האגודות [הכוונה לקבוצות] הפועל יוכל אפוא, לכשיסתפק במידה מצומצמה של עמידה ברשות עצמו (דירה עצמית, איזו דונמים וכו') בגיל של 25 שנה, ואם יחפוץ להיות איכר גמור, בגיל של שלושים שנה בערך להגיע למטרתו ולסדר לו חיי משפחה.³⁰

הטקסט הזה מגלה כיצד אורגן השדה החברתי בפלשתינה מ"למעלה", באמצעות משרדו של רופין, ולא מ"למטה", באמצעות פעילות פוליטית של מפלגות הפועלים, כפי שמציג זאת הנרטיב המקובל, וחשוב מכך, כפי שהתקבע בזיכרון הישראלי. בנוסף להיבטים הכלכליים של תמריצים ומסלול קידום, דמתה תכניתו של רופין ל"שיטת שטרם" גם בנוגע ליכולתה לספק למהגרים "משמעות לחייהם". כך למשל, כשהציג למהגרים הצעירים את הקבוצה, התייחס לשותפות בין המועסק למעסיק: "צורה זו [הקבוצה] מרימה את רגש האחראיות של הפועלים להמדרגה הכי עליונה, באשר הפועלים בעצמם הם בעלי המשק וגם היא מתאימה ביותר להמצב הנפשי של היהודים הצעירים אוהבי החופש מרוסיה."³¹ הפנייה האמפתית וההבנה לרוחם של הפועלים, היכולת להעניק להם את התחושה כי מקשיבים להם וכי מעוניינים לשתף אותם במפעל הציוני, היתה אחד הגורמים המרכזיים לפופולאריות העצומה שרופין זכה לה תוך זמן קצר בקרב הפועלים הצעירים.

הבידול של "יהודי המזרח"

בסוף מאמרו "לשאלת הפועלים הקרקעיים", בפסקה קצרצרה שכותרתה "יהודי המזרח", הסביר רופין כי התכנית שהוא מציע לפועלים ממזרח אירופה,

צריכה לשינויים עבור יהודי המזרח (תימן, פרס, צפון סוריא) כאשר standard of life [השימוש במונח האנגלי מופיע בנוסח העברי] שלהם הוא פחות גבוה, כאשר הם רגילים באקלים של ים התיכון ובאורח החיים המזרחי [...] בנוגד להפועל ממזרח אירופא מספיק לו להיהודי המזרחי שכר עבודתו" (שם).

מאמר מוקדם זה, המהווה כאמור מעין הצעת מסלול-קידום למהגרים הצעירים ממזרח אירופה, משקף את הדרך בה יישם רופין את התיאוריה שלו בנוגע ל"יהודי המזרח" כבר בשלבי ההתגבשות הראשונים של היישוב. דוגמה מובהקת לדרך בה תפיסתו בדבר הנחיתות הביר-מנטאלית של "יהודי המזרח" באה לידי ביטוי בפרקטיקה שלו, היא פרשת הבאתם של יהודי תימן לפלשתינה בידי המשרד הארצישראלי בעשור השני של המאה הקודמת. הגירה זו, המכונה בהיסטוריוגרפיה הציונית "עליית יבנאלי" (יבנאלי היה שליח המשרד לתימן) היתה ביסודה, כפי שניסח זאת לראשונה גרשון שפיר, אקט קולוניאליסטי של "ייבוא כוח עבודה זול", ותיאורה המלא (אשר זכה לתיאורים מחקריים רבים) חורג מתחום המסה הזאת. רוב ההיסטוריונים מתארים את הסבל והקשיים הרבים שעברו יהודי תימן אחרי שהובאו ארצה, קשיים שהובילו בסופו של דבר לקריסתם הנפשית והפיסית; בשנים 1918-1919 מוערך שיעור התמותה של התימנים בין 30 ל-40 אחוז (במושבות מסוימות כמעט 50 אחוז).^{*} אין ספק כי הפעולות של רופין ומשרדו, והנחיותיהם, העניקו לגיטימציה לבידול התימנים, שנבע במידה רבה גם מחוגי הפועלים עצמם. בעיתונות הפועלית, בעת מלחמת העולם הראשונה ולאחריה, התפתח שיח בו יוצגו התימנים כ"כמות" והאשכנזים כ"איכות", ייצוג שהעניק לגיטימציה לפערי השכר המשמעותיים ביניהם.^{**} התימנים קיבלו משכורות רעב. מחירי המצרכים במושבות היו יקרים והם נתבעו לשלם שכירות על מגורים בלתי ראויים ואפילו על אורוות (עמ' 103-104). טיפול רפואי היה מחוץ להישג ידם: "הם היו אחרונים בתור".³² אפילו במקרים בהם ניסו התימנים להתקבל ולהתארגן במסגרות הלאומיות, הם נדחו מהמפלגות הפוליטיות, מארגוני השמירה והעבודה ומתכניות ההתיישבות ה"שיתופית". אנשי המשרד הארצישראלי והפועלים עצמם לא ראו בתימנים צד בדיון על גורל התימנים עצמם, ואפילו לא הזמינו אותם להשתתף בישיבות הנוגעות ל"ענייני תימנים".³³

* ברחובות למשל, מתוך 237 תימנים, נפטרו 101, ומתוכם – 76 ילדים. בקרב האשכנזים, מתוך 900 נפטרו 75, ומתוכם 11 ילדים.

** השכר הממוצע של פועל פלסטיני נע בין חמישה לשבעה פיאסטרים ולכלל היותר שמונה פיאסטרים. שכרו של פועל תימני נע בין 6.2 לשמונה פיאסטרים ולכלל היותר תשעה פיאסטרים. פועל אשכנזי קיבל 12.4 פיאסטרים. אפילו כשעבדו בעבודות מקצועיות (שדרשו כישורים) קיבלו התימנים, ע"פ רוב, שכר של לא-מקצועיים ובכל מקרה שכר נמוך משכר עמיתיהם האשכנזים. Shafir Gershon, *Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914*, Cambridge UP, 1989, 104.

תכנון התרבות של רופין והפרקטיקות בהן טיפל בתימנים היו מכוונות "לטרה" אותם מסיגיהם השמיים באמצעות תהליך אויגני של סלקציה אשר בסופו ישרדו רק "המתאימים"; בעלי הסגולות לעבודה פיסית מפרכת. בניגוד גמור ליחסיו החמים והאמפֶּאטיים עם הפועלים האשכנזים מ"טיפוס המכבי" (אלה שלא נשלחו בחזרה לאירופה בגלל מחלות או פציעות קשות), הקפיד רופין על ריחוק מהתימנים. הוא סירב לקבל אחריות על מצבם הקשה, ובאחת הפגישות הבודדות בהן הסכים לפגוש את נציגיהם, חזר והטיף להם כי הם חייבים לעבוד קשה ולקבל את זה ש"לכך נוצרו".³⁴

הקבוצות כמערכת של סלקציה אויגנית

ואולם, הטיפול של רופין בתימנים היה מקרה קיצוני של מדיניותו כלפי כלל המהגרים אשר לא עמדו בסטנדרטים שלו. חוות כינרת ומערכת הקבוצות שהוקמה בעקבותיה היו, כפי שכתב ביומנו, "ניסוי מעבדה עבור העתיד",³⁵ ו"בית ספר יוצא מהכלל לזיהוי (Identifizierung) ולסלקציה של הבלתי-מתאימים".³⁶ בתכנון התרבות המקורי שלו הניח כי הצורה החברתית של הקבוצה והקיבוץ היא זמנית בלבד, והיה ברור לו שבתוך זמן קצר יצטרכו המתיישבים להשתנות ולהסתגל למבנה חברתי חדש. הוא העריך כי כל קבוצה (או כל אגודה שיתופית אחרת שהקים המשרד הארצישראלי), עשויה להתפרק בתוך 10-15 שנה, כתוצאה ממחלוקת בין חבריה, דבר שיוביל לחלוקת השטח ליחידות פרטיות. רופין ומשרדו פיקחו "בזכוכית מגדלת" אחר התפתחות המשקית והחברתית של הקבוצות, והכירו מקרוב את התהליכים שהתחוללו בהן. הפועלים "החלוצים" בכינרת ובדגניה היו למעשה עובדים שכירים של המשרד, ורופין יכול היה לפטר אותם על פי שיקול דעתו, כפי שעשה בכמה וכמה מקרים. "אנו הפועלים הח"מ", נכתב בחוזה של רופין עם קבוצת הפועלים הראשונה בדגניה, "מתחייבים לעבוד בתור פועלים של 'חברת הכשרת היישוב' ולהישמע להוראות פקידי החברה הזאת".³⁷ המשרד מימן את הפעילות השוטפת, שילם את משכורות העובדים ודאג לספק ייעוץ מקצועי בכל מה שקשור לתכנון מינהלי, חברתי, אדריכלי, וכלכלי. כינרת ודגניה שימשו כמשך שנים כנקודות מעבר מובהקות. בדגניה, בשנותיה הראשונות, עברו או שהו מאות אנשים – כל אוכלוסיית דגניה ב', למשל, התחלפה בתוך שנים ספורות. לאחר הצלחת הקבוצה הראשונה, שיכפל המשרד הארצישראלי את המודל שגובש בדגניה, ולא בכדי היא מכונה בשם "אם הקבוצות".

אף שתכנית הסלקציה של רופין היתה מבוססת על בדיקה רפואית ופסיכולוגית באמצעות רופאים ופקידי הגירה בנמלי המוצא והכניסה

לפלשתניה,³⁸ אחת הנקודות החשובות שהדגיש בתכניתו היתה הטלת התפקיד המרכזי של הסלקציה על חברי הקבוצה עצמם (בהשראתה של "שיטת שטום"). בדיקה של דגמי ההתארגנות בקבוצה מלמדים כי היא היתה מתוכננת כך שתיווצר רמת חיכוך גבוהה בין חברי הקבוצה. למשל, נאסר על הרתחת תה בחדרים (כדי ששתיית התה תתבצע במטבח המשותף) והישיבה על ספסלים (ולא על כיסאות) היתה כלל בלי-עבור, עד כדי כך שעל קבוצה אשר חרגה מנוהל זה הוטל חרם. בקבוצות רווחה התפיסה כי הכל הוא רכוש הקבוצה ובכלל זה גם מחשבותיו של הפרט. בתקנות הקבוצה נכתב כי "כל פרטיות מפריעה לעבודה המשותפת". השיחות והוויכוחים בין החברים היו נוקבים ואישיים, חודרי נפש ופולשניים. מי שהיתה לימים ראש הממשלה, גולדה מאיר, והתקבלה למרחביה רק בניסיונה השלישי, תיארה את החדירה העצומה לפרטיות כסיבה המרכזית לעזיבתם של "אלפים".³⁹

רופין וסוכניו הספרותיים של המשרד הארץ-ישראלי, (כמו יעקב טהון) (1950-1880) ור' בנימין (י. ר. פלדמן) (1880-1958) ששימשו שניהם כמזכירי האישיים, קידמו במודע את המרטירולוגיה הציונית,⁴⁰ כחיונית להצלחת תכניות הסלקציה שלו. בקונגרס בווינה ב-1913 הדגיש רופין: "אושרנו היה דווקא בזה שעם כל עניותנו באמצעים, עדיין עשירים אנו באנשים מסוגלים לקורבנות".⁴¹ מקורה של מרטירולוגיה זו איננו רק ברפרטואר הלאומי האירופי, אלא גם בדגמים האויגניים שהפיץ המשרד. החלוצים היו נתונים תחת לחץ עצום להוכיח את כשירותם לחברות בקבוצת "האלמנטים הרצויים". הרפרטואר שהושלט בקבוצות העמיד במרכזו את האידיאל של "האדם היצרני", היפוך סימטרי לדימוי האנטישמי של היהודי כפרזיט תאב בצע. כמו בשיטת שטום, המאמץ העיקרי של אנשי המשרד היה ליצור מצב שבו "הרצון היצרני" לא יפוג לעולם. היחס של הקבוצה אל הפרט היה תלוי בעיקר בשמו הטוב כפועל. "המקום שהיחיד תופס בקבוצה," כתב לנדסהוט, "משקל אישיותו, יחס הכבוד שהוא זוכה לו, מידת ההתחשבות בדעותיו ורצונו – הם מעין פרס הניתן לפועל החרוץ".⁴²

על כל פנים, ה"פרס" לפועל היצרני לא היה רק סמלי; כשירותו כפועל חקלאי הבטיחה לו עתיד של רווחה והתקדמות. המשרד הארצישראלי הציע תמריצים לפועלים מצטיינים, ובאופן קבוע ושיטתי מינה, מקרב החברים שהצטיינו בקבוצות, בעלי תפקידים (שליחים, מדריכים, פקידים, מנהלים) בשדה הבירוקרטי שצמח במהירות גדולה ואיפשר לרבים מהם לזכות באדמות ולהפוך לאיכרים עצמאים. לרבים מחברי הקבוצות היו שאיפות פוליטיות ונטייה לעסקנות ציבורית,⁴³ ורבים מהם, לאחר תקופה של כמה חודשים עד שנים ספורות בעבודה חקלאית, קודמו במהירות במערכת הבירוקרטית

המתפשטת של המשרד. את רשימת "בני העלייה השנייה", שאותם ציין רופין ביומנו כבני טיפוחיו, ניתן למצוא כמעט במלואה באתר האינטרנט של הכנסת, אלה הם חברי הכנסת לעתיד, השרים, ראשי הממשלות והנשיאים – יוסף שפרינצק [לימים יושב ראש הכנסת], ברל כצנלסון, דוד רמז [לימים מזכיר ההסתדרות ואחר כך שר התחבורה], יצחק בן צבי [לימים נשיא המדינה], נחום טברסקי, יוסף אהרונוביץ, ר. סברדלוב, צבי יהודה [לימים ח"כ], יוסף ברץ [לימים ח"כ], שמואל דיין [לימים ח"כ], אברהם הרצפלד [לימים ח"כ], שלמה לביא [לימים ח"כ], אהרון ציזלינג [לימים שר].

"חיים ללא תכנית – אינם לפי טעמי" (רופין)

דחיקתו של רופין מן הנרטיב ההיסטוריוגרפי המקובל נובעת מסיבות מגוונות, שכל אחת מהן סודקת בדרכה את "סיפור הכיסוי" הלאומי הצינוני. ההיסטוריוגרפיה והזיכרון הקולקטיבי של היישוב הארצישראלי הדגישו בדרך כלל את האידיאולוגיה הציונית כגורם שעיצב את השדה החברתי. ההנחה היתה שמתוך הפעילות המפלגתית – בייחוד של מפלגות הפועלים – התהוותה בהדרגה התרבות העברית החדשה.⁴⁴ בהתאם לתפיסה זו, למרחב התרבותי האירופי לא היתה כמעט השפעה על היווצרות השדה החברתי העברי. התעלמות זו נבעה מהתפיסה שהתקבעה כמובנת-מאליה בדבר "נביטת" היישוב מתוך עצמו. התיאור ההיסטורי של תקופת העלייה השנייה, שדגמיו הראשונים נוצרו בסוף שנות העשרים (בין היתר בידי ראשי מפלגות הפועלים בן-גוריון, כצנלסון וטבנקין), הדגיש את המוטיב של "אנו כמו ידניו"; כלומר, את המקוריות, הבלעדיות והיצירתיות של ראשי מפלגות הפועלים, מתוך אינטרס ברור להגדיל את הונון הסמלי לקראת הקמת מפא"י.⁴⁵ בפאראפראזה על מאמרו הידוע של בורדייה, ההיסטוריה של רופין מנהירה את השאלה או את "הנקודה העיוורת" בהיסטוריוגרפיה של העלייה השנייה: "אבל מי יצר את היוצרים?", היא מגלה שהמיתוס של היישוב החדש ככזה ש"נבט מתוך עצמו" הדחיק את העובדה שעלייתם של "היוצרים" התרחשה בזכות הונון ריכוזי, כלכלי ואינפורמטיבי.⁴⁶ מסיבי שחולק במסגרת תכנון תרבות מחושב במידה מרובה. תכנית תרבות זו העבירה מהתרבות הגרמנית אל התרבות העברית המודרנית לא רק אמצעים חומרניים או דגמים אדמיניסטרטיביים, טכנולוגיים וכלכליים, אלא גם דגמים של זהות תרבותית. ה"וולטאנשאונג" של רופין מדגים בכירור את הזיקה המושגית בין ה"דרך המיוחדת" הגרמנית, על שלל רעיונותיה הפולקסיטיים והפרוטור-נאציים לבין הציונות בפלשתינה. זיקות אלה עומעמו גם בגלל האפיון הכוללני

הרווח של "הציונות המרכז אירופאית" – כולל זו של רופין עצמו – כ"ציונות ליברלית" ו"ציונות מצפונית", וכממשיכת המסורת ההומניסטית היהודית-גרמנית.

בניגוד לנרטיב המקובל, המבטל את חשיבותן של זיקות אלה ופוטר אותן כ"אינסטרומנטאליות" או כ"פרגמטיות", המקרה של רופין מגלה כיצד יחסי הגומלין בין הנאצים לציונים התבססו על כמה הנחות יסוד שאי אפשר להתעלם מהן במחקר שורשי הזהות התרבותית העברית. אל לנו להיות מופתעים מכך שבכתביו מצטט רופין בהתלהבות רבים מהנחשבים בהיסטוריוגרפיה של השואה כמטרימי הרעיון והפרקטיקה של ההשמדה ומוגדרים על פי רוב כ"מדענים" או כ"מומחים הנאצים", ובכלל זה חוקר הגזע הידוע לשמצה האנס גונתר (Günther), חבר במפלגה הנאצית החל מ-1929 ואחד מסוכני הוולטאנשאונג החשובים.*

התפקיד שמילאה התנועה הציונית-הארצישראלית בניסיון השלטון הנאצי להשיג לגיטימציה בראשית התבססותו חורגת מתחום מסה זו. עם זאת אני חייב להדגיש שהטקסטים שהבאתי לעיל והעדויות המצויות בידינו מגלים כי ההסבר לקשרים של רופין עם הנאצים בראשית שנות השלושים, כאילו נבעו מאינטרסים פוליטיים או כלכליים, איננו מספיק. הוולטאנשאונג של אחדים מאנשי ההנהגה הציונית חפף לזה של חלק מראשי ההנהגה הנאצית בנוגע ל"בעיה היהודית", לפחות עד אמצע שנות השלושים. תפיסה משותפת זו – ששירתה את האינטרסים ההדדיים של מנהיגי שתי הקבוצות – קבעה שעל היהודים להיות מודרים מהתרבות הגרמנית ובסופו של דבר להיות מגורשים מגרמניה. רופין וציונים אחרים, כמו גם נאצים רבים, ודאי שלא תיארו לעצמם את ההשלכות של הוולטאנשאונג שלהם כפי שאנו מבינים אותן כיום: "ההדרה (exclusion) עמדה במרכז האוטופיה הנאצית. פעולות של הרג היו רק הצעד הקיצוני והסופי של ההדרה."⁴⁷ הם ודאי לא העלו בדעתם שההדרה הנאצית תוביל לרצח המוני ובוודאי שלא לשואה. ב-1933 תיאר רופין ביומנו את התרשמותו מאחד מנאומיו הראשונים של היטלר לאחר שזה עלה לשלטון:

לפני יומיים, שמעתי ברדיו את נאומו הפרוגרמטי של היטלר ברייכסטאג. היה זה נאום הרבה יותר טוב מכל נאומי הבחירות שלו – עשיר-תוכן, מעניין, מרתק.⁴⁸

* האנס גונתר זכה ב-1940 במדליה מטעם השלטון הנאצי על תרומתו ל"הפצת הוולטאנשאונג הנאצי". רופין הסתמך על עבודותיו ואף נפגש עימו באמצע שנות השלושים, כאשר גונתר היה כבר חבר במפלגה הנאצית מזה כחמש שנים. רופין וגונתר היו בעלי דעה דומה בנוגע ליחסים בין היהודים והגרמנים והסכימו ביניהם כי יש צורך "להגיע לפתרון הוגן". ב-1941 זכה גונתר בפרס גתה על תרומתו "החשובה להגנה ולפיתוח של הוולטאנשאונג הנציונאל סוציאליסטי" כפי שאמר האידיאולוג של המפלגה הנאצית, אלפרד רוזנברג, כשהעניק לו בטקס חגיגי את "מדליית גתה".

בעיני רופין, כמו גם בעיני "משביחי גזע" אחרים רבים, שפינטזו על מדינה המקצה תפקיד מכריע לפרקטיקות של "השבחת גזע", היטלר של אמצע שנות השלושים – הרבה לפני "הפתרון הסופי" – נראה כמו פוליטיקאי מרענן. סביר להניח כי בעיני רופין, ששלושים שנה קודם לכן שירטט במאמריו בכתב העת "ההווה" תזון ביו-רפואי דומה לכאורה לזה של היטלר, נראה היטלר כפוליטיקאי הראשון בהיסטוריה המיישם את קביעתו של האקל לפיה "פוליטיקה היא ביולוגיה יישומית."

מעל הכל, מגלה המחקר של "אבי ההתיישבות היהודית בארץ ישראל" כיצד ייצרה הציונות הארצישראלית רפרטואר של תפיסות ופרקטיקות, אשר כבלו את היהדות למיטת סדום של קטגוריות גזעיות ודימויים פולקיסטיים. הגוף היהודי – המכשול עליו היה צריך להתגבר לדעת ציונים ואנטישמים כאחד – נתפס בציונות הארצישראלית כליבה של המסורת העברית החדשה, כמגשא של העבר היהודי הביולוגי המדומיין; וולטאנשאונג שצימצם את ההיסטוריה והמסורת היהודית ההטרוגנית ורבת הממדים, ודיכא את רוח החירות שלה.

- 1 בן הלפרן ויהודה ריינהרץ, "הציונות – יצירתה של חברה חדשה", מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, ירושלים, 2000, עמ' 237.
- 2 Itamar Even-Zohar, "Culture Planning and the Market: Making and Maintaining Socio-Semiotic Entities". Paper delivered at the Dartmouth Colloquium, *The Making of Culture*, Dartmouth College, 22-27 July, 1994.
- 3 אלכס בייץ (עורך), "ארתור רופין, פרקי חיי (יומן, זכרונות ומכתבים)", שלושה חלקים, תל אביב: עם עובד, 1968, 155-156.
- 4 יואכים דורון, "הציונות המרכז אירופית מול אידיאולוגיות בין השנים 1885-1914 עבודה לשם תואר דוקטור, אוניברסיטת תל אביב, 1977, 139.
- 5 Schlomo Krolik (ed.), *Arthur Ruppın, Briefe, Tagebücher, Erinnerungen* Königstein: Jüdischer Verlag Athenau, 1985, 95.
- 6 Ruppın, *Darwinismus und Sozialwissenschaft*, Jena: Gustav Fischer, 1903, 95.
- 7 Ruppın, "Die Volksmehrung", in *Die Gegenwart*, XXXI, No. 47 [22 November 1902], 321-323.
- 8 Ruppın, "Moderne Weltanschauung und Nietzsche'sche Philosophie", in *Die Gegenwart*, LXIII, No. 10 [7 March, 1903], 147-149.
- 9 Ruppın, "Tod und Unsterblichkeit", in *Die Gegenwart*, LXIII, No. 13, 12 June, 1903 196-197.
- 10 Etan Bloom, "The 'Administrative Knight' – Arthur Ruppın and the Rise of Zionist Statistics", *The Tel Aviv University Year Book for German History*,

- XXXV, 2007 (183-203).
- 11 Mitchel B. Hart, *Social Science and the Politics of Modern Jewish Identity*, Stanford University Press, 2000, 219.
- 12 רופין, "היהודים בזמן הזה", תרגם י"ח ברנר, אודסה, מוריה, 1914, 3, 210.
- 13 Mitchel B. Hart, "Moses the Microbiologist: Judaism and Social Hygiene in the Work of Alfred Nossig", in *Jewish Social Studies*, vol. 2, No. 1, Fall, 1995, (72-97), 73.
- 14 Paul Weindling, *Health, Race and German politics between national unification and Nazism, 1870-1945*, Cambridge UP, 1989.
- 15 Alan Levenson, "Gentile Reception of Herzelian Zionism, a Reconsideration", *Jewish history* 16: 187-211, 2002, 193.
- 16 George L. Mosse, *Towards the Final Solution: A History of European Racism*, New York, 1978, p. 120-127.
- 17 ארתור רופין, "הסוציולוגיה של היהודים" כרך ב', ברלין-תל-אביב: שטיבל, 1931, עמ' 201.
- 18 Ruppın, *Soziologie der Juden*, I, Berlin: Jüdischer Verlag, 1930, 22.
- 19 Ruppın, "The Relation of the Jews to the Arabs", *Maccabaeen*, 32, No. 5 [May], 1919, 109.
- 20 Rupin, *Die Juden der Gegenwart; Eine Sozialwissenschaftliche Studie*. Berlin: S. Cavalry, 1904 [rev. ed. Köln/Leipzig: Juedischer Verlag, 1911], 283.
- 21 Ruppın, *Soziologie der Juden*, I, 1930, 78.
- 22 רופין, "הסוציולוגיה של היהודים", א', ברלין-תל-אביב: שטיבל, 1931, 59-60.
- 23 Ruppın, *The Jews of Today*, London: G. Bell and Sons, 1913, 214;
- רופין, "הסוציולוגיה של היהודים" כרך ב', ברלין-תל-אביב: שטיבל, 1933, 29.
- 24 Ruppın, "Die Auslese des Menschenmaterials für Palaestina", in: *Der Jude*, 3, 1919, 373-383.
- הנוסח העברי: "ברירת החומר האנושי" מופיע בתוך: רופין, "שלושים שנות בניין בארץ ישראל, הרצאות ומאמרים", ירושלים: שוקן, 1936. על מרכזיות המאמר ניתן ללמוד מהאנקדוטה הבאה: בשנת 1949, בשיחת סופרים עם בן גוריון הזכיר מרטין בובר מאמר זה של רופין ואמר: "מפעל ההתיישבות כולו עומד לפי דעתי על עיקרון אחד שניסח אותו בייחוד ד"ר רופין, במאמר 'ברירת החומר האנושי'. ברירה במשמעות של סלקציה אלא שהכוונה 'סילות אובייקטיבי' [...] האנשים המסורים ביותר – ונקרא אותם בשמם חלוצים – באו הנה, וכך קם ונהיה הסילות". בתוך: דוד אוחנה, "משיחיות וממלכתיות, בן גוריון והאינטלקטואלים, בין חזון מדיני לתאולוגיה פוליטית", מכון בן גוריון, 2003, 73.
- 25 Schlomo Krolik (ed.), *Arthur Ruppın, Briefe, Tagebücher, Erinnerungen*, 1985, 181.
- 26 ארתור רופין, "ברירת החומר האנושי", 1919\1936, 63.
- 27 גור אלרואי, בספרו "אימיגרנטים, ההגירה היהודית לארץ ישראל בראשית המאה העשרים", (יד יצחק בן צבי, 2004, ע"מ 173) מפרט: 62% נענו בשלילה מוחלטת, 20% קיבלו תשובה חיובית בתנאים מגבילים ורק 18% נענו בתשובה חיובית.
- 28 מאיר מרגלית, "סוגיות מיון העולים בראשית תקופת המנדט – אידיאולוגיה מדינית וביצ' וע", "יהדותומנו, ציונות, מדינת ישראל והתפוצות", כרך 13, ירושלים וחيفا, 1999, 251-278.
- 29 רופין, "מלחמת היהודים לקיומם", תל אביב: מוסד ביאליק ודביר, 1940, 287.
- 30 רופין, "לשאלת הפועלים הקרקעים בא"י", הפועל הצעיר, שנה חמישית, מס' 5-6, 1911.
- 31 רופין, "לשאלת הפועלים הקרקעים בא"י", הפועל הצעיר, שנה חמישית, מס' 5-6, 1911.

- 32 יעקב גורן, "ארתור רופין – חייו ופועלו", יד טבנקין, 2005, 210.
- 33 Shafir, *Land, Labor and the Origins*, 1989, 142, 145.
- 34 יהודה שרת (ע.), "אגרות ברל כצנלסון, תר"ס – תרע"ד [1914-1900]", עם עובד, 1961, 99.
- 35 שילה מרגלית, "נסיונות בהתיישבות, המשרד הארצישראלי 1914-1908", ירושלים: יד יצחק בן צבי, 1988, 203.
- 36 Ruppin, "Die Kwuzah", *Jüdische Rundschau*, 29, No. 7 (November) 1924, 521-522.
- 37 שמואל דיין, "חצי יובל שנים של דגניה", תל אביב: שטיבל, תרצ"ה, 33.
- 38 רופין, "ברירת החומר האנושי", 1936\1919, 63 (ראו לעיל הערה 36).
- 39 גולדה מאיר, "חיי", ספרית מעריב, 1975, 75; לנדסהוט זיגפריד, "הקבוצה" [מהדורה מצוֹ-למת של הספר שיצא לאור לראשונה ב-1944], יד טבנקין, 2000, 58-56; "ספר הקבוצה" [ללא שם עורך], הסתדרות העובדים העבריים בארץ ישראל, ירושלים, 1925, 8-9.
- 40 Yehonatan Frenkel, "The 'Yizkor' Book of 1911", in: Yehuda Reinharz and Anita Shapira (eds.), *Essential Papers on Zionism*, New York University, 1996, 424.
- 41 ביין אלכס (ע.) "ארתור רופין, פרקי חיי", 1968, ב, 22.
- 42 זיגפריד לנדסהוט, "הקבוצה", 2000, 63.
- 43 "ספר הקבוצה", 1925, 5.
- 44 ראייה זו השתנתה באופן חלקי במהלך שנות השמונים של המאה העשרים במחקרים כמו של יונתן פרנקל (1989; 1996) ולאחרונה במחקרו של גור אלרואי (2004). ואולם, גם במחקרים אלה, ההתייחסות להשפעת המרחב האירופי היא בעיקר לזה של מזרח אירופה, בעוד שלהשפעה המכרעת של התרבות הגרמנית – באמצעות "המשרד" – על התגבשות החברה בתקופת העלייה השנייה והשלישית יש התייחסות מועטת.
- 45 זאב צחור, "המקורות של העלייה השנייה", הרצאה בכנס על מפא"י, אוניברסיטת תל אביב, 2005.
- 46 Pierre Bourdieu, "Rethinking the State: Genesis and structure of the Bureaucratic Field", in George Steinmetz (ed.), *State/Culture: State-Formation after the Cultural Turn*, Cornell Univ. Press, 1999, 53-72.
- 47 Friedlander Henry, *The Origins of Nazi Genocide: From Euthanasia to the Final Solution*, Chapel Hill and London: the North Carolina University Press, 1995, 17.
- 48 אלכס ביין (ע.) "ארתור רופין, פרקי חיי", 1968, ג, 219.

יצחק לאור

השוואה היא שלנו (של כל הלא-מוסלמים)

סוד הקסם של אושוויץ והשוואה כגילוי-מחדש של העבר האירופי המאוחד

”אני השתנתי ביד-ושם”

נשיא צרפת, ניקולא סרקוזי

”אני נולדתי בפאריס, אבל אני בן למהגרים פולנים. אבי גורש מצרפת. הוריו גורשו ונרצחו באושוויץ. אבי חזר מאושוויץ לצרפת. הארץ הזאת ראויה לשנאה שלנו: מה שהיא עשתה להורי היה אלים הרבה יותר ממה שעשתה לאפריקאים. מה היא עשתה לאפריקאים? היא עשתה רק טוב. את אבא שלי היא העבירה גיהינום במשך חמש שנים. ומעולם לא חונכתי לשנאה. והיום, השנאה של שחורים אפילו יותר גדולה מאשר אצל הערבים.”

”הם לא מסכנים, הם מוסלמים”, אלן פינקלקראוט, מוסף ”הארץ”, 18.11.2005

ב-1 בנובמבר 2005, ששים שנה אחרי שנוסד האו”ם בידי המנצחים במלחמת העולם השנייה, החליטה העצרת הכללית לציין, החל מן ה-27 בינואר 2006, את יום שחרור אושוויץ כיום זיכרון כלל עולמי. קדמו לאו”ם בריטניה ואיטליה, שאימצו את ההחלטה הגרמנית מ-1996 להפוך את היום הזה ליום השואה שלהן, לאו דווקא ליהודיהן, לאו דווקא לזכר אשמתן שלהן, אלא בכלל, יום השואה לזכר השמדת היהודים בידי הגרמנים.

החברות באו”ם הן מדינות משוחררות מעברן הקולוניאלי; אוכלוסייהן הם בנים וצאצאים לעמים שחוו ג'נוסיידים ממשיים, באפריקה, באסיה, באמריקה הלטינית. נכון, לכאורה אין שום סיבה לכך שזכר השואה יפגע בזכר מיליוני האפריקאים או האינדיאנים אשר נטבחו בידי כובשי היבשות מן המערב הנאור. ובכל זאת, עובדה היא שאין יום בין-לאומי, שכל בני התרבויות צריכים

ללמוד ולשמוע נאומים אודותיו, לציון ההשמדה של האינדיאנים או לציון סחר העבדים המאורגן; אין יום בין-לאומי למה שהרשה לעצמו האדם הלבן לעולל לאנשים ממוצא גזעי שונה: ילידי אמריקה, הודים, אפריקאים. יום בין-לאומי כזה יש רק לזכר שואת יהודי אירופה.

ואולם, כאן אני מבקש לדון בשגיאה רווחת ודי לא נעימה: לעם היהודי ואפילו למדינת ישראל אין כמעט קשר להתקף זה של "פילושמיות חדשה", אותה פרו-ישראליות, אותו עיסוק בלתי נלאה בפשעי העבר של הנאצים ועוזריהם שהתרבות הרשמית של אירופה המערבית כיום – מלאה בה. יש להניח לחדווה הטלוויזיונית אצלנו, הניזונה מדי פעם מחוקרים לא כל-כך מבריקים, כמו דינה פורת, או אותו פילוסוף, יוחנן יקירה, כמו גם מומחים אחרים לענייני אנטישמיות ושואה. אלה באמת אינם יורדים לעומק המשבר האירופי שהשואה וזכרה ממלאים עכשיו בו תפקיד. חשוב יותר לשים לב לכך: שאלות רבות אינן נשאלות באירופה על העבר הזה, לבד מעצם הפשעים נגד העם היהודי, והסיפור הרווח עוקף את השאלות הללו כדי לא להסתבך במחלוקות פוליטיות. ממש משום כך ירד מעל הפרק, לפחות בחלק מן הארצות הללו, הדיון הפוליטי בכמה שאלות, כמו איזה חלקים של הקהילה הפוליטית שיתפו פעולה עם הנאצים, מתי גויסו בעלי העבר הפאשיסטי, או הקוויזלינגי, למנגנון המדינה המחדשת אחרי המלחמה, מי היה אחראי, מיד אחרי המלחמה, לשחזור העבר (זה העבר שמשום-מה נחשף "רק עתה"), איזה מקום תפסה השואה בתרבות של "אחרי-המלחמה", כלומר עד ראשית שנות התשעים, לעומת המקום שהיא תופסת עכשיו, מדוע השתנתה התמונה באופן כל-כך קיצוני רק בשנות התשעים, וחשוב מכל לצייץ בהקשר הזה של השאלות אשר אינן נשאלות: "שאלות גרמניות" נידונות עוד פחות משנידונות שאלות אלו באירופה כולה, ועיקרן של התשובות יכול להתמצות בשאלה שדווקא בישראל נהגו להתעלם ממנה: מאילו יסודות פוליטיים נבנתה המדינה המערב גרמנית של אחרי המלחמה, זו המדינה שקיבלה לפני כל מחילה ממדינת ישראל הרשמית?

מכל מקום, קל מדי לראות את תרבות הזיכרון הזאת של אירופה כהכרה בין-לאומית מאוחרת בעוול, מין תהליך ה"אורך זמן", חלק מצדק היסטורי ש"לקח לו זמן להתגשם", ועכשיו "סוף סוף מכירים בו", מין תשובה נאותה למשמידים בזמנם ולמכחישים בזמננו. קל מדי לערבב דיבור על "רגש אשמה קיבוצי" ועל "דור חדש", ולהתחמק מן השאלה כיצד צומח "רגש אשמה" דווקא אצל "הדור החדש", שאין לו דבר וחצי דבר עם הפשעים. קל לפזר דיבורים על "טראומה", או על "ידע קולקטיבי", או "פסיכולוגיה קולקטיבית". אוסף השוטים הגמורים באוניברסיטת תל אביב, בהשראתה של אניטה שפירא,

או דינה פורת, מסוגלים להפיק כל מיני ברושורות אקדמיות מהסוג הזה, ובכל זאת, אנחנו מבקשים להבהיר בעיות שאין להן תשובה פשוטה כל-כך כמו "תודעה קולקטיבית", ועוד "פתאומית", או "מאוחרת".

על השאלה 'איך זה שפתאום'

השואה-כאוניברסל מופיעה עכשיו בתרבות המערבית כאילו היתה שם כסיפור, מאז התרחשה. אבל אפילו הוליווד, מספרת הסיפורים הגדולה בתבל, לא הזכירה את השואה במשך שנים רבות. מלחמת העולם יוצגה שם בעיקר באמצעות סרטי גבורה, בכמה גלים של אופנות משתנות – סרטי אהבה וגבורה, סרטי קרבות, סרטי מחנות שבויים, סרטי המלחמה באוקיאנוס השקט, אף הם בכמה גלים, וכמובן סדרות טלוויזיה קומיות (למן שנות השבעים). הסדרה ההוליוודית "שואה" (1979) היתה הראשונה שירשה במידה רבה את סרטי מלחמת העולם השנייה ואת סדרות הטלוויזיה אודותיה. ממש במקביל הוחלט על בניית מוזיאון השואה בווינגטון. איפה הסתתרה השואה במשך כל השנים הללו, שבהן היה הזיכרון נחלת חלקם של יהודים, של אנטי נאצים ושל קורבנות אחרים בלבד? השואה במערב, בעשרות השנים שאחרי המלחמה, נמצאה במקום שמנצחי מלחמת העולם הקצו לה עוד בזמן המלחמה – בשוליים. כך תיאר זאת ראול הילברג:

בשכיל ברית המועצות, בריטניה הגדולה וארצות הברית, הצלת היהודים לא היתה בעדיפות ראשונה. בין 1941 ל-1945 כל השלוש היו עסוקות במלחמה, ובכלל זה אבודותיהן והישגיהן בקרבות ובאזורי ההשפעה התואמים אחרי כניעת גרמניה... כל הטריטוריה שמעבר לקווי האויב נתפסה קודם כל כסבך של ייצור, תעבורה ואספקה. מעט מאוד מעבר לכך גירה את התעניינותן של בעלות הברית. רמות ההרג השונות באוכלוסיות המשועבדות לגרמניה ושותפותיה... הבדל כזה בין אינטרסים איפיון גם את פעילויות התעמולה של בעלות הברית. ברית המועצות העניקה יותר חשיפה פומבית לנועזות המוגבלת של הפרטיזנים המזוינים שלה שהטרידו את הגרמנים מעבר לקו החזית מאשר למוות ההמוני של שבויי המלחמה הסובייטים בשבי הגרמני. בעלות הברית המערביות התרגשו והרעיפו יותר אהדה על המחתרת הפולנית שהלמה לשווא בניסיון לשחרר את וארשה ב-1944, מאשר על המוני הגברים הפולנים שנורו כגומל או שגועו במחנות הריכוז.¹

בעלות הברית המערביות, "באופן בסיסי רצו לפנות עורף להתפתחות הזאת. הן לא רצו להתעסק בכך" (עמ' 253). והעיקר, "בתחילת 1944, דו"ח מפורט מאושוויץ, אשר הועבר בידי המחתרת הפולנית, הופץ במשרד השירותים האסטרטגיים, מיניסטרויון המלחמה והוועדה לפשעי מלחמה של האומות

המאוחדות. הוא נקבר בידי כל השלושה. " (עמ' 254). מדוע ?

בעלות הברית המערביות לא רצו שהמלחמה תיתפס אצל אוכלוסיותיהן כמאמץ להצלת היהודים. לא נשמע שום רמז שמשמטע ממנו כאילו חיילי בעלות הברית הם שכירי חרב של העניין היהודי. גם כך היה קשה למדי להסביר לכריטי או לאמריקאי מדוע נלחמים באירופה. עם כל הדגש על "עולם אחד" או על התוכחה כי שום אדם איננו אי כודד, הבריטי הממוצע היה מודע להיותו שרוי על אי, אי שנמצא בסכנה, גם אם למשך תקופה קצרה ב-1940. האמריקאי, על אי גדול בהרבה, נמצא מעבר לאוקיאנוס. בהתאם לכך, לחמו בריטניה וארצות הברית בזהירות, מלחמה מבוקרת, צמצמו את אבידותיהם ופישטו את מלותיהם. כזו היתה עמדתם ושחרור כלשהו של יהודים יכול היה להיות רק תוצר-לוואי של ניצחון. (עמ' 255)

העניינים הללו ידועים. עסקו בהם אצלנו זמן רב, גם בשיח ציבורי. העיקר בשבילי לצורך הדברים הללו: השיח הציבורי אצלנו, ואולי גם אצל יהודים מחוץ לישראל, לא תאם את השיח המערבי, שהדחיק (ומדחיק גם עתה) את השאלות הנוקבות על היחס לפליטים היהודים לפני המלחמה, במשך המלחמה, על המירגון (marginalization) של ההשמדה, והאדישות לפליטים אחרי המלחמה. מה שמטריד באופן בו התמזגה הגרסה הישראלית של השואה בתוך השיח של השואה במערב אינו טמון רק בגיוסה של השואה לטובת המדינה וצרכיה, אלא ההדחקה של השאלות המסובכות הללו, בהן מתגלה ארצות הברית, למשל, במלוא כיעורה דווקא ביחסה כלפי היהודים, לפני המלחמה ואחריה, לעומת ההיתר שהעניקה, למשל, להמוני פושעי מלחמה להגר לתחומיה.²

והנה, כאמור, השואה-כאוניברסל מופיעה עכשיו בתרבות המערבית כאילו היתה שם מאז התרחשה. היש הזה צומח כמעט מתוך אין, אבל למרות זאת הוא מתואר כמעין-רצף, כאילו סופר תמיד, כאילו אף פעם לא שתקו אודותיו. אין מודים בשבר, אין מודים בשינוי, אין מודים בכך ש'פתאום יש להם שואה שלנו', או 'פתאום יש לנו שואה'. זו, כמובן, טיבה של כל אידיאולוגיה – היא מסתירה את השברים לטובת רצף. מה שמטריד, מבחינתנו, כיהודים, הוא מחיקת המתח והזרות בין הרצף של הסיפור היהודי לבין האופן שבו מסופר עכשיו הסיפור כסיפור של רצף כלל-עולמי, המתחיל בעליית הנאציזם, נמשך עם המלחמה בנאציזם, ומסתיים בכינון הזיכרון לקורבנותיו (היהודים). מה שמטריד הוא הניסיון להסתיר חלקים מהשלם, לא רק ביחס ליהודים, אלא גם ביחס למשתפי הפעולה, ביחס לשיתוף הפעולה, ביחס לאופן שבו השתלב פתאם סיפור השואה באידיאולוגיה של המערב. מטריד פחות הוא הששון הישראלי ביחס למגמה זו. אצל חלקם מהחוגגים קשור העניין בקריירה

אקדמית פשוטה: מומחים לשואה מהאוניברסיטה הישראלית מתקבלים בשמחה אפילו כדי להטיף מוסר. חלק מהחוגגים פשוט חושבים שהעולם "יהיה עכשיו לצידנו". חלקם פשוט משתלבים בנוחות מסוימת בתוך האידיאולוגיה המערבית, כי זוהי התשוקה הישראלית בלאו הכי וכבר נשמעו אצלנו קולות לצייץ את יום השואה באותו יום שבו מציינים אותו עכשיו בעולם, כלומר יום שחרור אושוויץ.³

שואה באירופה מופיעה כתמונת התשליל לכל מה שאירופה הליברלית איננה עכשיו: השואה היא חלק מהדיקטטורה, חלק מאי הסובלנות, חלק מהשנאה לישראל. היא איננה מה שהאירופים יודעים על עצמם, אלא באמצעות ההפך מהם, השואה היא ההפך מאירופה, לא חלק מההיסטוריה אלא מעין סטייה.

אין דוגמה מובהקת יותר ל"מהפך זה" מהכרזתו של ניקולא סרקוזי, בינתיים כבר נשיא צרפת, בנאום קבלת המועמדות מטעם מפלגת הימין, ב-14 בינואר 2007: "אני השתניתי ביד ושם". למה הודיע סרקוזי על השינוי הזה רק לקראת הבחירות של 2007? מדוע היה זקוק בן הפליטים לשינוי הזה דווקא ביד ושם? למה קשורה ההכרזה הזאת להיותו שוטר מספר 1 של צרפת? מדוע היה זקוק לשואה דווקא הוא שהכריז כי המפגינים האפריקאים נגד אפלייתם הגזעית הם "חלאה"? מדוע נזקק לתיאור הזה אחרי שהחל במאבק נגד מהגרים ובעיקר נגד מוסלמים? האם לפני הכרזתו או לפני ביקורו ביד ושם לא היה אותו בן של מהגר יהודי מהונגריה ער למה שלמד רק בשנות התשעים, רק בביקור ביד ושם?

כלומר, למה דווקא עכשיו הופך הזיכרון למוקד חשוב כל-כך? מדוע לא אי-אז, כאשר הנאצים נוצחו וארגון האו"ם הוקם? איך זה שקודם היתה השואה רק אחד הייצוגים עליהם הוסכם בין המנצחים, ועכשיו הפכה לנציגתה הבלעדית של מלחמת העולם השנייה – ברפרטואר הקולנועי, הטלוויזיוני, בקלישאות של הפוליטיקאים, בתכניות הלימודים, אפילו בתיארוך הרשמי של מדינות?

ובכן, השואה והיהודים ממלאים חלק חשוב בבניית הזהות האירופית החדשה בשנות "איחוד אירופה". זהו ההקשר הפוליטי והאידיאולוגי של אותה אוריינטציה חדשה, שלסיבותיה אין כל קשר לשואה או ל"רגש אשמה כלפי היהודים" (זה הרגש הנוצר באמצעות הפוליטיקה החדשה הזאת). מי שיסקור את הרפרטואר של הערוצים הטלוויזיוניים של אירופה (בתרבות הרשמית), או את הסרטים המופקים שם במימון ציבורי, או את הרפרטואר הספרותי העוסק במלחמת העולם השנייה, יגלה כי "אושוויץ היא להיט". באותה חריצות שבה התנכר הסובייקט האירופי ליהודי כזר "שאינו נראה

כמונו", הוא יכול עכשיו לאהוב אותו, קודם כל משום שהוא כבר "נראה כמונו", ושנית משום שכבר "איננו בינינו".

לא היתה שנת אפס

גרמניה בחרה את האתר האפל ביותר של עברה ותרמה אותו לבנייתה של הזוהר האירופית החדשה המסתכמת עכשיו כך: אנחנו אירופים, יש לנו עבר נורא, אושוויץ, וה'אחר' שלנו הוא היהודי. זו התנועה הנרטיבית של השנים האחרונות. גרמניה חשובה לתיאורו של יום השואה הזה, שהפך ליום זיכרון בין לאומי, לא משום שהיתה ראשונה בהחלטה, אלא משום שכאן בולטת עוד יותר השיכחה הנלווית לזיכרון; בולט עוד יותר טיבו המזוויע של הזיכרון, הכרוך בהשכחה. גרמניה לא בחרה ביום עלותו של היטלר לשלטון כיום זיכרון רשמי, אף לא ביום קבלת חוקי הגזע נגד היהודים, היא אינה מציינת באופן רשמי את "ליל הבדולח", שהיה מעין יום זיכרון בשנים שקדמו לאיחוד גרמניה, והיא אינה מזכירה את יום הפלישה לפולין כיום תחילתה של מלחמת העולם השנייה; גם ועידת ואנזה איננה ראויה ליום זיכרון, והיא אף איננה מציינת את יום הכניעה של הרייך השלישי ב-8 במאי, או ב-9 למאי. מדוע אם כן בחרה גרמניה לציין דווקא את יום השחרור של אושוויץ כיום השואה שלה? רק בגלל קיצוניות הברבריות שהתגלמה באושוויץ? נניח. אבל אפילו כך הדבר, האם הזוועה של אושוויץ מזכירה הכל, או מכסה גם חלק? בעיקר בולט התאריך הזה על רקע נטישתו של ה-9 בנובמבר כיום זיכרון מורכב, שכיסה על כל מיני מחלוקות מן העבר.⁴

אין אפשרות לנתק את הבורות המשונה ביחס לעבר, המאפיינת דורות של גרמנים צעירים, מן המדינה החדשה שכתבה את תולדות עצמה. הנה כך מתאר ויליאם היצ'קוק את השלב החשוב להבנת היעלמותה של ההיסטוריה:

לאחר חקירה נרחבת, תוך שימוש בשאלונים, הכריזו שלטונות הכיבוש של ארצות הברית, כי כשלושה מיליון גרמנים מיועדים לנשיה על פעולותיהם בזמן המלחמה. מרביתם החזיקו במשרות של השפעה בכלכלה, בממשל, בבתי הספר ובאוניברסיטאות, ובקרב המקצועות החופשיים. באוגוסט 1946 העניק גנרל קליי חנינה לכל מי שנולד לאחר 1 בינואר 1919, בנימוק שהדור הצעיר יותר היה נוח להתרשם, ולפיכך אחריותו למעשה הנאצים נופלת מזו של הבוגרים יותר. בדצמבר 1946 הוכרזה חנינה נוספת, שטיהרה את בעלי ההכנסות הנמוכות, בנימוק שהם לא יכלו להפיק תועלת כלשהי מהמדיניות הכלכלית הגולנית של הנאצים. אך אף על פי כן נותרו כשני מיליון גרמנים שהיה צורך להעמידם לדין על פעילותם בתקופת המלחמה. ביוני 1946 העבירו שלטונות הכיבוש האמריקניים את האחריות לדה-נאציפיקציה לידי

מערכת המשפט הגרמנית – צעד מעורר מחלוקת, אך יוחסה לו חשיבות בטיפול הממשל העצמי הגרמני. ועם זה, הישגי הדה-נאציפיקציה של גרמניה לא היו גדולים: מכלל שני מיליון החשודים, רק מיליון הובאו לדין, ומאלה רק 1,549 נמצאו כמי שביצעו פשעים חמורים. מספר גדול בהרבה, כ-500,000, קיבלו קנסות או נשלחו למאסר לפרקי זמן קצרים.⁵

גרמניה המערבית לא החלה מ"שנת אפס". גם מערכת המשפט, שהיצ'קוק מזכיר דווקא כמין מפנה סמלי, היתה (כפי שגינטר גראס אמר לא פעם), מאוכלסת בהמוני משפטנים מן המנגנון הנאצי, ובעצם המערכת הזאת לא הורכבה אף פעם מאנטי-נאצים. הפסילה לשירות במנגנון המדינה החדשה על פי הקריטריון של חברות פעילה במפלגה הנאצית הפך להיות עניין פורמלי ומגוחך עוד בזמן הכיבוש האמריקאי. מינויו של האנס גלובקה למזכיר המדינה, בידי קונרד אדנאואר, והתעקשותו של אדנאואר להשאירו בתפקידו כמשך כל אותן שנים בהן בנה את גרמניה החדשה, כשהיא נטולת כל יד ע ל ג ב י ה ע ב ר, צריך להאיר את השנים ההן באור הנכון.⁶ כל מי שרוצה לחפש את אבני הנגף או את הסתירות בין הסיפור המערבי לסיפור היהודי צריך להתעכב על המקומות הזרים, המכאיבים, דוגמת גלובקה זה, שכן גוריון הורה לתובע במשפט אייכמן לא להזכירו, כי הוא היה חלק מ"גרמניה האחרת".

להוציא פיצול מבני של I. G. Farben, קונצרן הענק שהיה אחראי לייצור גז הציקלון B, פיצול שלא פירק את החברה ולא העניש את בעליה, כל החברות הכלכליות שפעלו בגרמניה הנאצית, כולל קונצרן קרופ, כולל Siemens, שהיו לה ידיים ורגליים במכונות המלחמה וההשמדה, כולל מו"לים שהשתתפו בתעמולה ההיטלריסטית, כולם המשיכו לפעול בגרמניה המערבית, והפכו לעמוד השדרה של החברה האזרחית. האליטה הכלכלית נשארה אותה אליטה. זו היתה המדינה, ידידת ישראל, שהעדיפה לא לעסוק כלל בעבר, שלא שילמה גמלאות לעריקים מהצבא הנאצי ולעומת זאת שילמה פנסיה למי ששירתו ב-SS. בדיוק משום כך, בשנות התשעים, הפך העבר להיות שואת היהודים בלא כל דיון על מה שאירע אחר כך, כלומר מיד אחרי 1945, כולל אלפי פנסיונרים של ה-SS, או תפקידו של גלובקה או I. G. Farben. העבר נגמר, הנאצים נעלמו – וחוזן מזה הכל נראה בסדר.⁷ במקרה הטוב תורגם העבר לחלק מנרטיב ליברלי מקיף: 'לפני 1945 היתה לנו דיקטטורה, עכשיו יש לנו דמוקרטיה' (סיפור כזה מכסה היטב גם את ההשוואה המובלעת או הגלויה בין הנאצים למזרח גרמניה, שחלק ממנהיגיה, נעים או לא נעים לשמוע לליברל הגרמני, ישבו בזמן המלחמה במחנות ריכוז או עונו במרתפי הגסטפו). התביעה, אי אז בשנות הששים והשבעים, מצד ארגוני שמאל, "לספר את

האמת על העבר", לא זכתה למענה של ממש מצד המדינה המערב גרמנית. המשפטים נגד נאצים לשעבר התנהלו בעצלתיים, בהבדלים גדולים בין מדינת מחוז למדינת מחוז. אבל זו היתה אותה גרמניה שאחר כך, למן שנות השמונים ואילך, התפשרה עם תובעי האמת על העבר, בהדרגה, כאשר השותפים המלאים לפשע החלו להסתלק מהזירה.

כל הסתירות הפנימיות הללו נעלמות עכשיו דווקא בזכות הפיכת הכל, כל העבר הנורא של גרמניה הנאצית, לשואת היהודים: קבלת האשמה הטוטאלית ("כולנו, כל הגרמנים, אשמים"), אי ההבחנה בין משתפי פעולה למתנגדים, הדיבור התכוף על "קורבנות", והעיקר אולי – הסירוב, הכמעט גורף, לקרוא רחובות ואתרים על שמם של גרמנים, אשר הוצאו להורג בידי הנאצים, גרמנים שהלכו למות כאנטי-נאצים, לא רק אנשי שמאל, אלא גם אנשים הגונים סתם. הסירוב הזה נעזר במלאכת הזיכרון הצדקנית ("כולנו אשמים") והוא קשור לאי היכולת לפתוח משהו מכל העבר הזה, העבר של הנאציזם, או לחילופין משהו מהבנייה-מחדש של גרמניה אחרי הנאציזם – לדיון פוליטי. אי היכולת הזאת נזקקת לשואה, כסיפור המכסה על הכל.

המדינה הגרמנית של אחרי איחוד גרמניה, זו החשה "בטוחה באירופה המאוחדת", זו שהנהיגה את זכר השואה כזכר הנאציזם ואת זכר אושוויץ כזכר השואה, הדחיקה עוד יותר את האופן שבו התארגן זיכרון העבר. במלחמת העולם השנייה נהרגו 8.6 מיליון חיילים סובייטים. יתר 16.9 המיליונים ששכלה ברית המועצות היו אזרחים, רובם הגדול מאוקראינה ובלרוס, חלק גדול מהם היו יהודים – אלה בני עמנו שנרצח, הנזכרים בתוך המספר הבלתי נתפס, ששת המיליונים. ובכל זאת מה על האחרים? מי יזכור אותם? מי בגרמניה יזכור אותם? האם הם נבלעים ביום השחרור של אושוויץ? כן, אושוויץ היא מעתה הזיכרון. הכל נבלע בה. הלא יהודים שנרצחו במיליונים, העבר הגרמני המסובך, שיש לו תיאור פוליטי – מי היו אנטי נאצים, מי היו נאצים, מי היו פרו נאצים. כל זה נבלע עכשיו באותה התעטפות באבל היומיומי על העבר המרושע.

מה נזכר/נשכח

ובכן, מדוע הכריזה גרמניה על יום זיכרון לשואה רק ב-1996 ולא לפני כן? מדוע לא קבעה יום זיכרון גרמני לכל פשעי הנאצים? מדוע בחרה באושוויץ, "אי שם במזרח", ולא בברגן בלזן, או דכאו, או בוכנוואלד, למשל, כולם על אדמת גרמניה, ככולם נרצחו בני אדם ויהודים ומתנגדי משטר? רק בגלל היקף הזוועה של אושוויץ? או שמא יש משהו נוסף באותה סימבוליזציה של

אשוויץ? וגם אם אשוויץ הוא המיצוי של הזוועות במאה העשרים, כמו שעכשיו נוהגים לומר, וגם אם כל הזוועה הגרמנית התגלמה בה, כלום אין ריחוקו של האתר הזה מסייע לעשות בעצם את מה שהנאצים עשו – להרחיק את הזוועה "לשם" אל מחוץ ל"היימאט"?

ואפשר להוסיף ולשאול אם נכון היה שהאנדרטה הגרמנית הגדולה ביותר לזכר מלחמת העולם השנייה, זו שנחנכה ב־2004 בברלין, תזכיר רק את השואה, או שמא חשוב שהגרמנים יזכרו בדרך מכובדת ופרופורציונאלית גם את עשרות המיליונים של הלא־יהודים אשר נהרגו במלחמה זו נגד אותו משטר. לא שאלה על צדק או על כמות האי־צדק יש כאן, ואפילו לא דיבור בשם הקורבנות האחרים, אלא שאלה על טיבו של הזיכרון הגרמני, האירופי, המערבי, זה המבחין משום מה בין חללי המלחמה התוקפנית של גרמניה לבין קרבנות מכונת ההשמדה.

כאן אפשר, כמובן, להוסיף שאלות בדבר סיורי פולין של ילדינו: האם היתה ממשלת ישראל מארגנת מסעות שכאלה לדכאו, או לברגן בלזן? האם היו הגרמנים מסכימים לקבל את האורחים הללו? האם התנגדות מצד הגרמנים לביקורים הללו – נניח, של שוכני הערים לצד המחנות – היתה מתקבלת? אפשר רק לנחש. הכבוד אצלנו לגרמנים גדול מהכבוד לפולנים, בלי שום קשר לסבלם של האחרונים במלחמה. וייאמר גם זאת, ההטות הללו של הנערים מרחיקות את השואה אל השוליים של אירופה, ל'אשוויץ', אי שם במזרח אירופה ובעיקר מרחיקות אותה מההיסטוריה של השואה, היסטוריה מערב אירופית בעיקרה.

צלו של מוסוליני

זמן קצר לפני הפלישה האנגלו־אמריקאית לעיראק, הגן ראש ממשלת איטליה סילביו ברלוסקוני, בראיון עיתונאי, על תמיכתו במלחמה, חרף ההתנגדות העצומה באיטליה. לצורך הגנה על מדיניותו, השתמש אז בהבחנה מוסרית בין מוסוליני לסדאם חוסיין. מוסוליני – אמר ראש ממשלת איטליה דאז – לא היה רוצח, ואילו סדאם רוצח (ולכן יש הצדקה להפצצות, לפלישה וכו').⁸ בעקבות התבטאותו פרצה כמובן שערוריה, וראש הממשלה נחפז להתנצל על איולתו. לפני מי התנצל? לפני הקהילה היהודית של איטליה. ובצדק. אחרי ככלות־הכל, תחת המשטר של מוסוליני לא רק נחקקו חוקי גזע מפלים נגד היהודים, אלא שיהודים נרצחו בשל יהדותם. ואולם, ההתנצלות של ברלוסקוני העידה משהו על מלחמת הזיכרון בקהילה הפוליטית והתרבותית של האיטלקים. בג'סטה פוליטית אחת, מודעת היטב, נמחקו המוני איטלקים, אשר

עונו ונרצחו במלחמה נגד הפאשיזם ואשר מתו בבתי הכלא הפאשיסטיים. ברלוסקוני התעלם מזוועות הרפובליקה של סאלו, אותה הקימו במשותף אנשיו הנסוגים של מוסוליני והנאצים הגרמנים, ובעיקר התעלם מהפלישה של איטליה לאתיופיה ב־1935, ומטבח המוני האתיופים בגז.

מאז ראשית שנות התשעים, מאז התמוטט הסדר אחרי מלחמת העולם (dopo-guerra, מושג מפתח בתרבות איטליה), פשט את הרגל ארגון האירועים כמו שהקהילה הפוליטית באיטליה בנתה אותו מאז תום מלחמת העולם השנייה. גם כאן, למרות ההבדלים העצומים בין גרמניה לאיטליה, סולקו הקונפליקטים של העבר בעזרת "זכר השואה", המכסה על הזיכרון החי של איטליה, זו איטליה שנקרעה בין קומוניסטים לקתולים, איטליה שהקולנוע הצעיר שלה פתח תקופה בקולנוע המודרניסטי בסרט של רוסליני על המאבק נגד הכיבוש הגרמני, "רומא עיר פרוזת", זו איטליה שבשנות השבעים לוקינו ויסקוניטי יצר בה את "הארורים", לינה ורטמולר – את "שוער הלילה" ופייר פאולו פאזוליני – את "דיר תזירים" ואחר כך את "סאלו – מאה הימים של סדום" (כולם התחקו אחר פשר ההוויה הנאצית). כאן לא היה מחסור במידע על האמת וגם לא על מידת שיתוף הפעולה של איטלקים עם הגרמנים. גם העניין היהודי לא קרפח ולא הודחק. הרי באיטליה זו כתבו על מוראות השואה הסופרים היהודים ג'ורג'ו באסאני ("הגן של פינצי קונטיני") וכמובן פרימו לוי. איטליה זו, לא היו לה "בעיות רגשיות", או "רגשי אשמה", כדרך שמסבירים תמיד תנודות פוליטיות ואידיאולוגיות באמצעות פסיכולוגיה המונית. לא היו לה "בעיות רגשיות" להיות פרו־פלסטינית – לא לשלטון הקתולי שניהל מערכת עסקים עניפה עם ארצות ערב, ולא לקומוניסטים שתמכו בעניין הפלסטיני נגד הכיבוש. ואולם, מאז תחילת שנות התשעים, איטליה זו לא רק שהפכה ל"פרו ישראלית" ולחובבת ספרות עברית מתורגמת, אלא אף נטלה את מלחמת העולם השנייה, אבן יסוד בתרבותה־שלה, ותירגמה אותה ל"שואה". (האם להקשר הזה לא צריך להוסיף את המינוי לתפקיד סגן ראש הממשלה של ג'אנפראנקו פיני, מנהיג התנועה הפאשיסטית, שראתה בעצמה ממשיכת דרכו של מוסוליני, אשר ביקר כבר ברוב כבוד בישראל?).

הזירה הפוליטית שבה התרחש השינוי הזה, שבה הפכה השואה לאופק של "הטוב והרע", היתה זירה של סדר פוליטי חדש. העולם הפוליטי של "אחרי־המלחמה" – היריבויות בין הקומוניסטים האירופיים לסוציאל דמוקרטים, היריבות בין השמאל למרכז הדמו־נוצרי – כל היריבויות הללו שקעו. עם איחוד אירופה, עם נפילת הקומוניזם, עם הטרנספורמציה הגמורה

של כלכלת אירופה והמערב, עם הסתלקותה מן האופק של אופציה סוציאליסטית, נולד סדר יום חדש, רדוקטיבי, א-פוליטי.

עד תחילת שנות התשעים היה לכל צד במערכת הפוליטית 'רע' משל עצמו (אצל השמאל היה זה הקפיטליזם בן-זמנו, אצל הימין-מרכז – הקומוניזם בן-זמנו). עכשיו יש רע-מוסרי משותף – השואה. אבל הרע הישן נלקח מן ההווה. השואה היא רוע שנגמר, שאינו מתרחש עוד בהווה. "יתרונו" הוא שאין הוא שנוי במחלוקת. הכל מסכימים שאסור (היה) לרצוח את העם היהודי. ההיסטוריה נידונה, עם כינונו של הסדר העולמי החדש, לא רק לדה-פוליטיזציה אלא גם למיתוזציה.

וכל זה אינו מתרחש בתוך ואקום. האיבה למהגרים מן העולם הלא מערבי, ההיסטריה נוכח "אובדן הזהות האירופית" כתגובה לגלי המהגרים מארצות הרעב באפריקה ובאסיה, ואחר כך ההיסטריה של "הפחד מן האסלאם הפוליטי", זה המקום שבו משתרבת השנאה לאִחֵר הקונקרטי, הממשי. על רקע זה של קסנופוביה אירופית, זקוקה אירופה גם ל"מאבק" נגד "האנטישמיות חדשה", כדי להילחם בה, כדי לשכפל את ה"עבר", כדי להתעסק בסובלנות כלפי "האִחֵר", ולמחוק את האִחֵר, באמצעות השנאה ל"פונדמנטליזם המוסלמי", ובעיקר באמצעות הזיהוי ההולך וגובר של הביקורת נגד ישראל והציונות כ"אנטישמיות חדשה".

העסקה הפאוסטית

בתוך ההקשר הזה, ישראל היתה למולדתם של ניצולי השואה, ומי שקורא תיגר על ישראל מצטרף לסוכני השמדתו של העם היהודי. בישראל כתב על כך אפילו ראש חוג לפילוסופיה בירושלים, מתוך בורות גמורה היאה לפרופסור היודע הכל על דבר אחד ושום דבר על דברים אחרים. נכון שחלק גדול מן הישראלים מתביישים עדיין לערוך השוואות כאלה, בין התנגדות לישראל והכחשת השואה, אבל זו הרטוריקה ההולכת ומתגבשת של התעמולה הישראלית. כאשר דיבר בן גוריון, אחרי טבח קיביה, על השואה, נראה כאילו איש בעולם לא לקח את הרטוריקה הזאת ברצינות, לבד מן הישראלים עצמם. אבל זהו הרציונל העובד בבסיס הפרוי-ישראליות הגואה של האירופים, וגם כאן משמש הייצוג הזה פתרון לבעיות פוליטיות אירופיות בהווה. אני מבקש להתמקד בזירה הגרמנית, דווקא משום שכאן רווח הפירוש הפסיכולוגי ("רגש אשמה") ל"אי היכולת לבקר את ישראל", כאילו הפירוש הפסיכולוגי אין לו הקשר פוליטי קונקרטי יותר.

בשבת, ה־11.9.2004, התפרסמה בעמוד הראשי של הטבלואיד הברלינאי "ברלינר צייטונג" הכותרת: "ישו כברלין! ועוד טיפים לסוף השבוע". כותרת הגג בעמודים הפנימיים, שנדפסה כמובן לפני האירוע, ידעה לדווח בלשון הווה: "יותר מ־50,000 נוצרים מתפללים היום בשער ברנדנבורג." מתחת לכותרת (בת תשעת הטורים) התנוססה תמונת ארכיון צבעונית גדולה (ברוחב ארבעה טורים), ובה נראו המונים כשהם מנופפים ידיים, מתלהבים; והעיקר, במרכז, במונטאז' גס, התנוססו שני דגלים: דגל גרמניה ועליו הכתובת "ישו כאן", ולידו, גדול יותר, מתוח יותר, דגל ישראל, כחול לבן. הכיתוב מתחת לתמונה אמר: "נוצרים מתאחדים בתפילה. היום באים ליום־ישו, לברלין, 50,000 מאמינים, להתפלל לשלום בעולם כולו."

הדגל הישראלי מגוחך במונטאז', לא רק משום שדגל ישראל, בספטמבר 2004, איננו "דגל הכמיהה לשלום", אלא משום שהוא סימפטומטי למשהו אחר: התקשורת הגרמנית, כולל הצהובונים, שלא לדבר על רשת שפרינגר (רשת העיתונות ששיקפה טוב מכל את מערב גרמניה החדשה, זו שישראל טיהרה לה את שרץ העבר), אינה מרשה לעצמה לחשוב על "גרמניה" בלי לחפש את הביטוח ההומני של "האחר". מה נוח יותר לסוחרי התרבות הגרמנית, במחלצות של נוצרים טובים, או דווקא לליברלים, ירוקים וסוציאלי־דמוקרטים, מה נוח יותר, ב־11.9, ובעיר שחיים בה יותר מוסלמים כמעט מכל עיר אחרת באירופה, ומשתוללת בה תעמולה ניאון נאצית נגד המוסלמים, מה נוח בה יותר מן "האחרות היהודית", כלומר הישראלית, ודווקא לקראת כנס נוצרי? בצעד גראפי פשוט, גס, שחזר על עצמו גם במקומות מתוחכמים יותר, הפך הדגל הישראלי, כמו רחוב יצחק רבין, או רחוב בן גוריון, או כל סרט ישראלי, למוקד של עיסוק ב"זהות הגרמנית".

הישראלי החדש הוא רק פן אחד של הצריכה התאוונית הזאת של "אחר מדומה". גרמניה מלאה בגרסאות שונות של פולקלור יהודי (אשכנזי). תערוכות בה מוקדשות לדמויות של יהודים אורתודוקסים. ברלין מוצפת במופעי כלייזמרים ו"חסידות". אפילו ברחוב קאנט המהודר נפתחה, בין מסעדות יוקרה אחרות, "כשריה", לא לאוכלי כשר. אוכל כשר יש רק בבית הכנסת היהודי. ה"כשריה" מיועדת למי ש"בא לו" לאכול כשר בתור בילוי אצל "האחר". הגרמנים שונים בכך מאירופים אחרים, כמובן. הם שטופים באיזו פילושמיות מביכה. ואולם, מה שמשותף לכל המערב־אירופים הוא העיסוק הקדחתני הזה בתחומי ה"זהות". הגל לימד אותנו (ובעקבותיו ניסח זאת לאקאן) כי הסובייקט זקוק ל"אחר", עוד לפני שהוא מתודע אליו. האלימות נגד האחר נחבאת מאחורי ההתמכרות ל"אחר" הדמיוני. זה הרקע לאינפלציה של הזיכרון בספרות, בטלוויזיה, בקולנוע, רחוק מאוד מהזיכרון

הממשי, מהקורבנות החיים, מבניהם ובנותיהם החיים את השבר. הזיווג בין התליין לקורבן באמצעות "דור הבנים", שלא אחראי לשום דבר ואין לו אלא אובייקטיביזציה של העבר כעניין מרוחק, "משותף לכולנו". מי מייצג את העבר שם באירופה? ובכן, מאז הסכם השילומים עם ממשלת מערב גרמניה, הישראלים הם נציגי העם היהודי, עוד בטרם העזה מדינה כלשהי בעולם להכיר בייצוגיות הזאת. זה היטיב עם גרמניה. קשה לחשוב על לשון "אנחנו" בתחומיה הממוסדים של המדינה הגרמנית בלי איזו מריחה על יהודים ושואה – מוזיאון, תערוכה, "שבוע ישראלי", תקציבים, קצת דיבור על שלום בין ישראל לפלשתינאים, ושום דבר עם מחויבות פוליטית של ממש. אפילו עיתון הירוקים, ה-TAZ, השריד האחרון של השמאל המערב-גרמני, אינו שונה בהרבה מהבחינה הזאת.

עכשיו, כשגרמניה מאוחדת והיא מצוידת בעבר משלה, בשואה, אחרי שבמשך שנים היה עברה לוט בערפל, מגיע התפקיד "שלנו": להעניק דימוי למה שהלשון והמושגים בתוך התרבות הרשמית הגרמנית עדיין אינם מסוגלים לעשות: העבר הנאצי. מה טוב מדבריו של קניוק באוזני הגרמנים, בעניין הסבא שלו, או הנאום של עמוס עוז על האמא של חתנו. הגרמנים מתים על זה בדיוק מפני שאין כאן שום שאלה ביחס להווה. העסקה נחתמה: אתם לא מחווים את דעתכם על האפרטהייד בשטחים הכבושים, או על חוקי האזרחות שלנו, ואנחנו לא נזכיר לכם אפילו את הכסף הקטן שמנעתם מהצוענים. על הקואליציה של שנאת האסלאם איננו מדברים, להפך, גם אנחנו נצטרף למקהלה הליברלית "יש אסלאם טוב, ויש אסלאם רע", ובלבד שלא נניח לשיח של "האסלאם" לרדת מסדר היום. מעל לאיבה לאסלאם ולשתיקת הישראלים (החילונים), מהבהב מה שאינו נאמר: על המוסלמים להיות מודרניים, כמו היהודים, להיראות "כמו בן אדם", כלומר כמו אירופי. זוהי הסכמה שבשתיקה, בדיעבד, לתביעה הגרמנית, האירופית, המערבית, גם מן היהודים. תפוצת השנאה לאסלאם בימין הגרמני ובמרכז הקתולי איננה דורשת דוגמאות. אבל המהירות שבה אצים-רצים אינטלקטואלים של השמאל להציע למוסלמים "להתבולל", בלי לרעוד אפילו, בלי לחשוב על גזיזת הפיאות של סבינו, בלי לחשוב על שנאת הזר של דור הורינו, המהירות הזאת, בשם הנאורות, איננה מנותקת מהתפקיד "שלנו".

למה אושוויץ

כאן צריך לשוב לאחור ולראות את הקשר "אושוויץ" של העמדה הנאורה הזאת. למשל, אי אפשר להסביר איך הגורמים הכי מתקדמים בבונדסטאג

הצביעו נגד מתן פיצויים לקורבנות השואה הצוענית (תוך שתיקה גמורה של עסקני השואה אצלנו) – בלי להבין איזה תפקיד ממלא הכחול-לבן בגאווה המחודשת של השחור-זהוב-אדום. העיסוק הגרמני בזהות הקיבוצית באמצעי התקשורת, בתרבות הממוסדת, זקוק ל"יחס הומני לאחר", ואין "אחר" נוח יותר מה"אחר" שאינו קיים כבר, שנשרף, שבמקומו מדברים "יורשיו ההיסטוריים". זה המקום שה-blackout הגרמני ביחס לעבר, זה שניסיתי לעמוד על מאפייניו, פוגש ברדוקציה שלו, כפשרה בין מי שיודעים ולא רוצים לפרט למי שלא יודעים ומוכנים להצטמצם. כאן נכנסת לדיון האיבה הממשית ל"לא-אירופים", כלומר מי שאינם שייכים ל"מורשת", ל"היסטוריה", לתרבות הנוצרית, האיבה למוסלמים, האיבה למהגרים, זו האיבה הרווחת באירופה. המקום המזוויע ביותר, מבחינה יהודית לפחות, הוא המקום שבו נוצר הקשר בין "זכר השואה" לשנאה הממשית לאחר הלא-מערבי. היהודים, בתוך העסקה הזאת, אם הם ישראלים, או "מודרנים" (כלומר לא חרדים ולא מזרחים) מתקבלים עכשיו בלב שלם לתוך המועדון האקסלוסיבי של המערב. תיקון טעות. "אוופס, אתם דווקא בסדר. לפחות עכשיו."

ההיסטוריה החוזרת על עצמה היא פארכה, כתב מארקס, ואכן הפארכה של האנטישמיות האירופית היא זו המתגלמת אצל "הפילוסופים החדשים" בצרפת. כך אמר על מהומות הסתיו האחרון הפילוסוף פינקלקראוט, בראיון שנתן לעיתונאים דרור משעני ואודליה סמוטרייז במוסף "הארץ": "הן מכוונות נגד צרפת כמעצמה קולוניאלית לשעבר, נגד צרפת כארץ אירופית. נגד צרפת עם המסורת הנוצרית או היהודי-נוצרית שלה". ועוד אמר הפילוסוף על המסורת היהודי-נוצרית (איפה אושוויץ במסורת הזאת?):

מפתה לומר לעצמך שבצרפת אתה מוזנח, ו'תנו לי, תנו לי'. זה לא עבד ככה לאף אחד. זה לא יכול לעבוד... בצרפת, במקום להילחם בשיח שלו [של האפריקאי], דווקא עושים את מה שהוא מבקש: משנים את הוראת ההיסטוריה הקולוניאלית וההיסטוריה של העבדות בבתי הספר. מלמדים שם כיום את ההיסטוריה הקולוניאלית כהיסטוריה שלילית בלבד. אנחנו לא מלמדים יותר שהפרויקט הקולוניאלי ביקש גם לחנך, להביא את התרבות לפראים. מדברים רק על ניסיון לניצול, לשליטה ולביזה... אם שמים את השואה ואת העבדות על מישור אחד, אז מוכרחים לשקר. כי זו לא היתה שואה. וזה לא היה פשע נגד האנושות, מכיוון שזה לא היה רק פשע. זה היה משהו אמביוולנטי... למעשה, הייחוד של המערב בכל מה שקשור לעבדות הוא דווקא ביטולה. ביטול העבדות הוא עניין אירופאי ואמריקאי.

כאן, בדיוק כאן, גם אצל פילוסופים אחרים, ואצל פוליטיקאים ועיתונאים, ממלאת השואה את התפקיד שלה, בלי שום קשר לקורבנותיה ולזכרם. יהדותו

של פינקלקראוט כמעט טריוויאלית למה שהוא אומר. הוא יכול להוסיף, לחרפתנו כיהודים, כפרקליטי השטן, את הביוגרפיה של הוריו, אבל עיקרו של הטקסט הזה הוא ניאו שמרני, מתלהם בדיוק במקומות שבהם האדונים, במשבר הכלכלי הנוכחי בעולם, זקוקים לשואה כדי לייצג את הרע. משום שהשואה היתה והסתיימה; תחלואים אחרים טרם הסתיימו. בדיוק זה המקום שבו השואה כאוניברסל צריכה להכיל את קורבנות הקולוניאליזם והעבדות, קורבנות אשר לא רק שלא זכו לפיצוי, אלא אף לא להכרה. דווקא משום שהם יושבים בארצות שעדיין נחמסות, בשכונות שעדיין רעבות, תחת כיבוש או שליטה שלא הסתיימו מעולם. יתרון השואה, בלי קשר אלינו, הוא בכך שהיא הסתיימה ואפשר לחגוג אותה כסיוט שחלף. פינקלקראוט מוסיף:

אני חושב שהרעיון הנדיב של 'המלחמה בגזענות' הופך לאט לאט לאידיאולוגיה שקרנית באופן מפלצתי. והאנטי־גזענות תהיה עבור המאה ה-21 מה שהקומוניזם היה עבור המאה ה-20. מקור לאלומות. היום יהודים מותקפים בשם שיח אנטי־גזעני: גדר ההפרדה, 'הציונות היא גזענות'. אותו דבר בצרפת. צריך להיזהר מהאידיאולוגיה של 'האנטי־גזענות'.

שנה לפני פרסום הראיון השערורייתי הזה פירסמה הוצאת "שלם" מסה מאת פינקלקראוט ששמה "בשם האחר". כותרת המשנה שלה היתה: "הרהורים על האנטישמיות שבפתח" (במקור התפרסמה המסה ב-2003). במסה זו, בין היתר, נדרש פינקלקראוט לשאלה "מדוע אושוויץ?"

בזיכרון אושוויץ לא חל כל כרסום עם חלוף הזמן; נהפוך הוא, הוא נצרב. ההתרחשות הנושאת את השם הזה, כתב פרנסואה פירה, "תפסה מקום בולט יותר ויותר כבן הלוויה השלילי של המצפון הדמוקרטי, כהתגלמות הרוע, מיצוי השלילה". מדוע דווקא השואה מדוע אושוויץ ולא כל מעשי הטבח האחרים שהונעו מכוחה של אידיאולוגיה, מדוע לא מפעלי שטנה אחרים?⁹

במקום הזה צריך היה כמובן לבוא דיון נרחב במקומה של המטאפורה "נצרב", במקום האידיאליזם הקלוש של "בן הלוויה השלילי של המצפון הדמוקרטי". מי שלא הבין לאן חותר פינקלקראוט בחסות הרחמים העצמיים שלו, לא הבין את מה שהוצאת שלם הימנית קראה בו: מצד אחד עומדת דמוקרטיה מערבית על עברה האחד (אושוויץ על פרשנותו המגבילה), ומצד אחר ממשיכי דרכה של אושוויץ, כלומר כל הלא־דמוקרטים בעולם של היום. הנה תשובתו של פינקלקראוט:

מדוע דווקא השואה, מדוע אושוויץ ולא כל מעשי הטבח האחרים שהונעו מכוחה של אידיאולוגיה, מדוע לא מפעלי שטנה אחרים? מפני שהאדם הדמוקרטי, איש זכויות האדם, הוא כל אדם באשר הוא אדם, הוא האדם הראשון אשר נקרה בדרך, אדם שאין כל רלוונטיות למוצאו או לעוגן החברתי, הלאומי, או הגזעי שלו [...] מסיבה זו דווקא, ולא רק מעצם הצטרפותה

למלחמה בנאציזם, הרשתה לעצמה אמריקה, שלא נפגעה כלל בהשוואה לאירופה החרבה, לבנות בלב בירתה מוזיאון לזכר השואה ולהפוך אותו לנקודת התייחסות לאומית. (עמ' 14-16)

חבל להשחית מלים. פינקלקראוט יודע כי יש בעיה באוניברסליזציה של השואה, והוא מבין כי המערב מעדיף שואה אחת על פני שואות אחרות, ואף על פי כן, הוא מבלבל את המוח ומסתיר את השאלה היחידה, אפילו לשיטתו: מדוע מאוחר כל-כך, מדוע דווקא מאוחר כל-כך? הנה כי כן, הפרויקט של מוזיאון השואה בווינגטון החל בסוף תקופת נשיאותו של קרט. כל השאלות ששאלנו במסה הזאת אינן זוכות לתשובה פשוטה אחת. מה שיש בגבבה של פינקלקראוט הוא ביסוס של נרטיב חדש, לפיו היהודים ועברם הם נייר הלקמוס היחיד של החירות האנושית. מה על הפלסטינים? מה על מיליוני קורבנותיה של ארצות הברית הדמוקרטית? הנה כך הוא אומר באותו עמוד: "אמריקה הדמוקרטית ואירופה הדמוקרטית שואבות ממפעל הנצחת השואה חיזוק לעקרונותיהן המשותפים." מכאן, כמובן, הדרך פתוחה להאשים ב"אנטישמיות חדשה" את מי שתוקפים את ישראל, או את ארה"ב, על הכחדת העם הפלסטיני. כל נטעה, לא מדובר באמת בזיכרון השואה, אלא בביצור אידיאולוגי חדש של הדרה. עכשיו אנחנו, היהודים, כבר בפנים. האחרים, הם יישארו בחוץ. ידידנו הטובים ביותר הם אנשי הימין, אלה המריחים כבר ריח של גירוש. פינקלקראוט, בן לניצולי אושוויץ, ייתן להם את ההכשר.

- 1 Raul Hilberg, *Perpetrators, Victims, Bystanders*, HarperCollins, 1992, p. 249.
- 2 ישראל הרשמית היתה מוכנה למלא פיה מים בכל פעם שהאינטרסים שלה דרשו זאת. הולנד הפררי-ישראלית שוחררה מחטא ההסגרה ההמונית של יהודים (האחוז הגבוה ביותר של יהודים שהוסגרו בארצות מערב אירופה) ונתפסה תמיד כ"ידידת ישראל".
- 3 מי שמבקש לעצמו את המקום הפוליטי שבו נפגשות שתי השואות, זו "שלנו" זו "שלהם", יכול למצוא אותן בתיביעה הנחרצת של מדינת ישראל ושל האליטה השלטת לקבל הכרה בין לאומית בהיות המדינה יורשת העם היהודי שנרצח – זהו אחד המאפיינים החדשים של הציונות, כאלה שהפכו להיות חלק מהאידיאולוגיה רק אחרי שמדינת ישראל ציוותה לנו את הירושה הזאת של המתים, לא של החיים (פאול צלאן איננו "שלנו", אלא משורר גרמני, משום שלא בא לכאן, אף שהציעו לו; מארק אדלמן איננו חלק מהסיפור, אף שהיה ממנהיגי גטו וארשה, משום שהתעקש לחיות בפולין. אבל ברוננו שולץ, שהיה רחוק מהיהדות, והיה סופר פולני, נרצח בידי הגרמנים בעיירתו, הוא "שלנו", רק משום שמת בשואה. חשוב כמובן מהפרדוקסים הללו של יהודים ניצולים חיים, המקלקלים את עמדת היורש, כמו שעדיט זרטל עסקה בו בהרחבה, חשוב מזה הוא הסכם השילומים שחתמה ישראל עם גרמניה המערבית בשנות החמישים. זוהי ראשיתה של המורשת הקדושה על פיה מדינת ישראל היא נציגת קרבנות השואה, לא נציגת ניצוליה. ואף על פי כן, תהום מפרידה בין "שתי השואות" הללו. את זה חשוב להדגיש.

- 4 כ-9 בנובמבר 1918 נכנעה גרמניה לאויבותיה במלחת העולם הראשונה, הקיסר וילהלם ה-2 ויתר על כתר, הסוציאליסט אַבְּרָט התמנה כראש ממשלה, והסוציאליסט שיידמן הכריז על הקמת הרפובליקה, והיה לנשיאה. מדי שנה, ביום הזה, משך כל שנות הרפובליקה של ויימאר, עד נפילתה ב-1933, צוין ב-9 בנובמבר חגה של הרפובליקה. מחנה המתנגדים

הרחב – שמרנים, קתולים, ריאקציונרים – היה אחר כך למחנה התומכים בהיטלר, בתוך המפלגה הנאצית או מחוצה לה. אבל בדיוק מקרב המחנה הזה הוקמה אחרי 1945 המדינה המערב גרמנית, שהתנכרה ליום הרפובליקה ההוא, מאז, מן השנים האפופות עכשיו "אי סדר". מכל מקום, ב־1938, בלילה שבין ה־9 בנובמבר ל־10 בו, ביצעו הנאצים את מה שהם בעצמם כינו "ליל הבדולח". וכך, עד הפיכתו של יום שחרור אושוויץ ליום השואה הגרמני היה ה־10 לנובמבר, במקום יום הרפובליקה ה"שני במחלוקת", למעין יום זיכרון לשואה, לזכר הפוגרומים הראשונים על אדמת גרמניה הנאצית. זה לא היה יום רשמי, והוא צוין רק באזורים מסוימים, בכנסיות, בתכניות טלוויזיה ורדיו. באורח אירוני לגמרי התמוטטה החומה שהפרידה בין שני חלקי ברלין ב־9 בנובמבר 1989, ומובן שיום האיחוד לא מצוין בתאריך הזה. עד כדי כך גדול הפחד מן התאריך הזה, בגלל הרפובליקה ההיא, שלא התעכלה עד היום.

5 ויליאם היצ'קוק, "המאבק על אירופה", הוצאת עם עובד, 2006, עמ' 42.

6 עורך הדין גלובקה הכין ב־1933 את חוקי החירום שהעניקו להיטלר את הסמכויות השלט־וניות המוחלטות, ב־1935 השתתף בהכנת הטיוטות של חוקי נירנברג, וכתב את הפרשנות לחוקים הללו, לאחר שהתקבלו. מאוחר יותר הכין את החוק שכפה על כל יהודי גרמניה לשאת את השמות 'ישראל' ו'שרה', ולהפקיע את רכושם של הנשלחים למחנות הריכוז. במשך המלחמה סייע להיינריך הימלר לאכוף את החוקים הללו בשטחים הכבושים. משום שאף פעם לא היה חבר במפלגה הנאצית, הפך לדמות חשובה בפוליטיקה של המפלגה הדמו־נוצרית, שהקימה את מערב־גרמניה בעזרתם של פונקציונרים רבים מן הסוג הזה. ב־1953 מינה אותו קונרד אדנאואר למזכיר המדינה, ולמרות מחאה קולנית במערב־גרמניה, ועוד יותר מחוצה לה, התעקש הקנצלר, במקביל להידוק היחסים עם ישראל, להותירו בתפקידיו הבכירים עד 1963, אז פרש, עשור לפני שמת.

7 עד כמה היתה חשובה למערב־גרמניה ההכרה בעבר הנקי של כל מי שלא נמנו עם המפלגה הנאצית וארגוניה, אפשר ללמוד מן הבחירה השחצנית בפון פאולס לשגריר הראשון של גרמניה במדינת ישראל. פון פאולס היה נכה מלחמה, קצין שאיבד בחזית המזרחית את ידו. גרמניה לא טרחה לשלוח לישראל דמות "סמלית" של אנטי נאצי. אדנאואר ידע מה הוא דורש מישראל "תמורת הכסף": לגיטימציה להווה וביטול הקשר שלו אל העבר.

8 הראיון התפרסם בכתב העת האנגלי *The Spectator* (11.9.2003).

9 אלן פינקלקראוט, "בשם האחר", הוצאת שלם, ירושלים, 2004, עמ' 15.

יעקב ביטון

חמישה שירים

זרע

האם אתה באמת מתיר לי את ההמשך
אבא?
לא פאפְשֵׁרוֹת כי גם החי הדק עומד.
התכוננתי למוֹת בלי צוֹאָה
לא כמו שתיקוֹתֶיךָ בגוֹ זְקוּף הוֹרָאָה,
אחרי הכניס הדם והעקדה
האם נמנעת לצאת אתי לזר?
קשרת להקהיל אותו עלי בכְּגוֹרֹתֵי?
להאַרִיךְ בי את מְבוֹכַת החוץ
עד מחלה עד נפילה?

מה עשיתי לך
אבא?

במנוסה המדודה בזה נכפינו להתקדם
כפות רגליך שרטו בחול גמחת חותם שהסתיר את גופי
המתמיד לזחל בצווי עקביך, מונן
מרוחות רעות, חיות ושמש בוגדנית
אך גם חסום, אסור בדפנות התלולית הגבוהות
חשוף למשב זכרוןך
פיצד אני יונק אחרון מאם מאשה אשתך
ולי היא פטמה ולך דמיונית.

שְׁמַע נָא

אָבָא

אֶת שְׂרִיקָתוֹ הַחֲלוּלָה שֶׁל הַרוּעָה
 הָרִי לְשִׁנּוּי תַלְתְּלִים
 הַלְוֵאִי וְנַחֲלִיף אֶת תְּרוּעַתָּה הַעֲמֻקָּה
 שֶׁל קָרְן הַיַּעַר בְּשֵׁלֶשׁ רִגְלֵי הַצַּעַר.

המיטה הזאת רחבה

הַמְטָה הַזֹּאת רַחְבָּה

מִסְפִּיק

לְהַכִּיל אֶת כָּל נְדוּדֵי

הַמְחֻשְׁבָּה וְהַזִּיּוֹת הַסְּדִינִים הַדְּקוֹת

שֶׁצָּבְעָתֶם לְפִיִּס עֵינַיִם חוֹלוֹת.

בְּתֵאֵנָה חֲנוּקָה כְּזוֹ יֵשׁ סִפְנָה

קָשָׁה הַרְבֵּה יוֹתֵר מִטוֹרֵף נְבִלוֹת סוּבָא,

כִּי הַחֲדָרִים, בְּתוֹכָם, מוֹכְנִים בְּמַתִּיחָה הַמְכֻשָּׁרִים

לְעֵנּוּי הָאֲחֵר שֶׁעוֹד לֹא מֵת, מְחַרְחֵר.

וְהַנְּשִׁימָה הַזֹּאת מְנַחֵרֵי סִפָּה

מִתְגַּרָּה,

אִיךְ חֲרִים קִטְנִים כְּאֵלוֹ יְכוֹלִים לְהַחְזִיק גּוּף שָׁלֵם

וּלְאִיזוֹ מִטָּרָה ?

וְהָרִי אֵין פֹּה עֲנָג בְּכָלֵל.

לְעֵבֵר

מִהֶקְבִּים הַעֲלִיּוֹנִים הָאֲחֲרוֹנִים הָאֵלוֹ הַנְּעוּצִים בְּפִנְיֵכֶם הַחוֹרִים

אֵין מִסְחָר אֲנַחֲוֹת רַק דְּמַמַּת אֹוִיר מְעֵנָה

קָרוֹב עַד אִפְּכֶם

עוֹלָה בְּצִבִּיטָה

עֲמוּד תְּרֻדָּה.

שׁוֹיִתִּי

גַּם אִם הָיָה דְבָר נוֹסֵף
 לְהוֹצִיא מִכְּלִיף
 הִיִּתִּי מִתְּכַחֵשׁ לְתַנוּפֹת הַיָּד
 הַמְּחֻזָּקָה
 וְשׁוֹמֵט
 מַה יִּקְרָה ?
 כִּפָּר הָעִיר פְּתוּחָה
 תִּלְיָה אוֹ הַלּוּלָה.

וְהֵשֶׁק עֵמֶק לְמִינֵי חֶקֶר
 הָעֵינָיִם מוֹבִילוֹת עַד לְאַפֵּק עֵצְמָן
 הִיִּתִּי מִתְּכַחֵשׁ לְתוֹר אֶת הַלֵּב
 הַמְּחֻרָחַר
 וְנִסְתָּם
 מַה יִּקְרָה ?
 חֲדָרֵי הַדָּם קִטְנִים
 תִּרְעֵלָה אוֹ הַמְיָה.

אֲנִי אָדָם לְשַׁעֲבֵר

אֲנִי אָדָם לְשַׁעֲבֵר
 צֹלֵם מִתְּחֹר בְּצִלְמֵיכֶם
 לְשַׁעֲט בְּבִהְלָה
 לְדַרֵּשׁ אֶת סֵף דְּמֵי הַנְּשָׁקָפִים
 לֹא בְּדִידוֹת חֲדָה חֲפָרָה תַּחְתִּי (עֲלִי)
 כִּי אִם רִיקוֹת הַמִּתְעַבָּה לְהַד תּוֹכִי.

אֲבָא

בְּאֵת בְּבִקָּר עִם מְכַנֵּס עֲבוּדָה
 עֲדִין נִמְרָץ
 לְחֹר אַחֲרֵי אִמָּא
 (עֲבְרוּ חֲמֵשׁ-עֶשְׂרֵה שָׁנִים מֵאֵז הַפְּרֻדָּה)

בְּרַקַע הַרְדִּיו, מְאֻזְנִים עוֹלָיִם לְשִׁדּוּר
 וְשׁוֹטְחִים טְעֵנוֹת בְּפָנָי קוֹל עֶבֶה מִהַשְּׂמַיִם
 מִיִּשְׁהוּ עַל סֵף דְּמַעוֹתַיִן, נוֹיְרוֹטִי,
 מְסַרְב לְהֶאֱמִין
 שֶׁהִנְשִׂיא אָנֹס
 גַּם אֶת הַכְּרֶסְאוֹת בַּחֲדָר רַק בְּגִלְל שֶׁהָיוּ לָהֶן רַגְלָיִם
 חֲלָקוֹת, אֲמָא הַבִּיאַה עוֹגִיּוֹת וְשָׂמָה אֶת הַרְבֵּה מוֹלִי
 אֶתָּה הוֹרְדֶת אֶת הַכּוֹבֵעַ
 אֲמַרְתִּי לָךְ שֶׁהוּא מִתְּאִים לָךְ
 הוֹשְׁטֵת לִי אוֹתוֹ
 וְאֲנִי
 הַתְּכַוְנֶתִי בְּכָלֵל לַמְּכַנֵּס
 צָחֲקֶת בְּמִבּוֹכָה
 בְּעָרֶב כָּבֵר הִיָּה עַל הַמַּטָּה שְׁלִי
 מְקַפֵּל בְּשִׁקִּיחַ

אָבָא
 אֲנִי אוֹמֵר אֶת שְׁמֶךָ בְּקוֹל
 וְכֹאֲשֶׁר יִשְׁמַט הַכֵּל
 אָבָא
 אֶחָזֵר
 אֲלֶיךָ בְּדַרְכְּךָ
 בְּאוֹתָהּ הַהֲלִיכָה
 בְּאוֹתוֹ הַצָּחוּק
 בְּאוֹתָהּ הַתְּעֵנִית
 בְּאוֹתוֹ הָרֵק.

עַד
 שִׁיִּצְמַח פְּרָקְנָה.

לוק סנטה

פלסטיק

הגורל הועיד אותי לעבודה בבית חרושת. נולדתי בעיר טקסטיל בלגית, ואבותי עבדו בבתי החרושת שלה לפחות שתיים או שלוש מאות לפני שהגעתי לעולם. רובם הועסקו על-ידי סימוניס, שהיה פעם הבולט בין היצרנים המקומיים של אריג הצמר השזור והיום הוא התעשיין המוביל בעולם של בדים מיוחדים לשולחנות ביליארד. זהו קרוב לוודאי השריד האחרון של מה שהיה פעם מרכז תעשייתי שוקק. אבי הצליח לחמוק מהעבודה במפעלי הטקסטיל, אך לא עלה בידו להימנע מהשתלבות בתעשייה המשנית; לא היתה שום אפשרות אחרת. כשנולדתי הוא כבר עבד חמש שנים בבית יציקת-ברזל שייצר ציוד למפעלים. לאחר כמה שנים, כשקרסה תעשיית הטקסטיל, נפל עמה בית היציקה, כמו עסקים רבים אחרים. היגרנו לארצות הברית. התקווה שהסתמנה בתחילה למצוא שם עיסוק חדש ומספק פינתה עד מהרה את מקומה לחוסר ביטחון, שהגיע עד ייאוש כמעט. עם הזמן החל אבי לעבוד בבית חרושת נוסף, אשר ייצר צינורות ומוטות מחומר סינתטי קשה, גמיש וחלק, שנהוג לסמנו כטפלון על גבי מוצרים לשימוש ביתי. הוא עבד שם עד לפרישתו בגיל שישים וחמש. מיד לאחר מכן החל לגלות סימנים של מחלת פרקינסון. היתה זו תוצאה לא מוכתת אך כמעט ודאית של עשרים ושבע שנות חשיפה יומיומית לסביבה מאובקת בפחמן פלואורי. כעבור עשור הופיעה אצלו דימנציה. הוא מת בגיל שמונים לאחר שסירב במשך שבוע שלם לאכול ולשתות, מוות שמוסדות הסיעוד נוהגים לסווג כ"התאבדות אלצהיימר".

אבי לא רצה שאלך בעקבותיו. הוא מעולם לא דחק בי ללכת בכיוון כלשהו, אך מגיל צעיר הניח לי להבין שעבודה עם הראש עדיפה בהרבה על עבודה פיזית. לעתים קרובות היה מצר על כך שבעצמו היה חסר חינוך פורמלי – הוא עזב את בית הספר בגיל ארבע-עשרה כדי לסייע, כמקובל אז, בכלכלת המשפחה. אני לא חלקתי עליו; היו לי נטיות אמנותיות לא מגובשות, ולאחר כמה ביקורים בבית החרושת שלו ידעתי שלעולם לא ארצה לעבוד במקום כזה. בגיל שש-עשרה התקבלתי לעבודה בשעות שלאחר הלימודים כמחסנאי בחנות מסוג "הכל-בסנט", מעין תאומה של רשת וולוורת. משימותיי כללו פריקת ארגזים, הצבת מוצרים על מדפים, טאטוא ומירוק רצפות. בכל

ערב היה עלי להעביר את הזבל מרציף ההעמסה אל עגלת האשפה הגדולה שעמדה בחוץ.

אחר צהריים אחד, כשהתייצבתי לעבודה – כבר עבדתי שם כשנה – קידמו את פני בפתח המנהל ועוזרו. התעמתי איתם פעמים רבות בעבר. הם היו בוגרי מכללה מקצועית, בני לא יותר משלושים, ודמו לצוות עיני מיומן מסדרת הטלוויזיה "מאט וג'ף". ג'נקינס, המנהל, היה נקי ומסודר, צונן, שפתיו דקות וכתפיו צרות; עוזרו, המכונה מר Z, נראה כאיש מגושם וטוב לב בעיני כל אדם מלבד הכפופים לו. "בוא איתנו", אמר ג'נקינס כשהוא סובב בפתאומיות על עקביו ומר Z משגר אלי את אחד מגיחוכיו המבחילים. הם הובילו אותי החוצה אל עגלת האשפה ומר Z שלף מתוכה שתי קופסאות קרטון. הוא גרף מכל אחת כמה עיתונים מקומטים, וכשהבעת ניצחון על פניו חשף מתחתיהם שכבה של קופסאות קטנות, שעליהן הסמל של טיימקס. "אם תעזוב מיד לא נקרא למשטרה", אמר ג'נקינס. נדהמתי כל-כך שלא הצלחתי להשיב. מה קרה שם? ידעתי שזו לא תקלה, שהיו שתי קופסאות כאלה, ובכל זאת לא האמנתי שמישהו מבין העובדים ידע יותר ממני איך למכור כמה תריסרים של שעונים זולים גנובים. האם ג'נקינס ומר Z ניסו לכסות על איזו עסקה מלוכלכת שהם עצמם בישלו? האם משום כך נמנעו מלהזמין את השוטרים? עד היום נותר הדבר חידה בעיני.

למזלי, היו הורי מחוץ לעיר, וכך נחסכו ממני כמה עניינים כמו הצורך להסביר להם מה קרה, האפשרות שאבי ייזום פגישה עם ג'נקינס ומר Z, ואפילו הסיכוי שהוא יאמין להם יותר מאשר לי. אך הייתי זקוק לעבודה, ומהר. היתה זו שנתי האחרונה בתיכון, ואף על פי שזכיתי במלגת לימודים במכללה, ההוצאות הצפויות עבור החדר והמחיה הגיעו אל קצה גבול יכולתם הכספית של הורי. באותה עת כבר עמדתי בכל ההוצאות הנוספות, והיה עלי להתמיד בכך. חברים סיפרו לי על מפעל פלסטיק בעיר קרובה, במדינת ניו ג'רסי, שם כל אחד יכול לקבל עבודה. "רק תגיד להם שאתה מעל שמונה-עשרה" – מבחינה חוקית זה היה גיל המינימום לעבודה בבית חרושת. לא הייתי זקוק לשכנוע נוסף. הסיבה לכך שכל אחד יכול להשיג שם עבודה היתה נעוצה בתחלופה המתמדת של עובדים במקום, והגורמים לתחלופה המתמדת שימשו בעצמם תמריצים עבורי. המקום נועד באופן חד משמעי למקרים קשים, ואני רצייתי מאד לענות להגדרה של מקרה קשה. השכר היה נמוך, התנאים היו אכזריים, העבודה דרשה קשיחות והעובדים היו ככל הנראה מסוכנים – כמה חודשים קודם לכן, חבר של חבר נדקר ברגלו בעת ויכוח עם מנהל העבודה, אסיר משוחרר שזה עתה יצא לחופשי.

למרבה ההקלה הורי היו מחוץ לבית באותם ימים – אבי היה ודאי מתעקש לבקר קודם במקום, אם בכלל היה מעלה על דעתו להרשות לי לעבוד שם. הסתבר שהסיפורים לא היו מוגזמים. זה היה בית חרושת קטן, עם ארבע

מכונות בלבד. שלוש מהן נדחסו לחלל שגודלו כגודל מוסך לשתי מכוניות, כך שהרעש היה מחריש אוזניים. למכונה הרביעית, המפלצתית, הוקצתה סככה משלה. איש לא היה עובד שם אם היתה לו אפשרות למצוא עבודה טובה יותר במקום אחר. העובדים – שנים עשר מפעילי מכונות שעבדו בשלוש משמרות, ועוד מנהל עבודה לכל משמרת – היו אסירים משוחררים, חולי נפש לשעבר, שיכורים, נפגעי חומצה, מהגרים בלתי חוקיים וקטינים בלתי חוקיים. החברה נוהלה על-ידי אב ובנו: האב היה תרח זקן, שקט ומצומק, והבן היה ענק, קולני ושעיר. מילאתי כלאחר יד כמה טפסים שבהם טענתי כי אני בן שמונה-עשרה; הבטיחו לשלם לי שני דולר לשעה ושלחו אותי מיד למכונה שלי.

עבדתי על מכונה מספר שלוש, ליד הקיר הצפוני. אילו ניתן היה לראות מבעד לחלון הקטן המטונף שהיה קבוע מעל ראשי, הייתי יכול להביט על נהר פֶּסְאִיק. מספר שלוש היתה בינונית בגודלה – מכונה בגיל הביניים, טובה למתחילים. מספר אחת – המכונה הקטנה במרכז – נראתה כשריד מהמאה התשע-עשרה. היא הופעלה על-ידי אזמרלדה, מהונדורס, שבתה היתה באה בחצות להחליף אותה. מספר שתיים, שניצבה ליד הקיר הדרומי, היתה גדולה יותר וחדשה יותר, אבל בלתי צפויה. בערב שבו הגעתי עבד עליה איש בכובע גרב, שעזב כעבור שבוע. בסככה, על מספר ארבע, עבד פרנק, איש כבן שישים, שהיה מגיע בכל יום עם יין אדום זול בתוך בקבוק מיץ, ולא הצליח לרמות אף אחד. ניכר בו שהוא בעל רכוש, והשמועות שייחסו לו חיים קודמים בוול סטריט לא נתפסו כבלתי סבירות, אף על פי שהיה מפורסם במנהגו להסתלק באמצע המשמרת או להירדם ליד המכונה שלו. סיפרו שבאחד הלילות, כאשר עבד לבדו במשמרת, דידה לו פרנק במורד הרחוב והתנמנם בתוך מכונית עזובה. המכונה שלו, שעבדה על סיליקון ברמת התנדפות גבוהה, התפוצצה, והעיפה את המגנטים של המכלים דרך התקרה.

בתחילה נדמה היה שהשגרה בלתי אפשרית. במשימה ממוצעת ביצעה המכונה ארבעה מחזורים בדקה. בכל מחזור נדרש ממני לפתוח את דלת המכונה, לסלק את הפריט שנפלט, להפשיט אותו מהחומר העודף שלו (העץ), להשליך את העץ למגרסה, ולארוז את הפריט בקופסה – הכל בתוך 15 שניות. היה מגוון של אפשרויות: המחזורים יכלו להיות מהירים או איטיים יותר; העץ היה יכול להיות קל או קשה לפירוק. הפריטים עצמם נעו משולחנות שגודלם הגיע עד שני מטרים רבועים ועד קסמי שיניים, שהגיעו בקבוצות של מאה לעץ, וצריך היה להפריד אותם בסכיף גילוח אל תוך מכל של ארבעים גלונים (שלוש משמרות יומיות הצליחו במשך שבוע למלא בקושי רבע מכל). אחדים ממיני הפלסטיק היו סלחניים, אך רובם דרשו שהדלת תיפתח מיד כשהנורה נדלקת, ותיסגר ברגע שהמוצר מסולק, אחרת היה הפלסטיק "קופא" וסותם את התבנית. במקרה כזה היו העובד ומנהל העבודה נאלצים להסיר את החומר

הצמיגי על ידי ריסוק אטי וממושך, במברגים ובדוקרן קרח. אם משך הקפיאה התארך יתר על המידה היה שכרן מקוצץ.

החרדה ליוותה כל שלב של תהליך הייצור, וכמעט כולה התמקדה במנהל העבודה. על מנהל העבודה היה להזין את מכלי המכונה דמויי המשפכים בגרגרי פלסטיק, לרוקן את מכל המגרסה, לגרור החוצה את קופסאות המוצרים, לספק קופסאות חדשות למילוי ולשחרר עובדים שביקשו לצאת לשירותים או להפסקת צהריים בת חצי שעה, שהעובדים היו זכאים לה על פי חוק ובכל זאת היא נוכתה משכרם. אם מנהל העבודה לא עמד באחת המטלות הקשורות אליך, זאת היתה הבעיה שלך. אם לא היו לך קופסאות, למשל, לא היית יכול לעזוב את המכונה שלך כדי להשיג אחרות מהמחסן, והיית נאלץ למצוא דרכים יצירתיות לערום חתיכות גמורות על השולחן שלך, שלא היה גדול ממגש, או כמעט החללים הפנויים מסביבך, וזאת בלי לחסום את המעבר או את הגישה לדלת המכונה.

מנהלי עבודה הגיעו בשני טעמים: מהיר-חימה ועצל. המנהלים מהסוג הראשון היו בדרך כלל אסירים לשעבר, שנטו להתנהג כאילו הם בעליו של בית החרושת, ולהציק לעובדים בעניינים כמו אי עמידה במכסה. איך יכול עובד אחד לעבוד מהר יותר מחברו – היתה זו תעלומה בעיני. הרי הקצב הוכתב במלואו על-ידי המכונה והתכניות שנקבעו לה על פי סוג הפלסטיק וגודל התבנית. בכל אופן, רוב מנהלי העבודה השתייכו לזן העצל. הם היו עצלים משום שהיו מסוממים, ונהגו להיעלם להפסקות ארוכות. אפשר היה להניח שהם קוראים קומיקס או מטילים אבנים אל הנהר, כי מספר העניינים שבהם ניתן היה להסיח את הדעת במשטח המבודד שהיה משכנו של בית החרושת היה מועט, והתמצה בחנות לחלפי מכונות ובזוג בנייני בטון מוגפים. מהירי החימה עשויים היו להציק, אבל העצלים היו מסוכנים באמת. בגללם נדרשו העובדים למעשי גבורה בלתי סבירים, כמו טיפוס על צידה של מכונה כדי להריק את תוכן מכל המגרסה הגואה אל המשפכים תוך כדי פתיחתה של דלת התבנית בעזרת רגל אחת.

הפריטים שיוצרו במפעל היו מיני פסולת שאין מייצרים עוד באמריקה. מותירים לסין, למקסיקו ולכמה ארצות מהעולם השלישי לספק לכדור הארץ קופסאות לקלפי משחק, אריזות לקלטות, אוניות צעצוע, דחפורי צעצוע, מגשים לקוביות קרח, מסגרות נוי לתמונות, ויברטורים (כך סיפרו השמועות, אני לא ראיתי), ומאות רכיבים בלתי מזוהים של כל מיני חפצים. הבעלים, מן הסתם, לא הרוויחו יותר מחלקיק סנט ברוטו על כל יחידה. בהתאם היה עליהם לנהל את המקום בהוצאות הנמוכות ביותר שהחוק הרשה – אם בכלל שיחק החוק תפקיד כלשהו בחישובים שלהם. שני הדולרים לשעה שהרעיפו עלי היה שכר המינימום באותם ימים; אחרי מסים נשארו משהו כמו שבעים וחמישה דולר לשבוע עבודה מלא. אפילו לסכום הזה הגעתי רק לפעמים, כי תמיד ניכו

לי מהשכר – בגלל אירועי הקפיאה שלעתים נדירות קרו' באשמתי, או משום שהגעתי באיחור. בית החרושת שכן בעיר שהיתה מרוחקת כשבעה מייל מהעיר שלי, והיה עלי להגיע לעבודה בטרמפים אחרי בית הספר. שעות הנוכחות בכניסה היה מכוון לרשום רק במרווחים של חמש-עשרה דקות, כך שאיחור של דקה היה מביא להפסד של חמישים סנטיים. מעולם לא שאלתי כמה שילמו לזרים הבלתי חוקיים.

אחרי יום או יומיים הטמעתי את קצב המכונה. כשהייתי נרדם כל לילה במיטה יכולתי להרגיש איך כל קבוצת שרירים שהשתתפה במחזור עוברת את סדרת הצעדים שלה, שוב ושוב.

מרגע שנכנסתי לטרנס קצבי שבו יכולתי לבצע את הפעולות בלי לחשוב עליהן, הפכה העבודה שלי למשעממת עד כאב. המקום היה רועש מכדי לשמוע רדיו והמרחק בין המכונות לא איפשר לנהל שיחות, אפילו לא בצעקות. במשך תקופה קצרה בידרתי את עצמי בשירה רמה – יכולתי לשאוג ואיש לא היה שומע – ואפילו דקלמתי שירה, אך במהרה כיליתי את הרפרטואר שלי. רצייתי לקרוא, אבל הקריאה היתה כפופה לקצב המחזור. אירגנתי את החלל שלי באופן שיאפשר לי יעילות מרבית. הזזתי את הקופסאות לצדה השני של המגרסה, כך שיכולתי לארוז את המוצר ביד אחת ובשנייה להשליך את הפסולת. לאחר שצימצמתי את תנועותי למינימום ההכרחי נותר לי מספיק זמן, בין מחזור אחד לאחר, לקרוא חצי משפט בערך. ניסיתי בלשים, למשל, אבל בכל פעם הייתי מאבד את המקום. לבסוף היתה לי הברקה. יש רק סופר אחד מתאים: סָלִין. המשפטים שלו, בייחוד ב"מוות בהקפה", נפלטו בהתפרצויות קצרות ונזעמות שהופרדו זו מזו בעזרת שלוש נקודות. הפתרון היה מושלם. לא רק שהזמן שעמד לרשותי בין כל שני מחזורים של המכונה התאים בדיוק לקריאת חיווי כזה, אלא שהתוכן הרגשי עשוי היה להלום את הנסיבות.

העבודה היתה ממשית ולא ממשית כאחד. החד-גוניות הקשוחה של החזרה על שרשרת פעולות קבועה ארבע פעמים בדקה במשך שבע וחצי שעות – 1,800 פעמים ביום – היתה אמיתית דיה, כמו גם החום הלוהט, האוויר הרעיל, האור הזעום, הרעש הנורא, השכר המגוחך, והטרדות המגוונות והבלתי צפויות של התחבורה אל העבודה. מצד שני היה לי תאריך סיום וכרטיס יציאה. בספטמבר עמדתי לצאת למכללה. אני לא איאלץ לבלוע לאורך זמן אותה מנה קבועה של ייאוש, שרבים מחברי ואחדים מקרובי משפחתי ייאלצו לעמוד בה במשך שנים, ואפילו כל חייהם. את הדבר הזה יהיה עלי לשאת רק שישה חודשים. לילה אחד, בערך בתקופה ההיא, נעצרתי יחד עם חצי תריסר מחברי. היינו בדרךנו חזרה ממסיבה, במכונית שהיתה עמוסה יתר על המידה, כאשר ביקשו מאיתנו לעצור. מתחת למושב נמצאה מקטרת חשיש מזוהמת. היינו שיכורים, וחשבנו שטביעת אצבעות וצילום פרופיל הם דבר מצחיק להפליא.

"אתם צוחקים עכשיו, חכו עד שתנסו למצוא עבודה טובה או להתקבל למכללה," אמר השוטר. הגבתי בצחוק רם יותר – שבוע קודם לכן כבר התקבלתי. (התיק נסגר בסופו של דבר על רקע של חיפוש ותפיסה בלתי חוקיים). העבודה היתה חסרת־ממשות כמו התקרית הזאת.

עמדתי להיפלט מהמעמד החברתי שלי. אבי עבד בבית חרושת, להורי היו בית קטן ומכונית משומשת, מצבם החברתי לא היה מזהיר והאנגלית שבפיהם לא היתה טובה; לא ידעתי מה מתחייב מן הקפיצה המעמדית. לא ממש השתוקקתי לעבוד בפנינסיים או להצטרף לאיזה מועדון. כל שידעתי היה שאורח החיים אשר על הורי עתיד להיחסך ממני. עם זאת, התייחסתי אל עצמי כאל בן מעמד הפועלים, וביתר שאת התעקשתי על כך במכללה, כאשר פגשתי נערים משכבות חברתיות גבוהות. עשיתי זאת גם משום שחיקיתי את אבי, שהיה סוציאליסט גאה, וגם משום שהרגשתי כל־כך זר עד שלא היתה לי ברירה אלא לנהוג בהתרסה, וגם כי השנה היתה 1972. אידיאל המהפכה, שרק שנים מעטות קודם לכן עוד היה המרפא הגדול לכל התחלואים, כבר היה שחוק לחלוטין, אבל התקוות עדיין לא התפוררו.

לאף אחד לא היתה דעה רומנטית על מעמד הפועלים. כולם ידעו שארצות הברית אמורה להיות חסרת מעמדות, כמובן, אבל כמעט כולם ידעו שאין זה כך. ב־1972, מעמד הפועלים (יחד עם עוד כמה קטגוריות פחות או יותר מעורפלות, כמו "אנשי רחוב" ו"אחינו ואחיותינו בבתי הסוהר") שונק עדיין, בקרב מהפכנים עתידיים מתוך מעמד הביניים, כמודל לחיקוי וכמקור בלתי נלאה לרגשי אשם. זה היה מסובך מעט כי "כחולי צווארון", שהיו ללא ספק בני מעמד הפועלים, היכו את המפגינים נגד המלחמה ברחובות ניו יורק. מי שהריע להם והכתיר אותם כעמודי התווך של הרוב השקט, היו ריצ'רד ניקסון וספירו אגניו. אבל נותרה עדיין ההילה הוותיקה של חברי ארגון "עובדי התעשייה של העולם", ושל שביתות הכורים ועובדי תעשיית המכוניות משנות השלושים. זיכרון התמונות מן הקומנה הפריסאית, ממהפכת אוקטובר ומהמצעד הארוך עוד לא פג. חשבנו להתחמם לאורה של אותה הילה כשלבשנו חולצות כחולות והקשבנו ללהקות רוק רדיקליות. לא חשדנו לרגע שתוך עשור או שניים, חלק גדול כל־כך מהתעשייה האמריקאית ייוצא או יחוסל. שרידי מעמד הפועלים קיבלו אז עניבות ואמרו להם שהם בני המעמד הבינוני, או שהכניסו אותם למדי רשתות האוכל המהיר ואמרו להם שהם אינם קיימים.

אם כך, ב־1972 הייתי בן מעמד הפועלים בדם, והתחזיתי לבן מעמד הפועלים, מעט כמו אפרו־אמריקאי שפניו מאופרות בשחור. העבודה שלי הטריפה אותי. הייתי מותש באופן קבוע מהצירוף של יום לימודים מלא בתיכון, משמרות של שמונה שעות עבודה ובדרך כלל גם כמה שעות בילוי לאחר מכן. את הזעם שלי פיטמתי בקריאת סלין, ובסך הכל הייתי שלם עם

עצמי. הייתי זקוק לכסף ולא היה לי שום אמצעי אחר להשיגו, ובוודאי שלא היתה לי גישה לאיזו משרה אפופת זוהר, קלה ומכניסה, כמו לאחדים מחברי. ובכל זאת העבודה היתה בחלקה תפקיד ששיחקתי. הפכתי לבריון מחוספס כאשר המרתי להתרסה את העובדה שהורי היו עניים יותר מהוריו של כל אחד אחר כמעט בפרוור המבוסס של ניו ג'רסי. בליל נשף הסיום של הבוגרים, כאשר עבדתי בבית החרושת, נהניתי מהרגשה מוזרה של ניצחון, כאילו בחרתי בכוונה להחרים שעשועים בורגניים כאלה. לא הודיתי בפני עצמי שלא ניסיתי אפילו להגיע לנשף, כי הייתי כל-כך בטוח שלא אמצא בת זוג – בין השאר משום שלא היתה לי מכונית.

הייתי גאה בכושר העמידה שלי. ובאמת, במשך אותם שישה חודשים, לפחות ארבעה או חמישה מחברי ללימודים התקבלו אף הם לעבודה בבית החרושת, אבל רק שניים שרדו את השבוע הראשון, ואף אחד מהם לא נשאר יותר מחודשיים. ביכולת העמידה שלי חיקיתי את אבי. הוא תמיד התפאר בכך שרק שבוע אחד בחייו התקיים על צדקה, גבורה לא מבוטלת בשנות החמישים בכלגיה. מעולם לא בדקתי לעומק מדוע העדיף עבודת כפיים, נלעגת או מבזה ככל שתהיה, בשכר רעב, על פני קבלת סיוע. נראה שהיה זה שילוב של אחרות פועלים, שלא הניחה לו לקבל נדבות בשעה שאחרים עמלים, עם דחף מן הסוג שגורם לאנשים לרוץ מרתונים, אף על פי שהם יודעים שאין להם סיכוי להיות בין הזוכים. בכל לילה, כשעשיתי דרכי אל הבירה או אל המיטה, הייתי משוכנע שהשגתי משהו. אבל כל מה שהשגתי, מלבד שכר של פחות מחמישה-עשר דולר, היה עמידה של שמונה שעות שבמהלכן הפכתי לחלק ממכונה. ומסיבות משפחתיות ותרבותיות, זה נראה לי דבר נאצל וגברי למדי. אחרי הכל, אף על פי שרוב חברי ובני כיתתי היו בנים למשפחות משגשגות יותר, לא היה לי מושג מה עשו אבותיהם במשרדים, לבושים בחליפות שלהם. עבודת כפיים היתה הדבר היחיד שנחשפתי אליו, ובעיני היא היתה שוות ערך לגבריות של מבוגרים.

למרות הכל השתעממתי עד שיגעון. לקריאה היתה חשיבות מכרעת. כאשר מדי פעם קיבלתי משימה שכללה מחזור הדוק מכדי שאוכל לחצוב לי פסק זמן לקריאה, הסבל היה נורא. הקריאה הניחה לרוחי לעזוב את השטח, בעוד גופי המרוקן ממשיך לעבוד. לולא כן היתה העבודה כמו מאסר בבידוד לפרקים של שמונה שעות. הבנתי את זה כאשר חברי גרי הגיע לעבודה לאחר שבלע 500 כדורי אל.אס.די. הוא לא הרגיש כלום, כך דיווח מאוחר יותר, "הכל היה אפור." מסתבר שהקצב והאווירה הבלתי אנושיים הכריעו אפילו את האל.אס.די. לא במקרה, שני העובדים שהחזיקו במשרה פרק זמן ארוך יותר מכולם, היו פרנק וטיפוס מפחיד אחר, שנקרא ג'ון חד-הרגל, ושניהם היו שיכורים שנהגו לשותות בזמן העבודה. כאשר עזבתי, באוגוסט, כמעט שלא נותר במקום איש מבין אלה שעבדו שם כאשר התחלתי, במרץ. אלה שכבר

שרדו מאסר בבידוד עמדו בעבודה הזאת טוב יותר מכל השאר תודות ליכולתם לשחזר מסעות ארוכים או לבצע מהלכי שח על גבי לוח דמיוני.

מלבד זאת המפלט היחיד שנותר לדמיון, דחוק ככל שיהיה, היה עשיית "ביתיים". את המילה הזאת למדתי שנים מאוחר יותר, כאשר קראתי את ספרו של מיקלוש הרסצי "פועל במדינת פועלים" (1977); היא מתייחסת לפריטים אישיים המיוצרים בזמן העבודה תוך שימוש בציוד שמספק מקום העבודה. הרסצי ועמיתיו בהונגריה של שנות הששים היו מפעילים מחרטות ומטחנות, ובמקביל מכינים לעצמם "מחזיקי מפתחות, מעמדים לעציצים, מאפרות, קופסאות לעפרונות, סרגלים ומשולשים... חשבוניות מפלדת אל-חלד להוראת חשבון פשוט לילדים... תליונים עשויים משיני מטחנה שבורות, גלגלים למשחקי רולטה, קוביות, מחזיקי סכונים עם מגנטים, אנטנות לטלוויזיה... מנעולים ובריחים, מתלים למעילים...סכינים, פגיונות, אגרופנים..."

המכונאים ההונגרים השתכרו לפי יחידה, מה שאומר שהם בחרו להפסיד כסף כדי לעבוד על מוצרי האומנות שלהם. בבית החרושת לפלסטיק שולם שכר קבוע, אבל לא היתה לנו שליטה על הזמן, והאפשרויות שלנו היו מוגבלות יותר. יכולנו לעשות רק פריטים חסרי שימוש משארות. לדוגמה, יכולנו לקחת כבסיס גליל שקוף ובלתי מזוהה, שהיה אולי חלק מקופסת גולות, ולערום עליו במעגלים הולכים ומתרחבים גופים דמויי קליע מפלסטיק בהיר. מי שהיה מדביק אותם בעודם חמים, מיד לאתר הוצאתם מהתבנית, היה מקבל גוף חרוטי, שניתן היה להעמיד פנים שהוא מזכיר נברשת קריסטל. זה העסיק את המוח, נתן משהו לקחת הביתה ואולי לתת בכוא היום לאהובה, שתקבל את המתנה בשמץ מבוכה. זה גם היה הניצחון הקטן על המעבידים, שאותם נישלנו מחומר גלם בשווי של כמה פני.

התיכון שלי היה מבנה נמוך וטיפוסי לפרוורים של שנות החמישים, שונה מן המודל הפנים-עירוני, שנראה כמו מבצר ונבנה מלבנים אדומות; ובכל זאת, כמו כל התיכונים האמריקאים, הוא דמה לבית חרושת. בכניסה, מיד בצד ימין, נמצא המשרד של יועצי ההדרכה, שהציגו לראווה מדף של חוברות בכריכה צהובה, אשר הופצו על-ידי מדינת ניו ג'רסי. החוברות יועדו לבעלי מלאכה לעתיד לבוא – טכנאי מזגנים, דיילות יופי, קופאים, קציני מבחן – וכללו הוראות שהנחו אותם כיצד להשיג את מטרות הקריירה שלהם. בביקור היחיד הזכור לי במשרד ההוא הבחנתי להפתעתי, כי אחד המדריכים הללו נשא את הכותרת מפעיל או משגיח מכונת הזרקה לייצור פלסטיק. התפעלתי ממידת הריאליזם של תמונת השער, שהראתה בבחירות מתקן קליטה מחתיכת קרטון מרופט שהוצב מתחת לדלת המכונה, בדיוק כמו זה שהיה נפוץ בבית החרושת שלי. אחרי הקדמה קצרה על ההיסטוריה של הפלסטיק, המשיכה החוברת להטריח את קוראה, לאורך עשרה עמודים, בפרטי ההבחנה בין "מפעיל" ל"משגיח", למנות את הדרישות הגופניות מן העובד ("המפעילים יהיו בעלי

יכולת להפעיל את שתי הידיים והזרועות... מוטב שיהיו מחוננים במזג המתאים לביצוע עבודה בעלת אופי מחזורי..."), לדון בהזדמנויות ההעסקה ("משרות יתפנו עקב פרישתם של עובדים, קידום או עזיבתם מסיבות אישיות"), ולהפליג בעתיד התעשייה ("לייצור הפלסטיק נכון עתיד מזהיר"). ניסיתי לדמיין תלמיד, אשר בחיפוש אחר דרך חיים עם סיום לימודיו, בוחר מכל החוכרות המוצעות את החוכרת הזאת, ומחליט שזאת העבודה בשבילו. שום דבר בחוכרת לא היה כוזב, אפילו לא משמעויות הלוואי; ועם זאת האבסורד הטבוע בה לא נפל מזה שהיתה מעוררת חוכרת דומה ושמה אסיר בבית סוהר.

ובכל זאת מישהו צריך לעשות דחפורי צעצוע בשביל העולם. בחברה צודקת, מה יוכל להמריץ מישהו אי פעם לעשות עבודה כזאת? האם כדאי לגייס את כל הצעירים לשנת עבודה בבתי חרושת? האם כדאי לשמר את העבודה בבית חרושת לפלסטיק כעונש לפושעי צווארון לבן? לבסוף החלטתי שמשכורות צריכות להיקבע על פי מדד ממוצע של מאמץ, חד-גוניות, חוסר תועלת וטמטום בעבודה. האנשים העשירים ביותר בעולם היו אז כורי הפחם. מפעילי מכונות הזרקה או משגיחיהם היו מגיעים לעבודה במטוסים פרטיים, והתחרות לקבלת משרה מעין זו היתה קשה. כבעל ניסיון, הייתי מעדיף להיות עני.

מאנגלית לבנה ליטני

טל ניצן

בסירה הצרה

The wounded forms appear:
the loss, the full extent.

Leonard Cohen

בסירה הצרה אנחנו שלשה.
אשה אחת וקופה כעורב,
הילד בלבן והשיט,
פניו פני כל אחד.
השמים ברזל סמיו,
למים צבע בטנו של סרדין,
בבואת הסירה בהם להב כחל.
רקבובית אירופה באפנו.

אם אני הילד יש לי כובע מלחים
ושלש פניני דמעה על לחי עגלה
קופאות אל צוארוני הפרוש.
אם אני האשה המתנודדת מעליו
עיני תלויות בשום גדה.
לא משי וצמר בגדי
כי משיחות צבע שחרות,
והשטרות בארנקי
מכתבים בדיו קסמים:
בהרף עין אמת הופכת לכלום.

אם אני הילד אני יודע רק:
בהונתי מאבנים מפחד,
למים פה גדול.
אם אני האשה, תחת פרחי כובעי

התפוחים כמו מדוזות,
הקול האומר לי, בוטח,
בתוך ההינומה השחרה: רעי,
לא יהיה לך מנוח.
האריג יתלש מהפצע לאט,
שוב
שוב.

ליאור גרנות שלושה שירים

מטוסי קרב בערב חג

ל'א'

כמעט היינו ליצור אֶמְתִּי:
כָּבֵר הֵיִינוּ מְסַגְּלִים לְהִתְהַפֵּךְ
יָחַד לְאוֹתוֹ הַכוּוֹן
בְּתוֹךְ מִי הַשְּׁפִיר שֶׁהָיוּ לְסְדִינְיָךְ.

חֲבֵרֵינוּ טָפְחוּ בְּגֵאוּהַ עַל בְּטָנָם
וְסִידוֹ אֶת חֲדָרְנוּ הֶחֱדָשׁ
בְּצִבְעִים שֶׁל כָּחַל וְזָרָד.

רַק אֲנִי יוֹדֵעַת:
שְׂבוּעוֹת חֲגִים מְעַגְלִים
בְּשִׁפּוּלֵי בְטָנֵי כְּמִטוֹסֵי קָרָב
בְּעָרָב חַג.

אַחֲרֵי שֶׁהִטַּל הַפְּצָצָה
נִזְלַג אֲדָמִים
אֶל תוֹךְ תַּחְתוֹנֵי.

הַשָּׁמַיִם יִתְמַלְאוּ שְׁקִיעָה נִיאוֹנִית
כְּנוֹרוֹת בֵּית חוֹלִים,
גְּלֵי הַיָּם יִשְׁכְּרוּ צוֹרְמִים אֶל הַחוּף,
צוֹנְחִים צוֹנְחַת חַיִּים רְאוּשׁוֹנָה.

אצלי בחדר

אצלי בחדר תמיד בערה
 זורחת. שולחת ידיה
 לחבק ולאפל ולעצום עינים.
 יש ובשתי נגיעות צפרן
 אני מאפרת את קצותי
 אל הקירות.
 ידי נמלאות
 בריח של חטא.
 אור קר צלול מבחין
 מכניס המזגן, להנשימני
 חמצן.
 כשפוסק החשמל
 האור פה נהיה
 חמוץ ומשמש
 ונשאף וננשף כל הזמן
 בירקות של שעול מחלה.
 יש ואני מתמסרת לזה:
 ראשי לאחור,
 עיני בערוגן, סגורן
 בגלגול משנה,
 נרשפת בהמון הגיצים,
 להבות עוטפות, מרחיקות,
 נפשקות, נסגרות, נגיעה.
 ואז מים.

מקופלת שורות ראשונות

איך אפרד ממך
 עכשו
 לפני שהתחלתי אותך
 אניחך
 מקפלת שורות ראשונות
 ליד בעלה, איך
 את קצות אצבעותיך
 מגמגמות על זרועי חשופה

אֲעֲלִים לְתוֹךְ רִיק
 אֶת שְׁפָתַיךָ שְׁלִיד, שְׁכַמְעַט
 אֶאָרוּ, אֵיךְ אֵלֶיךָ לְחַפֵּשׂ
 אֲבֵא
 בְּמִקוֹמְךָ.

אֵיךְ אָנִיחַ אוֹתְךָ
 חֵלוֹם לֹא פָתוּר
 בְּרוּחַ שְׂבִיחַ הַלְיָלָה לַיּוֹם.
 אֵיךְ אֶעֱבֹר בְּמִסְדְּרוֹנוֹת
 מֵאֲחוּרֵי קִירוֹת
 מִלְּפָנַי בְּטָנֶיךָ מִתְעַגְלָת
 מִצְדָּדֵי מַלְיָם
 שֶׁל אֶבְדָּן.

אֵיךְ אֶגְדֹּל יְחִפָּה
 עַל רְבוּעֵי אֶסְפֵּלֶט חָמִים
 אֵיךְ אֶצְמִיחַ כְּנַפְיָם לְקוֹם,
 אֶתְחַתֵּן
 בְּלִעְדֶיךָ, לֹא אֶתֶּךָ,
 לֹא תִעָרְסֵלִי אוֹתִי
 וְאֲנִי לֹא אוֹתְךָ, אֵיךְ
 לֹא נִתְפַשֵּׁט, רַק תִּגִּידִי:
 אֶת יָפָה
 (וּשְׁתִּינּוּ לְבוֹשׁוֹת
 שְׁחֹר).

תְּחִכִּי, תִּתְחַרְטִי, תִּהְיִי רְצִינִית, אֶצְבְּעוֹתַיךָ
 מְשַׁחֲקוֹת בְּמִתְחַרְזֵת פְּנִינִים
 שֶׁעַל צְוֹאָרֵי וְשׁוֹב
 תִּצְחֲקִי
 בְּלִי סִבָּה.

רַק מִבְּטִינּוּ
 בַחֲסוֹת הַצְּבוּר
 מְעֵזִים פִּינֶג פּוֹנֵג: אֶ־ה־כָּה
 אֶ־ה־

רחל פרץ

אגדה מרוקאית

מה הוא היה בשבילם, הנחש הזה. בשביל דוד אברם בסוכה, נגיד. האם היה בשבילו בועת כוח שסחב ממרוקו והמשיך להפיח בדוכן הפלאפל שלו באור-יהודה, עם גאות השמן הנקי והעיסה החלקה מהחומסים שקילפנו אחד-אחד במטבח של סעדה אשתו, לכודים באדי השתן המתוקים שזחלו מהפינות. אבל כשהוא סיפר לי על הנחש, אז, בסוכה שלו, מקרב את שיערו האפור, המהודק בברילנטיין, לשלי, בורר לי באצבעות זית שמן ומר, מה היה אז הנחש בשבילו. אני מסתכלת בסנטר השמוט שלו, המושך אחריו גומת שפתיים ואף, מחפשת שם את הנחש שסבתא כמעט מתה בגללו, אבל דווקא סבא שלא הכרתי מצטלק לאברם בשקיות העיניים המרוקנות. הנה הנחש שלו, שנולד מהזרוע המונפת של סבא ומאצבעות הפרזלן שלו, שליפפו את החיה המתה על צווארה כמו עניבת חנק.

ולעצמו מה הוא היה, הנחש, נחבא בין שקי הקמת וסולת והאפונה היבשה, מתלכסן אל סבתא המלקטת מהשקים בשביל אמא שלה ולא יורק לעברה שום ארס. סבתא – בת כמה היא היתה אז, שבע-עשרה – התאבנה בתחילה בפתח, ממששת מתחת למטפחת את הצמות הדקות המפותלות שלה עם הריח השרוף, מציצה אליו ונשמטת חליפות כאילו היה חתן מיועד ולא זוחל על גחון, האם ידעה אז שאפילו הוא לא ישמור על החיים שלה, הקלושים כבר מאז ששכבה בת תשע במיטה של סבא דוד, מבינה בחוש זקן שהוא מחכה לדם שלה כדי לבוא.

”אז ככה היא עמדה שמה, יבשה מרוב הפחד,“ אומר לי אברם וממלא בשבילי תמרים בשברים של אגוזי מלך, ”עד שהנחש התעייף ונכנס חזרה מתחת לשק של האורז.“ אני יודעת מאיך שהוא צוחק, שאז, ביום ההוא, כשנאבק באביו באגרופים ושיניים על אוויר בשבילה, היא היתה אולי אמא שלו, אבל עכשיו בסוכה היא לא יותר מאשה מטומטמת שלא הרימה אבן על התולעת הגדולה, קדושה או לא. אבל אני ראיתי את סבתא חוצה את החצר, עוקפת תרנגולות שחיכו עד שסבא ימות כדי להיות שלה, סוד הנחש תופח לה בבטן עד להתפקע, נעצרת לפני הבתים, פוסלת מועמדים לאמון בזה אחר זה

ולבסוף נפרמת מול אמא שלה, שמקשיבה בשקט נמוך, שלא היה בנשמה של סבתא אף פעם, מתחננת אל הילדה שלה שתשתוק, אבל יודעת שהחיים של הסוד הזה קצרים.

סבתא יצאה מאצל אמא שלה וחזרה לבית. מה היה הנחש בשבילה. אני מפלסת דרך בין הגרסאות, מצלילה את הפעם האחת שסיפרה לי עליו בעצמה. הוא היה החסד קצר הימים שלה, ושום אשמה לא היתה בקולה כשגילתה לי איך הפרה את הברית איתו, ואיך נסגר בפניה המחסן עד שסבא מת, וגם אז אבא שלי, הבן זקונים שלה, הכריח אותה מהפתח באבנים קטנות, "שכח איך רצעתי את האוזן שלו מול הקבר של רבי דניאל הקדוש אחרי ששרה התאומה שלו מתה," אמרה לי אז באותה מרירות שבה התלוננה כי שוב לא באתי לבקר למרות שעין שמאל שלה רעדה מהבוקר, "שכח איך נשבעתי שאם לא ישאיר לי את הילד הזה חי פה," והיא מילאה את האגודל שלה ברוק והטביעה אותה על דופן הספה, "פה אני זורקת את אלוהים, למה אהבתי את הילד הזה." השפתיים שלה סגרו על השיניים התותבות הצחורות והיא פרמה את הצמות שלה והריח הציף את הרווח הקטן בינינו. כבר ראיתי למה כל-כך בקלות הפקירה את הנחש בידיהם, איך לימדה את עצמה לצבור כוח רק מהשנים, שעזמו למענה כבוד מרוקן מיראה. הנחש כבר היה רק רגע מת.

רפי, הבן של אברם, הלם בקיר החיצוני של הבית בפטיש ענק, זיעזע את השיכון כולו, בזמן שאברם ניקה לי עוד זית מהשמן ודחף לי לפה והמשיך לדבר. "ככה היא אמרה לה, סבתא שלי, זיכרונה לברכה, יא בינתי, אלוהים לא רוצה שאף אחד חוץ ממך ישמע על הנחש, תביאי לי ככה כמו מקודם כל פעם ותראי טוב." וסבתא עלתה כל שבוע במדרגות, והנחש זו קצת מהדלת לכבודה, והיא עברה בכל פעם קצת יותר בטוחה משק לשק ואספה וחיכתה לחושך ואז הביאה לאמא שלה ואחר-כך גם לאחותה וגם לבת-דודה שלה, והסוד כבר התחיל להתפורר. וכל שבוע ראתה איך כלום לא נגרע מהשקים שרוקנה, עד שלא יכלה יותר.

"אבל למה," אני כמעט בוכה לו, "היא ידעה שהוא יהרוג אותה במכות." ואברם, פתאום יש לו רחמים בקול ואני מריחה איך האוויר מתמלא בריח של חרא, ואני יודעת שהוא בכלל לא מרגיש איך הוא מחרבן לאט בתוך מכנסי החג שלו עד שתבוא סעדה אשתו ותזיז אותו מהילדה לשירותים ותנגב לו שם הכל. אבל סעדה עוד לא באה. היא שומרת על רפי שישבור רק עד לתריס, שלא ייחרב כל השיכון. "כמה זמן יכלה לשתוק, היא היתה ילדה קטנה בסך הכל, אפילו שכבר היינו לה שלושה ילדים בגובה שלה," אברם בוכה פתאום אתי. "ולמי תספר, הלכה בוכה ככה לאחותי הגדולה תמו, כמה גדולה, אולי בת תשע, וגילתה לה הכל על הנחש."

ומה היה הנחש בשביל אחותו, אני חושבת עכשיו, תמו הגדולה, המשקשקת באלף צמידי ארבע-עשרה קראט, שהלבישה את החצי-מת שחיתנו לה בגיל אחת-עשרה בשמלה לבנה של מקובלים וקנתה לו נעלי בד של יום-כיפור וטמנה אותו, זערורי מרוב זקנה, בין כריות אדומות שהביאה משם ישר לסלון של קריית-אתא, וצעקה לו "מרדכי מרדכי מתי תמות כבר," והוא חייך זורח כאילו שיבחה את כוח הגברא שלו, ובינתיים היא הולידה עוד ועוד תאומים שלא נשאו אפילו תו אחד משלו. מה היה הנחש בשביל תמו שככה הלכה מהר, ילדה בת תשע שטעם הבגידה ערב לה כמו בכי, והניחה את הסוד על כל המפתנים.

ובערב סבא דוד חזר מהפרזלייה שלו ועמד מנגד לבית וספר חמישים גברים ונשים שהיכו זה את זה כדי להידחק במדרגות ולקחת גם הם שק מהמחסן שהקמח והשמן והשעועית היבשה והעדשים האדומות והחומות והחומוס לא כלים ממנו לעולם. אחרי שהאחרון עזב, הוא נכנס ועלה וראה מה שכבר ידע שיראה, וסגר אגרוף על הנחש, שנרמס תחת רגליים רבות, וירד למטה לחפש את סבתא. "הוא לא מצא אותה בשום מקום," אומר לי אברם בעיניים נכלמות, "גם לא מאחורי הווילון במטבח, איפה שתמיד התחבאה מהיד הקשה שלו," והלך ישר לאמא שלה, ושמה לא חיפש הרבה, כי חמותו כבר עמדה בפתח ביתה מחזיקה בכל הכוח בצמות הדקות של הבת שלה הצורחת, והגישה לו אותה כמו הנדוניה שלא היה לה לתת לו בזמן.

"עוד מעט הוא היה הורג אותה," ממשיך אברם והריח ממנו סוגר עלי, "אבל אני רצתי, ואפילו הכבוד שלו והפחד שלי, נשכתי לו את היד עד שעזב את הנחש המת שסגר על הצוואר של אמא שלי והיא נפלה כחולה לגמרי על הרגליים שלו, אבל על הרגל שלו שבעטה לה בבטן אני כבר לא יכולתי ורק חיכיתי שינוח בסוף והבאתי אותה הביתה על הגב שלי אחרי שישן. כמה הייתי עייף שלא קברתי אפילו את הנחש, רק עליתי למחסן וראיתי שלא נשאר אפילו שק אחד, וגם אחר כך ועוד אחרי שאבא שלי מת לא הכנסנו לשמה שום דבר כי הכל היה מתפורר תוך לילה אחד. ועכשיו לכי תביאי את דודה שלך סעדה שתיקח אותי, למה גם אני מריח את החרא, תמחלי לי עליו יא בינתי ואל תגידי לאף אחד."

חדוה הרכבי

ראנא, אילו ידעת

תזכרי שהבטחת לי "הקדשה מכל הלב" –
 ביום, בשעה, כששכנו
 על המדרכה
 מול תחנת הרפכת
 צמודות לצנורות המים
 ליד נביחות הפלבים –
 לספרך "החוליגנים" שיצא לאור.
 וערב אחד, כאשר נתראה, ערב אחד,
 כאשר נתראה, כאשר נתראה
 ערב אחד,
 כחושות ובודדות מתחת לעננים,

יחד חבויות בין העלים, בלילה
 מאחורי המחסנים ההם
 יחד רובצות בפנות עזובות
 חובקות בידינו את נביחות הפלבים
 חומדות להוטות משתוקקות מתלקחות
 מגדישות את הסאה,
 יחד מתופפות על הריסים
 על הפנים
 על הבטן
 נקרעות לקרעים,

יחד מקשיבות אל אמהות מענות לבושות בגדים שחרים
 עומדות בכפר ושרות

יחד מתרוצצות בגשם שוטף
 יחד מתרועעות עם מנקי רחובות אפלים
 מהנהגות בראשינו, בערף, לומר "כן" או "לא" לְכָל מיני
 עוברי ארץ מקריים. לא משהו מעבר.
 על זה אני רוצה שגשוחח. כאן, ובמקום על-יד,
 לא הרחק מפלנטה-הזיה, הו ראנא,
 אלו ידעת כמה. עד כמה. אלו ידעת
 עד כמה. הו ראנא,
 אל תעזבי. רק אל תעזבי
 מי יודע איזה קהל יהיה לך
 מי יודע לאיזה ידים תתגלגלי
 מי יודע עם איזה קריזיונרים תתגרי

מי יודע עם איזה קלפנים, בריונים, פינטים, סוטים תרביצי על הבר
 מי יודע באיזה אדם תאפרי את עיניך, עם כל מה שמבריק
 את מחשבותיך משאלותיך, הזיותיך דמיונותיך,
 עם האילה שוכנת לעפר למרגלותיך
 שהתכסו עפר,
 עם זו שחבוקה עכשו בזרועותיך, הו ראנא, רק
 אל תשתפרי, רק אל תרקי עם הגב לקהל.
 אל תצרחי על נביחות הפלבים
 אל תתלחשי עם השטיח
 אל תנשקי את שפתי המלצרית עד זוב דם
 אלהים, אלהים אדירים, הו ראנא, אל תעזבי.
 רק אל תעזבי.

שלחתי לך אי-מייל של דם:
 דם של ערגה מפזרת על פני העולם
 דם של שירים של מציאות שהתכסו במשהו
 דם של ספינת מלחמה משוטטת בין הבנינים ההם
 דם של מתפוררים

וערב אחד פאשר נתראה, הו ראנא, פאשר נתראה,
 פאשר נתראה ערב אחד, פאשר נתראה
 אני מדמינת את קולך. קולך הלכן,

התמים, השברירי, הכמה, ההוזה, המתפלא,
 החולם, המואר, ואיך בכת אחת
 הכל משתנה: אני מדמיינת את קולך המתש,
 הסחוף, הרעב הצמא השכור – קולה של ראנא

שהיתה יכולה להיות ראנא כדגמת מגדלנה הקדושה.
 ראנא כדגמת מאריה הקדושה.
 ראנא כדגמת ז'אן דארק הקדושה
 ראנא כדגמת מקהלת מלאכים שרה בחשף "אל מלא רחמים"
 ראנא כדגמת להטוטיה וצחוקיה, געגועיה ושגיונותיה
 וקולות שברה של האם הבוכיה.
 ראנא כדגמת פרחחים, פושטקים, גנבים,
 מגנולים, חלאות.
 ראנא כדגמת הרעד בראש בגוף, בלב, בראש, בדם, בעצמות.
 ראנא כדגמת מה שאחרים קוראים לזה "געגועים רצחניים".

וי וי, איזה געגועים איזה געגועים, אלו ידעת,
 הו ראנא, אלו ידעת,

אפלו השמש בירדה לתנות אהבים לידך,
 לצדך, בעדך, עם העינים האלה,

לעולם אל תשכחי את העינים האלה,
 למה בוכות בי העינים האלה,

הו ראנא, אלו ידעת
 כמה, עד כמה

גילי בן אוזיליו האלפון שלי

אמא

הרופא אמר "הסתרטנת". אמי הליטה את פניה בידיה. אמרתי לה משהו שנשמע כמו נחמה וקמתי לעבר הדלת, פתחתי, סגרתי וחזרתי, מסורבלת, לכיסא. "תשעים אחוזי ריפוי", אמר הרופא. לחצתי את כף ידי המזיעה לתוך ידה של אמי. אחר כך צעדנו במסדרון, שותקות, מנותקות, המולה של בית חולים מסביב. "אמא, אני הולכת למות?" "מה פתאום? אל תדברי שטויות." (ידעתי שהיא חושבת 'למה לא אני?' היא היתה הורגת את עצמה למעני.) החוץ מקבל את פנינו ביומיומיות כמעט מעליבה. למה העולם לא עומד מלכת? למה הרופאים לא מתרוצצים בחלוקים הלבנים שלהם כדי למצוא לי תרופה? עולם כמנהגו. קיוסק, נהגי מוניות, חולים, אורחים, רופאים, רבנים. אנחנו במונית. אמא שלי לוקחת שוב את ידי, מנשקת אותה ומניחה אותה ברוך על ברכי. הנהג מתעקש לדבר על תאונת רכבת בצומת בית יהושע. הצבעים בחוץ חזקים, השמים כחולים, השמש אכזרית. התחלות של משפטים, מחשבות על העתיד, והבנה שתכניות הן עסק פאתטי. אני נצמדת לאמי, ומניחה את ראשי על כתפה.

בתי

אמא את הולכת למות? אמרה לי בתי הקטנה.

כולנו הולכים למות.

מתי?

כל אחד בזמן שלו.

אמא, גם אני?

כן, גם את.

אמא, איך אני אמות?

כשתהיי זקנה, ואחרי שתחיי הרבה חיים, ואחרי שיהיו לך ילדים ונכדים אז תמותי.
ואיך את תמותי?

גמרה

הפועל 'לגמור' עבר מן העולם. החליף אותו הפועל 'לסיים'. סיימתי שיעורי בית, סיימתי לאכול, תני לי לסיים. פעם אפילו נשאלתי במיטה: סיימת? ואף שיש עדיין גמר-חתימה-טובה, גמר-גביע, נגמר לו הסוס, לרוב האנשים זה נשמע מוזר כשאני מכריזה: גמרתי! ככה, בסוף פעולה יומיומית. יש משהו כל-כך מנומס בפועל לסיים, כל-כך לא מתחייב. והפועל לגמור ברור, חד, לא משאיר מקום להיסוס ולספק. כשאמות, אגמור את חיי, לא אסיים אותם.

דם

אחותי אמרה לי בטלפון: "אני בהדסה... הבדיקות לא בסדר." שאלתי: "איזה בדיקות? הבדיקות של מי?" כאילו מישהו מלבדי עשה בדיקות דם לפני שבוע, בגלל בליטה חדשה בקדקוד. "שלך, שלך, חמודה," ענתה לי בעדינות. את זעקותי שמעה כל השכונה. באיזשהו שלב נהמותי גועוע והפכנו לבחילה, בחילה של אימה, שליוותה אותי חודשים רבים אחר כך. הבטתי בעיניו האדומות של הגבר שלי והבנתי שדיבר כבר עם אחותי. לא רק הדם שלי יודע לפני, גם אמא שלי, ואחותי שאספה אותה לבית החולים כדי לדבר עם הרופאה שלי, והגבר שלי, שקיבל את הבשורה, ונשאר בבית כדי להיות אתי כשאחותי תתקשר אלי, לאחר שתנדנד לרופאה בעניין הדם שלי שיודע הכל.

הרפיה

הרפיה בקבוצה. אני מנסה להתרכז בקולו החם של המנחה. כבר הגענו אל הבית על החוף. הפסדתי את השביל והפגישה המשמעותית שמחכה לי בסופו. אני יודעת שהקבוצה תיכנס בקרוב להרפיה – וזה החלק שאני אוהבת, דממה ונחירות הנרדמים – אבל אני סוטה מהשביל. אני מגיעה לסלע גדול, מתיישבת ומחכה. משמאלי אני שומעת פסיעות קטנות וחרישיות. אני יודעת: אלה בנותי. העולם נעצר בשביל הדקה היקרה הזאת, ורק קול הרגליים הקטנות, שכל פסיעה שלהן מקרבת אותי לרגע האחד והיחיד, נשמע כעת. הן צועדות יחד, מטפסות על הסלע בשתיקה, ומתיישבות בחיקי, לא רבות על המקום הצר

מדי, כאילו יודעות שאין זה הזמן ואין זמן. שלושתנו מחייכות, ואני מקיפה אותן בזרועותי, חזק חזק. שגם זה ייצרב בתודעה. אני קוברת את ראשי ביניהן, נחיר ימין שלי בשערה של האחת והנחיר השמאלי שואף את צווארה של האחרת. אני יכולה להשתכר מהריח אבל אני מרחיקה מעט את פני ומתכוונת בהן. מבטן מביע ביטחון רב. העובדה שאני פה, מחבקת אותן, כל-כך מובנת מאליה בשבילן, וכל-כך מכאיבה לי. חיינו רצופים פרידות, וכל-כך הקפדתי להרגיע אותן, שאמא הולכת אבל תחזור. איך מקיימים את הפרידה האחרונה? איזו מתנה אני יכולה לתת להן מלבד שיברון לב. מליחות צורבת את עיני. הגדולה מביטה בי, מרימה בידה את סנטרי השמוט. את ידה השנייה היא מחליקה לכיסה של אחותה הקטנה ושולפת משם חפיסת קלפים. אמא, רוצה טאקי? וכבר היא מחלקת. הקטנה שמחה, פניה עולצים עם כל קלף שהיא חושפת – קיבלה קלפים טובים – ואני מצטרפת בשמחה. הרפיה.

ווקאליות

הכאבים מדברים אתי. כל אחד מדבר בשפתו. עצם החזה מדברת בצליפות, חוליה 6L גוברת עליה במדקרות, עצם הירך מזדקקת ומכריזה "גם אני פה". הגולגולת הולמת בחבטות קצובות. קאקופוניה. אבל תוחלת חיי נרשמת על הצג במוחי בספרה דיגיטאלית אדומה.

זיכרון

עכשיו אני באמת מסוגלת להרגיש בגוף את דבר היותי בת חלוף.
ואני מנסה לשמר את עצמי
וגם את התחושה הזאת
שגורמת לי לחבק זר ענק של פרחי זיכריני
ולהגיש אותו לבנותי.

חנייה

הסכימו ביניהן הרשויות שמחלתי הגרורתית היא כרונית ועל כן ניפקו לי תו חנייה לבן צחור עם משולש ירוק, ואני נוהגת בעיר, מחנה איפה שמתחשק לי, ולבי מתרוגן בכל חנייה כמלכה שעצמותיה יבשות.

טיפול

בבוקר אני נוהגת מתל אביב לבית החולים. מכון שרת. שתי קומות למטה. "מה שלומך?" "בסדר". "איך עבר?" "בסדר, קצת בחילה, קצת עצירות, קצת הקאות והתנפחתי." "לא, את נראית יופי, מתאים לך להשמין קצת." וקצת טפיחות על הזרוע, לחפש את הווריד הכי טוב. "נו, הצלחת לתקוע?" "אל תגידי לתקוע. אל תגידי לתקוע." דליה מצליחה, דליה שפניה נוהרות. היא כבר ראתה הרבה, יודעת שהעולם מתחלק לאלה שאובחנו, ולאלה שעדיין לא. אני אוהבת את המשפט הזה ומצטטת אותו בכל עת. עכשיו אני יושבת ומחכה לתוצאות הספירה, לראות אם גופי יכול לעמוד בעוד מנה של רעל, או כמו שהאחיות אומרות לי פה "אל תגידי רעל, אל תגידי רעל". רעל. השקית עם החומר תלויה גבוה מעלי, דוממת אלי בצבעה האדום הבוהק, ומטפטפת לתוכי. ואני חולפת בין החדרים, בוחרת מיטה, "בוקר טוב", "בוקר טוב", "בוקר טוב". מוציאה מהארון שמיכה וכרית, מסתכלת, לא מסתכלת, על חברי לחדר, מניחה על הארונות טלפון וספר, ויוצאת לעשן. הברז תקוע בווריד, יושבת בחוץ ושואפת. אחר כך למיטה שוקעת לתוך הספר. דליה נכנסת, מחברת אותי. אני נרדמת, מתעוררת, קוראת, ישנה, מדברת בטלפון, השקית נגמרה, צריך להחליף, דליה באה, מעירה אותי, מחליפה, "את עייפה?" "כן, תעשי יותר מהר, אני חייבת להגיע הביתה." מנמנמת, קוראת, נגמר, במדרגות חזרה, בדרך, הרגליים עייפות, הראש מעומעם, לנהוג בזהירות, נסיעה ארוכה, צימאון, רעב, בחילה, השמש שוקעת, משקפי שמש, תתרכזי, תתרכזי, הכל בסדר, רדיו, מוסיקה, לא מוסיקה, הדרך מכוערת והכביש מלא אנשים תמימים, אלה שעדיין לא אובחנו, אלה שבינתיים הרגל שלהם רק על הגז, קדימה, קדימה, הביתה.

יקירי

אמא, אבא, אחותי ואני יושבים בבית קפה. שעת דמדומים, ערב קיצי מצמרר. אני מזמינה תה ירוק, אבא – קפה בוץ, אחותי – אמריקנו, ואמא אספרסו כפול – כמוני בימים ההם. לרגע אנחנו שוב המשפחה הגרעינית, לפני שהתאים החלו לפתח מוטאציות. אני הוזה את ילדותי. קולו של אבי מפריע. "את כועסת עלינו?" "על מה?" "שלא כל כך הצלחנו עם הבריאות שלך?" ההתעסקות הפתאומית של אבי ברגשות מלחיצה אותי. הדמעות עולות. אני נערה בשמלה לבנה, אבא אמא ואחותי מקבלים את פני בבן גוריון, בחזרה מטיול לפני גיוס, הגעגועים מתפוצצים לחיבוקים סוערים עם שלושתם. רגעים קטנים חולפים לי

מול העיניים, הם מחכים בתור, קצרי רוח, לגלות את עצמם, מתרוצצים קדימה ואחורה, ואני אומרת לאבי, "לא, אבא, אני לא כועסת."

פְּבוּדָה

שדה התעופה באנטליה. חוזרים הביתה. אני נחפזת לשער העלייה למטוס. תיק כבד על כתפי, שקית בידי השמאלית, ידה הקטנה של בתי אחוזה בכף ידי הימנית. ידינו מחליקות בגלל הזיעה, אך ביטחון רב נטוע באחיזה. ידה קטנה אבל מגעה כל-כך מוכר. התיק חותך את כתפי עם כל צעד ואני מרגישה את עצם הבריח שלי חורקת, כבד לי. קול קטן לוחש בתוך ראשי: "הייתי חולה, אני לא יכולה לגרור את גופי עד קצה גבול היכולת, אין לי כוח." אני ממשיכה ללכת, מותחת ומושכת את עצמי, וכשאני בתור הארוך, אשה שזופה ומטופחת, אוחזת תיק איפור מוכסף, נדחפת באלגנטיות לפנינו, אני הולכת אליה, אני רוצה לזעוק, רגלי רועדות, גברת, אין לי כוח, אני חולת סרטן, אני חייבת להגיד לה, אם אני רוצה שהיא תדע, שערי צימח כבר. אבל אני חוזרת אל משפחתי, ועונה בסבלנות של קצה גבול היכולת לשאלת בתי: "אמא מה רצתה האשה עם השערות הצהובות?" גם לגבר שלי אני רוצה לזעוק, אני חולה, אני אמורה להיות פטורה מכל זה, ואני לא אומרת כלום, המשאות הכבדים חותכים את גבי, אבל הם גם מזכירים לי שיש לי עדיין עצמות. ובאנחת רווחה אני שומטת את התיק הכבד על הרצפה.

לקוחות

אני מחזיקה המון לקוחות: אחיות, רנטגנאים, פקידים, רוקחים, פסיכולוגים, הילרים, בנוסף לקליניטורה הרגילה של עוזרי בית, בייבי סיטרים, מורים, נהגי מוניות.

מיץ

במיטה, מאוחר, גשם בחוץ, ולמרות הבדיקות הלא ברורות, לבי נשטף, מעיין החיים שלי בוקע. סדיני הפלנל המשובצים הישנים, מהתקופה של לפני, מקדמים אותי בחמימות, ואני מתחפרת בתוכם. הגבר שלי מופתע, לא שואל יותר מדי שאלות. הוא מכיר את גופי החסר, ובגופו הוא יוצק תוכן חדש לאהבה, אבל רק גופי נמצא פה והראש בורח למחוזות אחרים, אני פוקחת עיניים, מביטה בטלוויזיה הכבויה מולי. בעיני רוחי אני רואה את צנצנת

הפורמלין עם שדי הכרות מונחת עליה בשלווה, הפטמה מביטה בי כמו קיקלופ. אני מחייכת אליה, אומרת לה לילה טוב, וממשיכה.

נחלת הכלל

פתאום שואלים אותך לשלומך ומצפים לתשובה מפורטת, גם כאלה שלא נמנים על חוג הקרובים, חייבים לדעת את כל הפרטים. בתור ילדה שקראה, מתייפחת, סיפורי שואה, בלי סוף, אני יכולה להבין את זה. יש בסרטן משהו מרתק, הוא כמעט סלבריטי. ואני מוסרת פרטים אינטימיים לכל מיני אנשים, כמו חבר של סלבריטאי. לאחר שעניתי בסבלנות על כל השאלות, וגם עודדתי את העומד מולי לא להיות נבוך, נפרדתי ממנו לשלום.

ספרות מקצועית

כשגיליתי שהיצור שלי עבר לטייל במחוזות חדשים מיהרתי לספריית הפקולטה לרפואה. כמו נמלה קטנה הרגשתי בתוך ים הספרים. הבטתי בסטודנטים העייפים, דור העתיד של המחלה הארורה. תלמדו! הספר שלי כבד, מסובך ובאנגלית. לא ויתרתי. קראתי וקראתי, השעות נקפו. הסטודנטים סביבי התחלפו. כשהודיעה מערכת הכריזה שהספרייה תיסגר בעוד כמה רגעים התעוררתי משינה עמוקה. טיפת רוק איימה להכתים את הספר שלי. לפחות ישנתי.

עישון

התארחתי למשך יומיים במחלקה המיוחסת שמעניקה טיפול נמרץ, חלק מהזמן בדמדומים משונים, וברגע שחזרתי לעולם, התאוותי לסיגריה. ביקשתי, התחננתי, ניסיתי לסחוט, הצבתי אולטימטום, בכיתי, שתקתי, צעקתי, אפילו הכיתי את הטלוויזיה הקטנה ששכרו לי. שום דבר לא עזר. כל דורשי טובתי סירבו לשתף פעולה. הסיגריות הנכספות שכנו בארונית רחוקה מהמיטה, ולי אסור היה בתכלית האיסור לקום. המצב היה בלתי נסבל, שמעי יצא למרחקים, זו המאבדת את שפיותה בגלל סיגריה. אפילו במזנון דיברו עלי. באחת-עשרה בלילה, בעיצומה של התפרצות בכי חדשה, נשמעו דפיקות חרישיות, ובדלת הופיעה צלליתה העבה של האחות. קראו לה סוּטלנא, הבנתי שהלקוחה החדשה שלי נחושה בדעתה לבצע הכל כמו שצריך. להגיש לי סיר, לרחוץ אותי, להגיש לי מים, וכל זאת תוך שיחה ידידותית. ואני אמורה לשתף

פעולה, כי הלקוח תמיד צודק. ביקשתי ממנה סיגריה. זה הכל. היא, שכבר פנתה לעבר הארונית, נעצרה, שילבה ידיים ועשתה צ...צ...צ... מה פתאום סיגריה? והסבירה לי כמה זה מזיק לבריאות... ביקשתי סיר לילה. אני לא אכנס לתיאור התהליך רק אומר שבית החולים התחיל להשתמש בסירי לילה מקרטון. האחיות הקבועות ידעו שצריך לשים שניים ביחד, אחרת העסק נוזל. סוטלנה לא ידעה ולמרות שהתרעתי מבעוד מועד היא עמדה על כך שאחד מספיק. אולי מטעמי חיסכון. הייתי חלשה מכדי להתנגד, ובכל מקרה את אשר יגורתי בא. סוטלנה האדימה, מילמלה סליחה, ומיד יצאה להביא סדינים נקיים, ואני ניצלתי את ההזדמנות וחידשתי את בכיי. סוטלנה חזרה וניגשה למלאכת הרחצה בעילות מקצועית. כשפתחה את כפתורי חולצתי והמראה היכה את פניה, הבנתי שהרגע הזה לא יחזור, והקליינטית שלי בשלה למשא ומתן. כשגמרה לרחוץ אותי, להחליף את מצעי, והתיישבה מתנשמת על הכורסא, ריחמתי עליה, אבל אספתי את שארית כוחותי: "עכשו את כבר מוכנה לתת לי את הסיגריה המזוינת?" שותקת קמה סוטלנה מהכורסא, צעדה בכתפיים שמוטות לעבר הארון, פישפשה בתיק וחזרה עם הסיגריות והמצית. שלפתי סיגריה בידיים רועדות, סוטלנה פתחה את החלון, כבר אפשר היה להבחין בשחר של בוקר מהביל חדש. הוצאתי סיגריה נוספת מהחפיסה והושטתי לה, היא לקחה, והדליקה לשתינו.

פסטה

קיץ, אבן גבירול, צהרי יום, בדרך מן העירייה המכוערת, לדואר. גם בלי בשורות רעות אתה מרגיש שעולמך חרב. הנה ידידתי הוותיקה מולי. זיהיתי אותה מיד, עוד לפני שראתה אותי, ולשבריר שנייה כבר ראיתי את עצמי נופלת בזרועותיה. לא ידעתי שהיא חזרה, ושמחתי. היינו חברות טובות, ידידות נפש. בשבועות שקדמו לפגישה המקרית הייתי בעיצומו של תהליך אבחון מייגע, והיא היתה בחו"ל. שוחחנו בטלפון והיא ידעה באופן מאוד כללי מה המצב. נכון, חברותנו עלתה על שרטון כמה חודשים לפני כן, אמנם צלחנו את המכשול, אך משקע עוד עמד בינינו. היא נרתעה, התעשתה, שאלה לשלומי, והציעה שניכנס לקפה הקטן בפניה. נעניתי בשמחה. חשבתי לעצמי שהנה, מיד אני הולכת לשפוף את ליבי, רק אמלא את החוב הקטן ואשאל אותה איך היה בחו"ל. נפרץ סכר שלם של סיפורי חו"ל, שגם בזמנים רגילים יכולים להיות מייגעים למי שנשארים בארץ. אחרי ששמעתי את כל הרפתקאותיה – למן הפסטה אל-פומודורו ועד הריב הנורא עם בעלה, שמה לב חברתי שכבר נורא מאוחר, ואמרה, "אוי, דיברתי רק על עצמי, אז מה איתך? זה ממאיר?"

אמרתי לה, "בטח, זה סרטן!" והיא הסתכלה לי בעיניים במבט לח ואמרה "אל תדאגי, אני איתך, אני אתקשר אלייך."

צחוק

בדיחות אף פעם לא הצחיקו אותי, אבל כשהכלב הזקן שלנו חלה במחלה הקשה ההיא, לקח אותו הגבר שלי לרופא חיות, שהפנה אותו למחלקה האונקולוגית בבית החולים לחיות, שם הומלץ על כימותראפיה. עוד בדרכו חזרה הביתה טילפן הגבר שלי לבית החולים וקבע תור לטיפול. כשחזרנו הביתה שנינו, אני והכלב, כל אחד מבית החולים שלו, רוויים, כל אחד, בחומר הכימי שלו, ורצנו שנינו להקיא, כל אחד בפניתו שלו, צחקתי. מאוד.

קונספירציה

כמו רוב אזרחי ישראל, נצמדתי למקלט הטלוויזיה, והקשבתי לנאומו של הרמטכ"ל, שדיבר על האויב הנוכחי שלנו כסרטן ששלח גרורות, שצריך לכתוש אותו, למגר אותו. למה לא איידס בגוף האומה? למה לא פרקינסון הבא לכלותנו? אבל כשהרמטכ"ל אומר את המלה המפורשת: סרטן, בריש גלי, וקולו בוקע מאריזת המדים המרשימה, הוא יוצר את האפקט הראוי: וגורם לי לרוץ לשלשל. אם יש לי סרטן, ואם האויב הוא הסרטן, ואם האויב, שהוא הסרטן, שוכן בגוף האומה, אז אני גוף האומה? ואם אני גוף האומה, איזו מין אומה אני? האם אני מגינה על גופי היטב? או שמא יש לי אחריות מסוימת לצמיחת הסרטן שלי? ואולי אני לא רק האומה, אלא גם הסרטן, אולי גם אני חלק מהסרטן שבגוף האומה? איזו תועלת אני יכולה להביא לאומה? ונניח שאני גם חולת סרטן, גם ענייה, וגם עולה חדשה, או יותר מזה, מה אם אני חולת סרטן פלסטינית? יהיה זה אך טבעי שהחייל הצעיר העומד במחסום יעמוד על דעתו שאני לא בדרך לכימותראפיה ויתעקש שהגידול שבבטני הוא מטען חבלה, כי אז אני לא רק חולת סרטן, אני היא הסרטן, ואת הסרטן צריך למגר. בעודי יושבת על האסלה אני מהרהרת, בין התכווצות אחת לשנייה, שבעצם אין זה מקרה שהצבא משתמש בעולם הדימויים מתחום הרפואה, והאגודה למלחמה בסרטן משתמשת במטאפורות מיליטריסטיות. אולי נרקמה לה קונספירציה קטנה? אולי הסרטן הוא אמצעי דילול לעודף החלשים בארצנו הקטנה? מה כבר יקרה אם כמה מאזרחיה החלשים, הנתמכים של המדינה ימותו ויפטרו את המדינה מעולם היקר? אולי יש להם הסכם עודפים: מי שלא

ימות במלחמה, ימות מסרטן, ולהפך – השורדים את המחלה ימותו מפגיעה ישירה של טיל.

רוח

הקרחת היא הטלאי הצהוב של חולי הסרטן, אבל משום שאנחנו חיים כמאה העשרים ואחת, החברה לא אוהבת לראות את הטלאי הצהוב. הזמנתי לי את הפיאה הכי טובה בשוק, יקר, אבל קופת חולים משתתפת. אני נראית נחמד, קצת מגרד, אני נראית נחמד, קצת מחמם, אני נראית נחמד, נדבקתי בכינים, אני נראית נחמד. פסח קרב, פריחה באוויר, תכונה רבה של ניקיון ומיון סביבי, והקרחת שלי מתמרמרת, אני רוצה לצאת היא אומרת, גם אני רוצה פסח. לילה, השמים מתפוצצים מכוכביא, דיסק של קאט סטיבנס, האוטו עמוס בכל מה שנכנס, ואני מרוצה, נעים לי ככה עם הגבר שלי, שותקת, אין לנו צורך לדבר, הבנות ישנות מאחורה. נוסעים ונוסעים, וכשהשחר עולה ואנחנו מגיעים, המולה נעימה מסביב, הבאגאז' פעור, מתרוקן מתיקים ושמיכות וצעצועים וספרים, ואני מורידה את הפאה. הרוח היבשה אומרת לקרחת שלי שלום וברוכה הבאה, והקרחת משיבה שלום בקול צרוד, כמי שישב בצינוק והשתמש בקולו לראשונה מזה זמן רב, ואני כבר מחייכת וזורקת את הפיאה היקרה לתוך הבאגאז', והיא שוכבת לה מרוטה ונעלבת. תיעלבי, לא נורא, אני סוגרת את מכסה הבאגאז' בטריקה.

שדי

אני לפני הכריתה, ומציעים לי לשחזר את השד שלי באותו תהליך. אני יושבת בתור להתייעצות אצל גדול הפלסטיקאים בארץ. אתי מחכות נערה עם אף חבוש, ואשה בלונדית גבוהה שמשוחה עם בן-זוגה, אני מבינה כי מתיחת הבטן על הפרק והיא נרגשת. לשמאלי גבר נמוך, עם פנים משוקמים מכוויות. אני נכנסת. גדול הפלסטיקאים מברך אותי בניע ראש, ומורה לי לשבת. מעיף מבט בתיק הרפואי שלי. "אצלך", הוא אומר, אחרי שאני פושטת את החולצה והחזייה, "מקסימום CC200, מה דעתך שנגדיל ל-CC300?" אני אומרת "מה נגדיל? מה יהיה עם השני?" "נגדיל גם אותו!" הוא מכריז, ושולף אלבומי ניצחון של שדיים. "השד שאני אעשה לך יהיה מושלם, והשני..." תנועת הביטול של ידו מבהירה לי טוב טוב את מה שלא אמר, שגם השד הבריא, רחוק מלהיות יצירת פאר בעיניו של אסתטיקון-פלאסטיקון. אני מזכירה לו שאני רוצה להיות בריאה. ברור, ברור, הוא אומר ושולף ממגירתו דוגמאות של

שקיות עגלגלות בכל מיני גדלים. אני לוקחת אחת בידי, מגעה כשל חילזון שאיבד את ביתו. אני מעבירה אותה לידי השנייה, ומיד ליד, ככדור משחק. האצבעות שלי אוצרות בתוכן הרבה זעם, והמפרקים מקופלים בעלבון. אני אומרת תודה רבה מנומסת, ומתכוננת למנוסה. אני צועקת: "תפוס!" ומשליכה את השקית לעברו.

תקווה

אני אוהבת אולימפיאדות, למרות שאני מסרבת לקחת חלק באירועים המוניים. הרבה כבר נאמר על המפגן הספורטיבי, על יפי הגוף, על קצה גבול היכולת, על הזכות השווה לכל. שעתה הגדולה של אפריקה. אני צופה במירוץ, חפיסת שוקולד בידי, שתי קוביות שוקולד בפי, איש נותן את האות והן שועטות קדימה. אני משתאה אל מול העוצמה, היופי, הנחישות, ומחפשת בגופי אותה עוצמה. את ארטמיס, אני אומרת, אלת הציד הנחושה, ששילמה בשדה השמאלי, כדי שתוכל לכוון טוב־טוב את החץ שלה למטרה. אבל איפה המטרה? לאן אני יורה? מבט נוסף בטלוויזיה, האלה מגאנה בקפיצות ניצחון לשמים, ואני יודעת איפה המטרה. להיות פה על הספה באולימפיאדה הבאה.

ורד ריבקין

שני שירים

אם נולד אוהב אדם

בִּינְתִים הַמְסַפְּרִים גִּזְרִים אֶת הַשְּׁמוּעָה
 בְּדַבַּר חַיִּי הַשּׁוֹקְעִים.
 הִיא נִקְלִית כְּהַעֲרָה שְׂכוּחָה
 וְהִיא מְכַבֶּדָה עַל שׁוֹמְעָה הִיחִידִי,
 הָאָדִישׁ.

אַרוּחוֹת גְּדוֹלוֹת מְדֵי הַכְּנָתִי;
 אוֹרְחֵי לְאֶכְלֵן לֹא יָכֹלוּ
 בְּלִי סִבִּין.

מִן הַהָרִים וְהַגְּבְּעוֹת נִתֵּן לְלִמּוּד
 שְׁאֲנַחְנוּ מִבִּיטִים מִן הַמִּישׁוֹר.
 כְּשֶׁמַּגִּיעַ אָדָם לְהַרְרִיו
 מִי יִרְאֶה אוֹתוֹ וַיִּשְׁפִּיכְנוּ לִישׁוֹן?

בשבח התווה

הִפָּה מוֹסִיף לְדַבֵּר
 וְהַצְּעָדִים מְתַלְשָׁרִים כְּעֵנֶשׂ מְתוּחַ
 כָּל עֲמָלֵי לְרוּחַ
 וְכָל רְכוּשֵׁי בְּצִלְלֵה
 אֶל הַתְּהוֹ הַנֶּחֱ.

אֲנִי הַעֲפָה מִיְמִינוֹ שֶׁל הָאִשֶּׁר לְשִׁמְאֵלוֹ

אָני המוטטחת אָל דְּפִנּוֹתָיו.
הוא מְכַנֵּס אותי אֵליוּ כְּאֵס;
שִׁינֵי עוד לא חֲשׂוּפֹת.

אָני יושֶׁבֶת בְּכַגְדֵי וּפִי בְּתוֹךְ דְּבוּרוֹ.
הוא נִבְעֵת וּמְזַדְּרֵז לְכְרוּחַ
מְכָל מַעֲשֵׂה שְׂקֵצָה־קֵצָהוּ
מְפָרֵשׁ.

אביגיל גרץ

קורבן

עַד אוֹתוֹ מִקְרָה, הִרְגַשְׁתִּי כְמוֹ בְתוֹ שֶׁל הַמְשִׁיחַ אוֹ כְמוֹ הַמְשִׁיחַ עֲצֻמוֹ, כְּשֶׁדָּפִי פִרְשֵׁת הַשְּׁבֹועַ מְכֻוֻּנְסִים בְּשִׁקִּית פִּלְסְטִיק שְׁקוּפָה, מוֹנַחִים בְּאַרְגֵּז תְּנוּבָה צְמוּד לְאַחֲרֵי אֹפְנִי. הֵייתִי מְדַמִּינַת אוֹתָם מְפִיצִים אוֹר בְּעוֹדֵי דוּאָה בְּרַחוּבוֹת הַחֲשׂוֹכִים שֶׁל דְרוֹם תֵּל-אַבִּיב, רַחוּבוֹת שֶׁאֵפִילוֹ שְׁלֹטִיהֶם רִבִּי הַהוֹד – 'מְסִילַת יִשְׂרָאֵל', 'חֲכָמֵי צִיּוֹן' – עֵיפּוֹ מִלְזָהוֹר. גַּם לֹא הָיָה בִּי פֶחַד מְעִינֵי הַעוֹבְדִים הַזֵּרִים אוֹ מְרַעְשֵׁי הַמְכֻוֻּנִיּוֹת הָאֲדוּמוֹת הַמְמַהְרֹת לְעַקְוָה, אֹפְנֵי יוֹם הַהוֹלְדֵת הַשְּׁלוֹשִׁים שְׁלִי, כִּךְ הָאֲמַנְתִּי, יִגְנוּ עָלַי מִכָּל צָרָה.

בְּפִרְשֵׁת שְׁמִינֵי זֶה קָרָה, זֶה הַמוֹנָה אֶת הַחִיּוֹת הַמּוֹתְרוֹת לְאַכִּילָה וְאֶת הָאֲסוּרוֹת עֲלִינוֹ, מִתְּקָה מְפִנֵי שִׁיקוֹץ הַנֶּפֶשׁ אֲבָל לִפְנֵי כָל הָאִיסוּרִים הַמְפּוֹרְטִים מְעוֹרְרֵי הַתִּיאֲבוֹן, שׁוֹרֶפֶת שְׁנִיִּים מִבְּנֵי שֶׁל אֶהְרֹן. חֲרִיקַת בְּלִמִּים שֶׁל מוֹנֵית גְּדוּלָה עֲצָרָה אוֹתִי בְּמִדְרוֹן דֶּרֶךְ סְלֵמָה בּוֹאכָה שְׁדֵרוֹת הַר-צִיּוֹן. יִצוֹר קֶטֶן, סִפֵּק יֵלֵד סִפֵּק נְעֵרָה, פֶּרֶץ מִהַמְכֻוֻּנֵית, נִפְל אוֹ נִזְרֵק וּמִיד קָם עַל רִגְלָיו וְהִתְחִיל לְנוֹס מִפְּנֵי גִבְרָה שֶׁהָיָה כְּפּוֹל מִמֶּנּוּ בְּרוּחַב. חֲיִיגַתִּי 100, כְּמוֹ שֶׁאֲמָרוּ בְּתִשְׁבִּיעֵי הַיָּמִים הָהֵם, כְּשֶׁהָיָה עֶרוֹץ אֶחָד וְאַלֹהִים אֶחָד.

מוֹכְרָחִים לְשִׁלּוֹחַ נִיידֵת, הִנֵּה הַמְסַפֵּר שֶׁל הַרְכָּב, הִנֵּה גִבְרָה רוֹדֵף אַחֲרֵי אִשָּׁה, כֵּן זֶה בּוֹדְאוֹת אִשָּׁה קִטְנָה וְהַחֹלְצָה שֶׁלָּהּ קְרוּעָה וְהִיא בּוֹרַחַת כְּמוֹ שֶׁהָיָה יִשְׂרָאֵל אֶל הַמְזֻנָּן וְזֶה בְּדִיוֹק מֵהַ שְׁאֵנִי הֵייתִי עוֹשֶׂה וְשׁוֹב הֵם יוֹצֵאִים בְּנִפְרָד וּמִתְקַרְבִּים לְאוֹטוֹ כְּמוֹ שְׁנִיִּים בְּדוּ-קָרֵב פּוֹסְעִים בְּטַעוֹת לְאוֹתוֹ כִּיּוֹן. וְאֵנִי מְדוּוּחַת לְדַמּוֹת הַנְּעֵרִית בְּעוֹבְרָה עַל פְּנֵי שַׁעַל הַקֶּן מַחְכָּה הַמְשַׁטְרָה וְאֵנִי שׁוֹאֵלֶת אִם הִיא בְּסִדֵּר, כִּי אֵנִי רִאִיתִי הַכֹּל. אֲבָל הִיא מוֹרָה לִי לְנִתֵּק אֶת הַשִּׁיחָה וְהוֹלֶכֶת אַחֲרֵי הָאִישׁ וּמְרִימָה טִלְפוֹן סִלּוּרִי קֶטֶן מִהַכְּבִישׁ. הוּא מְצִידוֹ נִכְנָס לְרִכְבָּ וְשׁוֹעֵט לְדַרְכוֹ.

”את בסדר?”

”ראית מה הוא עשה לי? ראית?”

וּפְתָאוֹם אֵנִי מְבִינָה שְׁקִרְעֵי הַחֹלְצָה הֵם חֶלֶק מִהָאֹפְנָה וְהַרְזוֹן הַמְעוֹרֵר בִּי קִנְאָה נִרְאָה שְׁדוּף וְכִשְׁהַמְשִׁיכָה לְלַכֵּת בְּתַזְזִית אֵנִי שׁוֹאֵלֶת אִם הִיא רּוֹצֵה לְשִׁתּוֹת מְשֵׁהוּ וְהִיא אוֹמֶרֶת אֵנִי רּוֹצֵה טְרֹפִית. טְרֹפִית כְּמוֹ בְּטִיּוּלֵי בֵּית הַסֵּפֶר שֶׁאֵף פֶּעַם לֹא יִכּוֹלְתִי לְבַקֵּשׁ מִהוֹרֵי הַהִתְלוּוֹת אֲלֵיהֶם. אֵנִי מְצִיעָה לָהּ מִיָּץ מִנְגוֹ וְהִיא

מציעה לשמור לי על האופניים, האופניים חדשים, והיא, מי היא? אני עוצמת את העיניים באומץ וסומכת עליה שתשמור עליהם, וכשאת יוצאת מאור הניאון של הקיוסק אני רואה שני גברים במכונית זורקים לה שתי סיגריות, ונלוזה שכמותי, כשהיא מזדקפת, אני מגישה לה את הבקבוק ואיתו גם את העודף שהיא מכניסה לכיס הקטנטן של הג'ינס.

"בואי נלך", היא מעירה אותי ואני נצמדת לכידון האופניים שלי ושואלת אותה לשְמָה במקום לאן הולכים. קוראים לה מרב. אני מזיעה כשהיא שולחת לעברי יד. אני מביטה בכפה הפרושה, לוחצת לה את היד ואומרת, "מרב, איזה יופי כמו לאחינית החדשה שלי." כמה התנגדתי לשם ההוא, בחירה גרועה בעלת פוטנציאל דרדור עד כדי פרוחה ירושלמית. והנה אני פוסעת אל לב התחנה המרכזית הישנה כאילו אני בביתי המוכר.

על מה דיברנו אני כבר לא זוכרת אבל בתחילה הצעתי לה לשנות קפה ברוטשילד ולמרות הקרבה המצמררת של השדרות היא שאלה איפה זה, כאילו דיברנו על השדרה החמישית בניו-יורק, ולמרות שלמדנו בפרשה להבדיל בין טמא לטהור הרגשתי שוב כמו תינוקת שסנטו בה והיא שוכחת הכל. פתאום היה זה טבעי שהחלפנו טלפונים. "אבל אין לי שיחות יוצאות," היא מחייכת לראשונה וחושפת שן צדית שחורה ומבקשת, "בואי אתי עוד קצת," ומפנה את מבטה לגינת הנרקומנים. אני מסרבת להשאיר את האופניים קשורים מאחור ויחד עם החשש מחפצים מְפִנְצָרִים ומהכפלת זרותי במקום, אנחנו פוסעות בגינה שעה שאיש מהפרצופים העייפים שנמצאים בה – כולם מכירים את בת לוויית – לא מרים אפילו גבה בגללי. רק ראש הסוחרים הורס את האידיליה ופוסק שאין למרב די כסף. אני באמת מצטערת שאין לי איך לעזור לה, הרי בעצם גם אני חיה מהיד אל הפה, נתמכת בידי אמא ואבא, מפיצה תורתם.

גם סביב המדורה הקטנה בגינה לא היה אף מלווה, אבל היה שם מזון מטונף שחיקה לה, ואני קינאתי אפילו עליו, על כך שהיא יכולה לבוא כמו שהיא, עם כל אוֹרָח, בלי להתבייש בבלגן או בפרצופים המחוטטים ומחוסרי השיניים שמהנהנים לה לשלום ונותנים סיגריה. בעיקר קינאתי שהיא יודעת מה היא רוצה. בשבילי רצון הוא דבר מסוכן ותמיד נגמר בכבי בודד. אבל מרב רצתה לעזוב את חמימות המדורה ולהשיג כסף. היא גם רצתה שאשאר איתה עוד קצת, ידעה שאני כמו כלבלב, הולכת אחרי מי שרוצה בי.

"בת כמה את?" היא שאלה ואני עניתי שלושים. נדמה היה שהיא מגלגלת בתוך עצמה את המספר המרשים. אולי לא היתה בטוחה שתזכה לחיות עד שתהיה כל-כך מבוגרת. רציתי להודות לה שהיא לא שואלת 'אז מה את עושה?' אבל שאלתי אם היא חושבת להפסיק והיא אמרה שזה קשה מדי. היו פעמים שבהן הצליחה, אבל מה הטעם? רציתי לספר לה כמה גם אני מתאמצת

לברוא את עצמי מחדש (חלוקה אחרת של פרשות השבוע) וכמה אני רוצה שיאהבו אותי כמו שאני, גם בלי ללכת לבית הכנסת, אבל פחדתי שהיא לא תבין, כמו שלא הבינה למה אני לא עושה גבות ואיך בגיל שלושים, אם אני נורמלית, למה אני לא אמא.

הגענו לרחוב הראשי בו עמדה ניידת משטרה ובסמוך אליה עמדה ופיטפטה בחורה מבוגרת. מרב הציצה פנימה וחייכה אלי בשוכבות. 'אני רוצה להיות שוטרת, כמה פעמים אמרתי להם שאני רוצה להתנדב למשטרה.' קול שבקע מבפנים אמר, 'את יודעת את התנאים מרב' ותוך ששמעתי נקישות מקלדת, סחפה אותי מרב להביט פנימה כדי לראות תמונה גדולה שלה מרצדת על המסך כאילו יש לה בוק במשטרת ישראל. השוטרת הסתכלה באוטומטיות על שעון היד והוסיפה לדיווח אחת עשרה וחצי. כל-כך מאוחר. מי יוכל לחלץ אותי מכאן?

'ומי זאת?' 'חברה שלי.' 'לא כדאי לך להסתובב פה.' חייכתי בנימוס כועס. 'עלי על האופניים וסעי מפה,' הוסיף השוטר שישב לצידה. וכשמרב הסתכלה עלי בחשש שמא איעלם, הזכיר לי המבט שלה את הבדיחה המאירת את פרשת שמיני לילדים, שם דג קטן שואל את אמא שלו – מותר לאכול אותנו? המשכנו לחצר מוזנחת של בניין. ברנש אחד הציע למרב הנחה, למרות המעות שהוספתי לה, אבל לא היה בכך כדי לקנות מנה הגונה. אז עצרה מכונית שהאטה בגלל האופניים שלי. תחכי לי? שאלה ואני הבטחתי להישאר. "אני רק קופצת לפה לחניון," הרגיעה. חיכיתי וניסיתי לשמוח בחלקי. השוויתי בין סכסוכי מצוקות הילדות שלי, לעומת אלה שלה. גם היא גדלה בבית שבילבל בין שפות של קודש וחול. אבל לה יש לאן לחזור, המזרן בגן והגוף הרזה והפנימייה הדתית בבת-ים, שם ישנה. איך בלי להתבלבל סיפרה על עיסוקי ההורים, לי, שאחרי חמש שנים בתל-אביב עדיין מסתירה שאבא שלי הוא רב קונסרבטיבי.

בדיוק כשאני מחליטה להחביא את המחשבה שגם אם הורי ימותו, לא בטוח שתשתנה יכולתם לחבק, מגיעה מרב בריצה נרגשת, ושואלת אם אני יכולה לבוא רגע. בחניון הנטוש דלת המכונית פתוחה והיא אומרת שהיא תוכל להרוויח המון אם אני רק אשב עם הצמה שלי ואסתכל, כי זה מה שהוא רוצה והוא מבין שאני אחרת, היא לוחשת בגאווה, והוא מוכן לשלם. הבנתי כמה היא צריכה אותי, ואני באמת לא חייבת להיות כל-כך שיפוטית. "אני לא עוזבת את האופניים," אמרתי, ומרב אמרה שהוא מוכן שהיא רק תמצוץ לו. כמו לילד היא הסבירה לי שהיא תכרע על הרצפה, הוא יישב בתוך האוטו, ואני אשאר על האופניים ואסתכל. "רק להסתכל ואחר-כך נסתדר, ואולי אפילו נלך לרוטשילד שלך."

"אני חושבת שאני צריכה ללכת," מי זאת האני הזאת המגמגמת וחושבת שיש בה אני? אני שאצליח לעזור לה לצאת מהמעגל שלה ולהורות לה להבדיל בין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאָכַל, אני היודעת שלא באמת אסבול בזמן שהגבר ההוא ינעץ בי מבט ויפשיט את המחוללת שבי, בכלל לא אחרת ממרב, בי הוא יחדור ויראה את הגוף השמן מדי שאיש לא התאמץ לעָרְסֵל במבט אוהב. לספר לה איך פעם סירבתי למישהו שהושיב אותי בשירותים של איזה קפה? אמרתי לו שכאלו דברים אני לא עושה, ותוך שרכס את מכנסיו באכזבה, הזמנתי אותו לבוא אלי הביתה.

"יופי," כמו בימאית הושיבה אותי. לפני שכופפה את ברכיה השלדיות על האספלט התל-אביבי החם, יצאתי מהתנוחה הזאת וכמו סרסורית רחמנייה הוצאתי את הפרשות שלי משקית הניילון ונתתי לה את הפלסטיק שיחצוץ. הגבר היה אדיב ממני ונתן לה סמרטוט משומן. מרב חייכה בממזריות וליטפה את השוק שלו בעדינות שעוררה בי בחילה איומה עוד לפני שמשהו בכלל התחיל.

היא פורשת את מצעה הכפול ומכופפת את ראשה ואני מסתכלת לעבר החניון אולי ימצא שלט יציאה עם ניאון ירוק. ריצ'רץ' נפתח מנסר את הלילה. "אינטליגנטית," שמעתי את הכומר ההוא, ככה הוא נראה לי. אז הבטתי בו וחיכתי חיוך עקום מעל מרב שקפאה לרגע. "כן, תמשיכי, אני אוהב אינטליגנטיות." עיני ננעצו בידה של מרב שהמשיכה לגפף ברפות את הירך שלו. לכי מכאן אני שומעת משהו לוחש בתוכי, לכי, ככה מול הגב השבוי שלה, זו את או היא, לכי לך בזמן שהיא מקריבה אֶת הַפְּלִיּוֹת, נחושה לפרנס את עצמה, סעי לך על אופני שלושים השנים. "אינטליגנטית," הוא לא מרפה ואני בולעת את הרוק ומנסה לחשב כמה זמן זה לוקח לגבר, ומתכננת איך מחר אלך עם מרב למקום ההוא באלנבי שעוסק בשיקום. היא כל-כך מרוכזת, והסיפוק שלו מתשומת הלב הכפולה מצמית אותי. אני רוצה ליישר את הגב ולנשום עמוק ולדמיין שבת בבוקר. אבא לא הולך לעבודה בבית-כנסת ומכין לי פנקייק. "אינ-ט-לי-גנ-טית" הוא כמעט גומר ואני מקנאת בו, בגב האומלל שלה, ובעיקר בתשוקה המשותפת לשניהם. אני מזדרזת לברוח משם, רוכבת מהר, בלי אוויר, סנדל נקרע לי, אני לא שומעת את אקורד הסיום של הכומר, לא רואה את מרב מתענגת על המענק שלה. אני מפליגה משם בלי לשים לב איך פרחו פרשות השבוע מהארגז והתפזרו ברחבי החניון.

אלי אליהו

חמישה שירים

אגרוף

מה שְׁחִי
בלילה
מקיץ
עכשו
לטרוף
את האור

ביער הכרזל הקר
מול
להב הקרח

מגדף הלב
כשפור

מתקמץ לאגרוף.

בראשית

באתי לעולם בגוף ראשון
יחיד. עוד לא
הנה לי אלהים
עוד לא ידעתי שמעפר באתי.
מעל ראשי
עצים הסתעפו בלי הרף

וְכוֹכָבִים נְטֹרְפוּ
 כְּמוֹ תְּפִיסַת קַלְפִּים.
 הַכֹּל עוֹד הִזָּה בְּכַחֲי,
 כָּל חַיִּי,
 כְּמוֹ טֶפֶה כְּבֹדָה
 עַל קֶצֶה
 הַעֲלָה.

שיר יקיצה

אֶת־יְשֻׁנָּה.
 שְׂבִיבֵי שְׁמֶשׁ
 מִתְּפִזִּים
 עַל עֵינֵיךָ הֶרְכּוּסוֹת.
 גּוֹפֵי שְׂכָר
 מִלֵּא בְּהֶבֶל עֲצָמֵי
 מִתְּהַדֵּק לְצַד גּוֹפֶךָ הַרִיק,
 מִחֲפָה שִׁישְׁחַל בְּךָ חוּט הַמַּחֲשָׁבָה
 הַדֵּק.

כְּשֶׁתְּקוּמֵי,
 וִילוּנוֹת יוֹסְטוּ,
 סְדִינִים יִתְקַפְּלוּ לְאַחֹר,
 לְהִקַּת תְּלוּמוֹת אֲתֵרוּנִים תִּתְעוֹפֶף
 לְכֹל עֶבֶר בְּבִהְלֵת אור.

בְּבַת אַחַת, כְּמוֹ בְּנִייעַת מְתֵג,
 כָּל הַבְּקָר הַצֹּהֵב
 נִדְלָק.

בית הספר הישן

כָּאֵן לְמִדָּתִי. הַפְּרָחִים נִמְרָטִים
תַּחַת רִגְלִי. הַבַּיִת –
בְּמִרְחָק צְעָקָה.

מוֹל שַׁעַר הַבְּרוֹזֶל אֲנִי
מִחְלִיד כְּכֹר שְׁלֵשִׁים שָׁנָה.

חַיִּי כְּמוֹ עֲשׂוּבִים שׁוֹטִים סְבִיב בּוֹר פְּעוֹר בְּאֲדָמָה.

ליל סכינים

מֵעַל רֹאשִׁי
שָׁמַיִם מְשֻׁחָזִי כּוֹכָבִים
וְתַעַר הַיָּרֵחַ
מְשַׁפֵּף אֶת צְמֶרֶת
הַבְּרוֹזֶשׁ

מִתְבוֹסֵס בְּנִפְשִׁי
אֲנִי נִהְדָּף
מִהֶרֶף לְהֶרֶף
עַד שֶׁתְּבוֹא שָׁנָה כְּמוֹ חֶרֶב
לְעֶרוֹף אֶת הַיּוֹם. עַד שֶׁיַּעֲצוֹם הַזְּמַן

דיגמונד פרויד

השלילה

האופן שבו פציינטיים מציגים לפנינו את העולה בדעתם¹ בעת העבודה האנליטית, מספק עילה לכמה אבחנות מעניינות. "אתה תחשוב עכשיו שאני רוצה לומר דבר מעליב, אבל באמת זו לא כוונתי." אנו מבינים שכאן נהדפת – באמצעות השלכה – מחשבה שעלתה בדעת הפציינט. או: "אתה שואל מי יכולה להיות הדמות הזו בחלום. האם – לא." אנו מעמידים דברים על דיוקם: זו האם, אם כן. אנו נוטלים לנו את החופש להתעלם בפרשנותנו מן השלילה, ולשלול את התוכן הטהור של המחשבה. כאילו אמר הפציינט: "אמנם האם עלתה בדעתי בנוגע לדמות זו, אבל אין לי חשק להעניק משקל למחשבה זו. לעתים אפשר לקנות לנו הבהרה מבוקשת של מודחק-לא-מודע בדרך מאוד נוחה. שואלים: מהו הדבר שהוא בעיניך הלא סביר ביותר במצב זה? מה היה הדבר שהיית אז הכי רחוק ממנו? אם הפציינט נופל בפח ונוקב בשם הדבר שבו הוא מאמין פחות מכל – כמעט תמיד הוא מתוודה על האמת. משלימה יפה לניסוי זה נוצרת פעמים רבות אצל נירוטיקן כפייתי אשר החל זה כבר בהבנת הסימפטומים שלו. "אני סובל מרעיון כפייתי חדש. מיד עלה בדעתי שיכולה להיות לו משמעות פלונית. אבל לא, זו אינה יכולה להיות המשמעות הנכונה, אילו היתה, לא היתה עולה בדעתי." מה שהוא פוסל בנימוק שאווננו קלטה בטיפול הוא כמובן מובנו הנכון של הרעיון הכפייתי החדש. רעיון או תוכן מחשבתי מודחקים יכולים אם כן לחדור להכרה, בתנאי שהם ניתנים לשלילה. השלילה היא דרך להתוודע אל המודחק, למעשה היא כבר ביטול של ההדחקה, ואולם ברור שאין היא קבלה של המודחק. כאן אפשר לראות את הפיצול בין הפונקציה השכלית לבין התהליך האַפְקָטִיבי. בעזרת השלילה מושבת לקדמותה רק תולדה אחת של תהליך ההדחקה – שתוכנה הרעיוני לא מגיע אל ההכרה. התוצאה היא סוג של קבלה שכלית של המודחק,

1 מה שנהוג לכנות "אסוציאציות חופשיות".

בעוד מה שמהותי להדחקה מתמיד.² במשך העבודה האנליטית אנו מצליחים, פעמים רבות, ליצור שינוי אחר, חשוב מאוד ודי מתמיה, של אותו מצב. עולה בידינו לגבור גם על השלילה, ולגרום לקבלה שכלית גמורה של המודחק – בכך לא בוטל עדיין תהליך ההדחקה עצמו.

כיוון שהחיוב או השלילה נמנים עם מטלותיה של פונקציית השיפוט (השכלית), הובילו אותנו ההערות שלעיל למקורה הפסיכולוגי של פונקציה זו. לשלול דבר מה בשיפוט, ביסודו של דבר משמעו: זהו דבר שיותר מכל הייתי רוצה להדחיק. הגינוי הוא התחליף השכלי להדחקה, הלאו שבו – סימן ההיכר שלה, כתב היוחסין, כמו Made in Germany. באמצעות סימן השלילה משחררת המחשבה את עצמה ממגבלותיה של ההדחקה, ומעשירה את עצמה בתכנים החיוניים לה לשם פעולתה התקינה.

על פונקציית השיפוט מוטל מעיקרה לקבל שתי החלטות: היא צריכה לייחס לדברים תכונות או לשלול את קיומן בהם, והיא צריכה לאשר את קיומם במציאות של דימויים או לכפור בזו. התכונה שיש להחליט לגביה יכולה להיות במקורה טובה או רעה, מועילה או מזיקה. אפשר לבטא זאת בשפת הדחפים הקדומים ביותר, הדחפים האוראליים: את זה אני רוצה לאכול או לירוק, ובגלגול מה: לזה אני רוצה לתת דריסת רגל בתוכי או את כניסתו של זה אני רוצה לחסום. ואם כך: זה צריך להיות בתוכי או מחוצה לי. כפי שהסברתי ביתר פירוט בעבר, האני המשתוקק רוצה להפנים כל דבר טוב, להשליך מעליו כל דבר רע. הרע, מה שזר לאני, מה שמצוי מחוצה לו, זהה לו בשלב ראשון.³

ההחלטה השנייה של פונקציית השיפוט, ההחלטה לגבי קיומו במציאות של דבר שאותו אנו משווים בנפשנו, היא אינטרס של האני-המציאותי הסופי, המתפתח מתוך האני-המשתוקק התחילי (בחינה-נוכח-המציאות [Realitätsprüfung]). כעת לא מדובר עוד בשאלה אם יש לקבל רושם כלשהו (דבר) אל תוך האני אם לאו, אלא אם אפשר למצוא גם בתחום הרשמים (המציאות) דבר מה המצוי באני כדימוי. אנו רואים כי זוהי שוב שאלה של פנים וחוץ. הלא-מציאותי, הסובייקטיבי, המדומה גרידא, מצוי בפנים

2 אותו התהליך עצמו הוא השוכן בבסיס התהליך המוכר של ה"זימון". "כמה טוב שלא היתה לי מיגרנה כל-כך הרבה זמן!" אלא שזוהי הודעה מקדימה על התקף שכבר חשים בהתקרבו, אך עדיין אין רוצים להאמין בכך.

3 השווה לפירוט בעניין זה ב"דחפים וגורלותיהם של דחפים".

בלבד; האחר ממנו, המציאותי, מצוי גם בחוץ. בהתפתחות זו נדחית ההתייחסות לעקרון העונג. הניסיון לימד כי חשוב לא רק אם לדבר (לאובייקט של סיפוק) יש התכונה ה"טובה", ואם כך הרי ראוי לקבלו אל תוך האני, אלא גם אם הוא מצוי בעולם החיצון, כך שאפשר לקנות עליו שליטה במקרה הצורך. כדי להבין השתלשלות זו יש להיזכר בכך שמוצא כל הדימויים ברשמים, שהדימויים הינם חזרה על הרשמים. במקורו, קיומו של הדימוי הוא כבר ערוכה למציאות המדומה בו. ההנגדה בין סובייקטיבי לאובייקטיבי אינה קיימת מלכתחילה. היא אינה נוצרת אלא בשל יכולתה של החשיבה להנכיח שוב רושם כלשהו מן העבר באמצעות רפרודוקציה שלו בדמיון, אף כי אין צורך שהאובייקט יישאר בחוץ. התכלית הראשונה, המיידית, של הבחינה-נוכח-המציאות אינה אם כן לאתר אובייקט תואם לדימוי ברשמי המציאות, אלא לאתר שוב את האובייקט, לוודא כי הוא עדיין נמצא. תרומה נוספת להתרחקות הסובייקטיבי מן האובייקטיבי נובעת מיכולת אחרת של כושר החשיבה. ייצורו מחדש של רושם בעזרת כוח הדימוי אינו תמיד חזרה נאמנה עליו. תיתכן מודיפיקציה של הרושם באמצעות השמטות ושינויו על-ידי התכת כמה אלמנטים. הבחינה-נוכח-המציאות תבדוק מה היקפם של עיוותים אלה. בחינה-נוכח-המציאות מופעלת משום שאובייקטים שהביאו פעם סיפוק מציאותי הולכים לאיבוד.

השיפוט הוא הפעולה השכלית המחליטה בעניין בחירת הפעולה המוטורית, שימת קץ לפסק-הזמן-למחשבה (Denkaufschub), והמובילה מחשיבה לפעולה. גם בפסק-הזמן-למחשבה דנתי במקום אחר. בזה יש לראות פעולה ניסיונית, מישוש מוטורי ללא תוצרי לוואי. נהרהר בדבר: היכן קודם לכן ביצע האני מישוש מעין זה, היכן רכש את הטכניקה שהוא מיישם כעת בתהליכי המחשבה? דבר זה התרחש בקצוותיו החשים של המנגנון הנפשי, ברשמי החושים. הנחתנו היא שתפיסת רשמים אינה תהליך פאסיבי טהור, אלא שהאני שולח באופן סדיר מנות קטנות של הטענה אל המערכת התפיסתית, ובאמצעותן הוא טועם את הגירויים החיצוניים, על מנת לסגת חזרה אל עצמו. לאחר כל גיחה ממששת כזו.

חקר השיפוט פותח בפנינו, אולי לראשונה, מבט אל היווצרותה של הפונקציה השכלית מתוך ניעות הדחף הראשוניות. השיפוט הוא פיתוח, שתועלתו בצדו, של מה שבמקור היו הכלה באני ודחייה ממנו על פי עקרון העונג. הקוטביות בו נדמית כתואמת את הניגוד בין שתי קבוצות הדחפים שאנו מניחים. החיוב – כתחליף לאיחוד – משתייך לארוס, השלילה – יורשתה של הדחייה – משתייכת לדחף ההרס. את יצר השלילה הכללי, את הנגטיביזם של פסיכויטים מסוימים, יש להבין ככל הנראה כסימן לפירוקם של דחפים

באמצעות סילוק המרכיבים הליבידינליים שבהם. ואולם, פעולתה של פונקציית השיפוט מתאפשרת רק באמצעות העובדה שיצירת סמל השלילה התירה למחשבה מידה ראשונה כלשהי של עצמאות מהצלחותיה של ההדחקה, ובכך גם מכבליו של עקרון העונג.

לתפיסה זו של השלילה תואמת היטב העובדה שבאנליזה אין נתקלים ב"לא" שמקורו בלא-מודע, וכי ההכרה בלא-מודע מצד האני מתבטאת בנוסחה המכילה שלילה. אין הוכחה ניצחת יותר לחשיפתו המוצלחת של הלא-מודע, מתגובת הנתון לאנליזה במשפט: כזה דבר לא חשבתי, או: על זה לא חשבתי (אף פעם).

מגרמנית דנית דותן

ז'אן איפוליט

ההכחשה

פרשנות על ה'שלילה' של פרויד

פרויד פותח בהצגת הכותרת *die Verneinung*. בעקבות ד"ר לאקאן נוכחתי לדעת כי מן הראוי לתרגם אותה באמצעות המלה "הכחשה" (*la dénégation*)¹. כמו־כן, בהמשך תבחינו כי השימוש ב־*etwas im Urteil verneinen* איננו 'שלילה של דבר כלשהו בתוך השיפוט', אלא סוג מסוים של חזרה מקביעה/הינחמות (*déjugement*). אני סבור שלכל אורך הטקסט יש להבדיל בין השלילה־שבשיפוט עצמו לבין גישה כללית של שלילה: נדמה לי שרק כך ניתן להבין זאת.

התרגום הצרפתי אינו מבליט את הסגנון המוחשי עד מאוד, כמעט מענג, של הדוגמאות השונות להכחשה בהן פותח פרויד. ראשית, הדוגמה המתארת השלכה, שאת תפקידה תוכלו לאתר בקלות בעזרת האנליזות הנלמדות בסמינר הזה. בדוגמה זו החולה, כלומר המטופל, אומר למטפל שלו: "אתה בוודאי תחשוב שאני רוצה להעליב אותך במה שאני אומר, אבל זו איננה כוונתי". "אנו מבינים", אומר פרויד, "כי למעשה מדובר כאן בדחיית מחשבה שבדיוק עלתה בדעתו של המטופל, באמצעות השלכה".

"בחיי היום־יום נוכחתי לדעת כי לעתים קרובות כאשר אומרים: 'אני ממש לא רוצה להעליב אותך בדברי', יש לתרגם זאת בתור 'אני רוצה להעליב אותך'. הרצון הזה לעולם אינו חסר."

ואולם, האבחנה הזו מובילה את פרויד להכללה נועזת, באמצעותה הוא מניח כי בעיית ההכחשה עשויה להיות ביסודה המקור לאינטליגנציה. כך אני מבין אפוא את המאמר על כל מורכבותו הפילוסופית.

1 הכחשה – *dénégation*, הדחקה – *réfoulement*. בטקסט שלהלן תבוא המלה "הכחשה" כתרגום חלופי למושג *Verneinung* שתורגם אצל פרויד כ"שלילה".

לאור זאת, מביא פרויד דוגמה נוספת של מטופל האומר: "אתה שואל מי יכולה להיות הדמות הזו בחלום. האם – לא." במקרה זה הבעיה פתורה, אפשר להיות בטוחים שאכן זו האם.

בנוסף לכך הוא מציין דרך שימושית בשביל המטפל, ובאותה מידה, בשביל כל אדם המבקש לשפוך אור על מה שהודחק בנסיבות כאלה או אחרות. "מהו הדבר שהוא בעיניך הלא סביר ביותר במצב זה? מה היה הדבר שהיית אז הכי רחוק ממנו?" ואם המטופל, או באותה מידה, אם נרצה, יועץ בגרוש, במסיבה או בארוחה, אם הוא נופל במלכודת שלך ואכן אומר לך את הדבר הכי לא ייאמן בעיניו, דווקא הוא המהימן ביותר.

הניתוח הנקודתי הזה מקבל תוקף כללי אשר בכוחו להעיד על העובדה שאנו נוהגים להציג את עצמנו כהפך הגמור ממי שאנחנו למעשה. זה עצם העניין בדיוק. "אני הולך להגיד לכם מי אני לא; אבל שימו לב, זה בפירוש מי שאני". בדרך זו נדרש פרויד לפעולת ההכחשה, ולשם כך הוא משתמש במלה המוכרת לי היטב,² Aufhebung, אשר, כפי שאתם זוכרים, ידעה גלגולים שונים [...] זאת המלה הדיאלקטית של הגל, שפירושה בעת ובעונה אחת לשלול, לבטל ולשמר, ובעיקר להעלות (soulever). למעשה, המלה Aufhebung יכולה להתייחס לאבן כשם שהיא יכולה להתייחס להפסקת המנוי שלי לעיתון. פרויד אומר לנו כאן: "ההכחשה היא ביטול (Aufhebung) של ההדחקה, ואולם ברור כי אין היא קבלה של המודחק."

כאן מתחיל דבר בהחלט יוצא דופן בניתוח של פרויד, בו מתברר כי האנקדוטות הללו, אף שניתן להבינן כפשוטן, טומנות בחובן ערך מוסף בעל משמעות פילוסופית עליו אבקש לעמוד בהמשך.

להציג את היותך באמצעות שלילתך, על-כך בעצם נסוב הביטול של ההדחקה אשר אינה מקבלת את התוכן המודחק. הדובר אומר: "הנה, זה לא אני". אין בכך הדחקה, במידה שהדחקה משמעה לא-מודע, מפני שהדובר אומר זאת במודע. ואולם, עיקרו של דבר הוא שההדחקה נותרת כצורה של אי-קבלה.

כאן יוביל אותנו פרויד במהלך פילוסופי חריף במיוחד, בו יבחין בין האינטלקטואלי לרגשי. תהיה זו טעות גסה מצדנו להניח אבחנה זו כלאחר יד בגלל שימושה היומיומי, מפני שאופן הטיפול בה הוא באמת בגדר תגלית חשובה.

2 איפוליט הוא הראשון שתירגם לצרפתית את ה"פנומנולוגיה של הרוח" מאת הגל.

על מנת לבסס את השערתי אוסיף כי כאשר פרויד מנתח את האינטלקטואלי, הוא אינו מראה כיצד זה האחרון נפרד מן הרגשי, אלא מהו טיבו, כלומר מהי אותה השהייה של התוכן אשר נכון יהיה לכנותה בלשון מגושמת מעט באמצעות המונח סובלימציה. אולי מה שנוצר כאן הוא המחשבה כפשוטה; אך זאת רק לאחר שההכחשה הספיקה להשפיע על תוכנה. בסיום אחד מן הפרקים דן הגל, באופן מיתי יותר מאשר פסיכולוגי, בצורך להעדיף את השלילה האמיתית על פני יצר ההרס השולט בתשוקה. הווה אומר, להמיר את יצר ההרס השולט בתשוקה, זה היצר המשתתף במאבק קמאי, אשר בסופו אי אפשר לקבוע מי הפסיד ומי ניצח – בשלילה אידיאלית. ההכחשה עליה מדבר פרויד שונה מהשלילה האידיאלית בה מתהווים התכנים האינטלקטואליים. ועם זאת פרויד מציין בסוף דבריו כי ההכחשה פורשת בפנינו התהוות – (genèse) כלשהי אשר יש לה שרידים בשליליות המאפיינת כמה התנהגויות פסיכוטיות.

לכל אורך המאמר מאפשר לנו פרויד להיווכח במה נבדל רגע זה [של השלילה האידיאלית] מהשליליות, במובן המיתי של הדברים. את זאת לדעתי יש לקבל כדי להבין למה בדיוק מכוונת במאמר זה המילה הכחשה, אף שאין הדבר ניכר מיד. כמו כן יש להכיר באי-התאמה המתבטאת בשתי מילים שונות זו מזו בטקסט של פרויד, אף שתורגמו לאותה מילה בצרפתית, בין המעבר אל החיוב מתוך נטייתה המאחדת של האהבה, ובין התהוותה, מתוך הנטייה ההרסנית, של אותה הכחשה שתפקידה האמתי הוא לחולל את האינטליגנציה ואת עצם עמדתה של המחשבה. אך עלינו להאט את התקדמותנו.

ראינו איך פרויד מבחין בין האינטלקטואלי לרגשי. ראינו שהבחנה זו גוררת עמה תפנית מבורכת בניתוח, הלא היא "קבלת המודחק", קבלה שעם זאת, אין בכוחה לבטל את ההדחקה. ננסה להמחיש את הסיטואציה. שלב ראשון: הנה, זה לא אני. מכך הסקנו מי אני. ההדחקה עומדת בעינה כצורה של הכחשה.

שלב שני: המטפל מחייב אותי להכיר במה שזה עתה שללתי. ופרויד מוסיף אחרי קו מפריד ובלתי לפרש את דבריו: "בכך לא בוטל (aufgehoben) עדיין תהליך ההדחקה עצמו".

דבר זה נראה לי מורכב מאוד; אם המטופל מסכים, הוא חוזר בו מהכחשתו, ובכל זאת ההדחקה עדיין שם! מכך אני מסיק שגם אם פרויד לא עשה זאת, הרי יש לתת שם למהלך זה. בעזרת הפילוסופיה נכנה אותו השלילה של השלילה. החיוב האינטלקטואלי, והאינטלקטואלי בלבד, מופיע כאן הלכה

למעשה כשלילה של השלילה. גם אם המונחים הללו אינם נמצאים אצל פרויד, אני סבור שניסוח כזה של מחשבתו רק ממשיך את דרכו. זה אכן מה שהוא מבקש לומר.

ברגע זה (הבה נהיה זהירים אל מול טקסט כה קשה!) פרויד נכון להראות כיצד האינטלקטואלי נפרד [בפועל] מהרגשי, לנסח התהוות כלשהי של השיפוט, שתהיה בסיכומו של דבר התהוות של המחשבה.

עלי להתנצל בפני הפסיכולוגים, אבל אני לא אוהב במיוחד את הפסיכולוגיה הפוזיטיבית; אפשר יהיה להבין את התהוות זו כפסיכולוגיה פוזיטיבית; אבל אני סבור שערכה משמעותי יותר, שהיא לוקחת חלק בסוגיות היסטוריות ומיתיות. אם אכן, על-פי פרויד, בכוחו של הרגש הקמאי ליצור את האינטליגנציה, אני סבור שיש להבין את ההתהוות הזאת כפי שלאקאן מלמד: כלומר, הצורה הראשונית של הקשר אותו אנו מכנים בפסיכולוגיה – רגשי, נמצאת בגבולות תחומו של המצב האנושי, ומאחר שהיא יוצרת את האינטליגנציה, היא נושאת כבר מראשיתה יסוד היסטורי; הרגשי הטהור אינו קיים במנותק מן האינטלקטואלי הטהור, הראשון אינו כרוך כולו במציאות בעוד השני מתנתק ממנה כדי ללמוד אותה. אני רואה בהתהוות המתוארת כאן מעין מיתוס גדול; המיתוס הגדול הזה עומד מאחורי החזות הפוזיטיבית של פרויד.

מה פירוש הדבר? מה עומד מאחורי החיוב (Bejahung) הזה? ישנו ה־Vereinigung [איחוד], שהוא אָרוֹס. ומה יש מאחורי ההכחשה (שימו־נא לב, בהכחשה האינטלקטואלית יש דבר־מה נוסף)? – הופעה של סמל מהותי ובלתי תואם. אין בחיוב הקמאי דבר מלבד החיוב; אולם בשלילה יש יותר מאשר הרצון להרוס.

התהליך המוביל לכך, שתורגם לצרפתית בתור דחייה אף שפרויד אינו עושה כאן שימוש במושג Verwerfung, מקבל חיזוק גדול יותר, כיוון שפרויד מגדיר אותו כ־Ausstossung, שפירושו הרחקה (expulsion).

באופן מסוים ניצב לפנינו עתה [הזוג הפורמאלי] של שני כוחות ראשוניים: כוח משיכה וכוח הרחקה. נדמה כי שניהם יחד כפופים למרותו של עקרון העונג, ונוכחותו של נתון זה בטקסט מפתיע בכל פעם מחדש. זוהי אפוא ההיסטוריה המוקדמת של השיפוט. פרויד מבחין כאן בשני סוגים שונים:

בהתאם למה שכל אחד לומד על יסודות הפילוסופיה, אנו מבחינים בין שיפוט לגבי ייחוס תכונה (jugement d'attribution) ושיפוט לגבי קיום, ייחוס קיום (jugement d'existence). "פונקצית השיפוט (...)" צריכה לייחס לדברים

תכונות או לשלול את קיומן בהם, והיא צריכה לאשר את קיומם במציאות של דימויים או לכפור בזו.

כך מראה לנו פרויד מה עומד מאחורי השיפוט לגבי התכונה ומאחורי השיפוט לגבי הקיום. אני סבור שכדי להבין את דבריו, עלינו להניח שהשלילה של השיפוט לגבי התכונה והשלילה של שיפוט הקיום אינן מגיעות לכדי השלילה ברגע שהיא מופיעה בפונקציה הסימבולית שלה. בבסיס הדיון, עלינו להבין שרגע ההופעה קודם לשיפוט, שרגע זה איננו אלא בחזקת מיתוס ראשוני של החוץ והפנים.

אתם ודאי חשים בחשיבותו של המיתוס הזה, המכונן את החוץ והפנים: זוהי חשיבותו של הניכור המתקיים בשני המונחים הללו. מעבר להיותם הפכים פורמאליים, מתקיימים בין השניים ניכור ועוינות.

כפי שאתם רואים, ארבעת או חמשת דפיו של המאמר של פרויד מורכבים כל-כך כיוון שבמהלכם הכל מוטל בספק. הם מוליכים מאותן הערות קונקרטריות, פעוטות כל כך לכאורה ועמוקות כל כך בכלליותן, אל משהו שמביא עמו פילוסופיה שלמה, היינו מבנה שלם של המחשבה.

מה עומד מאחורי שיפוט הייחוס? צריך לבחור בין "אני רוצה לנכס לעצמי, להטמיע (introject)" ובין "אני רוצה להרחיק."

נדמה שפרויד אומר: בתחילה יש דבר-מה, אך המלה "תחילה" משמעה "קִיְהִי-הָיָה פעם" כמו במיתוס... בסיפור הזה היה-היה פעם אני (במובן של סובייקט) אשר לגביו שום דבר לא היה עדיין זר.

יש להבין את ההבחנה בין הזר לבין העצמיות כפעולה, כדחייה. רק כך מתבררת משמעותו של משפט מסוים ופתאומי כל-כך עד שנדמה לרגע כאילו יש סתירה ביסודו: "Das Schlechte", הרע, "das dem Ich Fremde", מה שזר לאני, "das Aussenbefindliche", מה שמצוי מחוצה לו, "ist ihm zunächst", זהה לו בשלב הראשון.

אולם רגע לפני כן פרויד טען שאנו מטמיעים או מרחיקים, שקיימת פעולה, היא פעולת ההרחקה, [אשר בלעדיה אין מובן] לפעולת ההטמעה. זוהי אם כן הפעולה הראשונית אשר בה [יושתת] בעתיד שיפוט הייחוס.

מנגד, המקור לשיפוט הקיום הוא היחס שביין ייצוג לחישה (perception). קשה מאוד כאן שלא להחמיץ את המשמעות שפרויד מקנה לחקר היחס ביניהם. עיקרו של דבר הוא ש"בתחילה" אין כל טעם ומובן לדעת אם "יש" או "אין". הדבר ישנו. הסובייקט משעתק את ייצוג הדברים אותם הוא חווה בחישה הראשונית. עתה, כאשר הוא מניח שהדבר אכן קיים, השאלה איננה לדעת אם ייצוג זה משמר עדיין את מצבו במציאות, אלא אם הוא יוכל או אם

לא יוכל לחזור ולמוצאו. זהו היחס בין הייצוג למציאות שפרויד מדגיש [במבחן]; [הוא מבסס את המבחן] על האפשרות לחזור ולמצוא את מושא הייצוג. הדגשתו של מנגנון החזרה מוכיחה כי פרויד נע בממד עמוק יותר מהממד בו נמצא יונג, אשר בעיקרו אינו אלא ממד של זיכרון. אל לנו לאבד כאן את חוט הניתוח של פרויד (אבל הדבר כה קשה ומדוקדק עד שאני חושש להעלים אותו מעיניכם).

הדיון בשיפוט הייחוס עסק בהרחקה או בהטמעה. הדיון בשיפוט הקיום מבקש לייחס לאני, או בעצם לסובייקט (זה כולל יותר) ייצוג שאינו הולם עוד את האובייקט, אלא באמצעות חזרה לאחור. במרכז הדיון הזה עומדת, אם כן, ההתהוות של "החוק והפנים".

עתה מתאפשר לנו, אומר פרויד, "מבט אל היווצרות" השיפוט החל מן "הדחפים הראשוניים". ובכן, יש כאן מעין "פיתוח, שתועלתו בצדו, של מה שבמקור היו הכלה באני ודחייה ממנו על-פי עקרון העונג." "Die Bejahung", החיוב, אומר לנו פרויד "als Ersatz der Vereinigung", בתור שווה ערך לאיחוד, "gehört dem Eros an", נובע מארוס, המצוי בשורש החיוב; למשל, שיפוט הייחוס היא פעולת הטמעה שעיקרה לנכס לעצמנו במקום להרחיק אל החוק.

כדי לבטא את השלילה, הוא אינו עושה שימוש במלה תחליף (Ersatz) – אלא במלה – יורש (Nachfolge). אך המתרגם הצרפתי נשען רק על המלה Ersatz. הטקסט הגרמני מראה: החיוב הוא תחליף של ההכחשה והשלילה היא היורשת של הדחייה, או ליתר דיוק של דחף ההרס.

הדבר מקבל אפוא צביון מיתי מובהק: שני דחפים מתמזגים, אם לומר כך, במיתוס בו מופיע הסובייקט: הראשון הוא הדחף של האיחוד והשני הוא הדחף של ההרס. עיניכם הרואות, זהו מיתוס גדול המשכתב מיתוסים אחרים. החיוב בא במקום האיחוד פשוטו כמשמעו, בעוד השלילה נובעת מדחייה. נדמה לי שרק ההבדל הדק הזה עשוי להסביר את המשפט הבא, העוסק כולו בשליליות ובדחף ההרס. זה אכן מסביר היטב כי יכול להיות עונג בהכחשה, שליליות הנובעת מביטול של מרכיבים ליבידינאליים; כלומר מה שנעלם בעונג שלילה זה (נעלם=הודחק) אלו המרכיבים הליבידינאליים.

לפיכך, האם דחף ההרס תלוי גם הוא בעקרון העונג? אני סבור שזה עניין חשוב לאין ערוך בשביל הטכניקה של הטיפול.

אבל פרויד אומר לנו, "פעולתה של פונקציית השיפוט מתאפשרת רק באמצעות יצירת סמל השלילה."

למה פרויד אינו אומר לנו: תפקוד השיפוט מתאפשר באמצעות החיוב? משום שהשלילה לא תמלא תפקיד דווקא בתור נטייה להרס, אף לא במסגרת אחת מצורות השיפוט, אלא בתור גישה יסודית של הסמלה מפורשת.

"העובדה שיצירת סמל השלילה התירה למחשבה מידה ראשונה כלשהי של עצמאות מהצלחותיה של ההדחקה, ובכך גם מכבדו של עקרון העונג." אלמלא קשרתי את הנטייה להרס עם עקרון העונג, מובנו של משפט זה היה נהיר לי בהחלט.

אבל למעשה יש כאן קושי. מה משמעותה של אי-ההתאמה בין החיוב לשלילה? משמעות הדבר שבאמצעות ההשהיה אפשר יהיה לעשות שימוש שב וחוזר במודחק כולו, ובמקום להיות כפוף למרותם של דחף המשיכה או ההרחקה, עשוי להיווצר סף מחשבה, הופעה של יש בלבוש של אין, הופעה הנוצרת בד בבד עם ההכחשה, היינו במקום בו סמל השלילה מתלווה לגישה הקונקרטי של ההכחשה.

כך יש להבין את הטקסט, במידה שאנו מוכנים לקבל את מסקנותיו, אשר בתחילה נראו לי משונות במקצת.

"לתפיסה זו של השלילה תואמת היטב העובדה שבאנליזה אין נתקלים ב'לא' במקורו בלא-מודע..."

אבל אפשר בהחלט למצוא בו הרס. חובה עלינו אם כן להפריד את דחף ההרס מצורת ההרס, שאלמלא כן, לא נבין מה פרויד רוצה לומר. יש לראות בהכחשה גישה קונקרטי, שהיא במקור הסמל המפורש של השלילה, רק סמל מעין זה מאפשר שימוש כלשהו בלא-מודע תוך המשך פעולת ההדחקה.

כך אני מבין את משמעותו של המשפט המסכם לכאורה: "... וכי ההכרה בלא-מודע מצד האני מתבטאת בנוסחה המכילה שלילה".

כאן מופיעים עיקרי-הדברים: איננו מוצאים בניתוח אף "לא" אחד השייך ללא-מודע, אך ההכרה בלא-מודע מצד האני מראה כי האני הוא תמיד הכרה שגויה (méconnaissance); אפילו בהכרה מופיעה עדות לאפשרות לאחוז בלא-מודע ובה בעת לסרב לו. עדות זו מופיעה תמיד מצדו של האני והיא תמיד מקבלת ניסוח שלילי.

"אין הוכחה ניצחת יותר לחשיפתו המוצלחת של הלא-מודע, מתגובת הנתון לאנליזה במשפט: כזה דבר לא חשבתי, או על זה לא חשבתי (אף-פעם)".

אני מתנצל אם ביטאתי קושי מסוים למצוא את חוט השני העובר בטקסט של פרויד בן ארבעת או חמשת העמודים. מחד גיסא, יש בטקסט זה ניתוח של אותה גישה קונקרטי הנובעת מעצם ההתכוונות בהכחשה; מאידך גיסא,

האפשרות לראות כיצד האינטלקטואלי נפרד [בפועל] מן הרגשי; לבסוף ומעל הכל התהוות של כל מה שקודם בתחום השלב הראשוני, ועקב כך מקור השיפוט והמחשבה עצמה (בלבוש המחשבה בתור כזאת, שכן המחשבה נמצאת כבר הרבה לפני כן, בשלב הראשוני, אבל אין היא שם בתור מחשבה), הנתפסת באמצעות ההכחשה.

מצרפתית עילי ראונר

המשתתפים בחוברת

המשוררת האמריקאית שרון אולדס נולדה בסן־פרנסיסקו ב־1942, וחיה בניו יורק; ב־1946 פירסם ז'אן איפוליט (1907-1968) מחקר גדול על הפנומנולוגיה של הגל, "התהוות ומבנה של הפנומנולוגיה של הרוח" (*Genèse et structure de la Phénoménologie de l'esprit*); אלי אליהו, בן 37, חי בתל אביב; איתן בלום, יליד 1964, בוגר "ניסן נתיב", תירגם, ביים ושיחק בתיאטראות; כותב את עבודת הדוקטור שלו בבית הספר למדעי התרבות של אוניברסיטת ת"א; שחקנית התיאטרון גילי בן־אוזיליו נולדה בירושלים ב־1963, חיה בתל אביב עם בן זוגה ובנותיה; תרגומו מצרפתית של שירן בק, בן 26, יראו אור באנתולוגיה על הנאורות והמהפכה הצרפתית בהוצאת "כרמל"; לילך גליל נולדה ב־1967, סיפור ופרגמנטים שלה ראו אור ב**מַטְעַם** 3 ו־6; ליאור גרנות, ילידת 1981, לומדת במחלקה לספרות עברית באוניברסיטת בן גוריון; אביגיל גרץ, בת 31, חיה בתל־אביב, מלמדת במדרשת עיון ובישיבה החילונית־בינה; המתרגמת דנית דותן חיה בפאריס; כותרת שירו של מחמוד דרוויש (طباقي) פירושה אנטיטוזה (ברטוריקה) או קונטרפונקט (במוזיקה ובאמנות). בספרו *Culture and Imperialism* טבע אדוארד סעיד את המונח קריאה קונטרפונקטית (contrapuntal reading): כמו נושאים עצמאיים ומקבילים ביצירה מוזיקלית – סעיד, פסנתרן בעצמו, שאב את הרעיון מהערצתו לנגינתו של גלן גולד – נוכחים בטקסטים קנוניים זה לעומת זה הקול האימפריאלי והקולות המתנגדים לו. קריאה קונטרפונקטית מרחיבה את גבולות הפרשנות כדי לכלול בטקסט את מה שהוצא ממנו בכוח: ההיסטוריה של הקולוניאליזם וכן ההיסטוריה של התנועות האנטי־אימפריאליסטיות; השיר מתפרסם כאן במלאת ארבע שנים למותו של סעיד; שיריו הראשונים של יונתן הירשפלד – יליד 1979, בוגר בצלאל, חי בירושלים – התפרסמו ב**מַטְעַם** 10; ספר שיריה החדש של חדוה הרכבי יראה אור השנה בהוצאת הקיבוץ המאוחד; תערוכה מעבודותיו של הצייר והמאייר שריף ואכד הוצגה בגלריה לאמנות אום אל־פחם; המוסיקאית והמשוררת הילה להב מפרסמת את שיריה דרך קבע ב**מַטְעַם**; במאי התיאטרון דוד לויזן חי באדינבורו בסקוטלנד ומפרסם בחוברות **מַטְעַם** האחרונות את שפע השירים החדשים שלו; המתרגמת לבנה ליטני, ילידת 1949, כתבה על מיתוסים קלטיים והיא עובדת כיועצת המחשוב של הנהלת בתי המשפט בירושלים; טל ניצן, ילידת יפו, חיה בתל אביב, ספרה "קפה השמש הכחולה" ראה אור באחרונה בהוצאת אבן חושן; לוק סנטה הוא סופר ומבקר ספרות אמריקאי, יליד בלגיה (1954); שיריה של שירה סתיו ראו אור בחוברת **מַטְעַם**

10 ; מיכל פאר מרכזת את מגמת הקולנוע של תיכון עירוני א' בתל אביב, גם סיפוריה הקודמים ראו אור ב**מַטְעַם**; "על השלילה", מאמרו המפורסם של זיגמונד פרויד, התפרסם לראשונה ב-1925; פואמה מאת רחל פרץ – בת 41, עורכת, נולדה ביפו, חיה בירושלים – ראתה אור ב**מַטְעַם 9**; עילי ראונר זכה בתחרות הסיפור הקצר של "הארץ" לשנת 2001, ומזה חמש שנים לומד ספרות צרפתית בפריז; המשוררת ורד ריבקין, ילידת 1983, לומדת ספרות עברית ומחשבת ישראל באוניברסיטה העברית ומפרסמת את שיריה דרך קבע ב**מַטְעַם**; אהרן שבתאי שב באחרונה, בנסיבות טראגיות, לחיות עימנו בארץ; נועם שדות נולד בראשון-לציון וחי בחיפה, יצירותיו מתפרסמות מאז גיליון 7 של **מַטְעַם**; מירי שחם, ילידת 1966, מהנדסת, אם לארבעה, סיפורה הראשון התפרסם ב**מַטְעַם 10**.

